STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 02010

A SHTEDTIL

Sholem Asch

Permanent preservation of this book was made possible by Arnold & Ruth Adicoff in memory of Samson & Esther Adicoff

THE MAX PALEVSKY
YIDDISH LITERATURE COLLECTION

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

•

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

•

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol
of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from
a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights
in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain
or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified.
If you hold an active copyright to this work – or if you know who does –
please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

א שטעדטיל

(א פאָעמא פון דעם יודישען לעבען אין פוילען)

פון

שלום אש.

פערלאג ב. שימין,ווארשא.

(פינפטע אויפלאגע).

1909.

Городокъ, Ш. Аша.
Типографія „Гацефира“ Панская 40.

אלע רעכט, ווי אויך די איבערזעטצונג פארבעהאלטען.

Published, June 15, 1907.

Privilege of copyright in the United States reserved under the act approved March 3. 1905.

by S. Fischer, Verlag Berlin.

די דייטשע איבערזעטצונג ערשיענען ביי ס. פישער, בערלין.
די רוסישע איבערזעטצונג ביי „שיפאווניק”, פעטערבורג.

בלאָטיג איז דער וועג, וואס פֿיהרט אין „שטעדטעל" אַריין. עס איז אַ פּאָר פּורים־טאָג, דער שניי אויף די פֿעלדער צולאָזט זיך און צוגעהט, און איבער די אויבערדעק פֿון די ווייסע שניי־וועלט ווייזען זיך שוין דאָ און דאָרט שוואַרצע ערד־פֿלעקען אַרויס. דער זומען, וועלכער האָט זיך איבער דעם גאַנצען ווינטער הינטער די שניי־דעק אין דער ערד אויפֿגעהאַלטען — איז ווייך געוואָרען, צו־שפּאָלטען, און זיינע שפּראָצענדיגע וואָרצלען הויבען אָן צו נאָגען היונה פֿון דער מאַמע־ערד. און אין די שוואַרצע ערד־פֿלעקען איז עס צו דערקענען, אַז די מאַמע־ערד איז „טראָגענדיג"... ווייט אויף ביידע זייטען וועג, צווישען די ליפּען־בוימער, געהט אַנ׳איינזאַמער וואַנדערער מיט׳ן פּעקעל אויפ׳ן פּלייצע און מיט׳ן שטעקען אין דער האַנד. שוואַרצע קראָהען פֿליהען דאָרט ווייט איבער׳ן וועג, פֿון בוים צו בוים, און שאַרען אָב מיט זייערע גרויע פֿיסלעך די ווייסע, לאַנגע שניי־שנירלעך, וואס זענען אויף די צווייגען פֿון די בוימער. דעם וואַנדערער׳ס וועג פֿיהרט אין „שטעדטעל" אַריין, קום מיט מיט איהם, און וואס מיר וועלען זעהן און וואס מיר וועלען הערען, וועלען מיר אין דעם בוך בעשרייבען:

I.

די שטוב.

די טהיר פֿון דער „שטוב" איז אָפֿען אַ גאַנצען טאָג און אַ גאַנצע נאַכט, און ווי אין אַ גאַסט־הויז דרעהט מען זיך דאָרט תמיד אַריין און אַרויס. איז׳ן איז עס ר׳ יחזקאל גאָמבינערס „שטוב". נאָר דאָך — אַ שטאָדטיס־שטוב, אַ רשות־הרבים, אַזוי, אַז אַ ווילד־פֿרעמדער קומט אַריין און זעצט זיך אַנידער, געהט ניט אָן די קשיא: „וואס ווערט איהר זאָגען, ר׳ יוד?". דאָ זענען אַלע אין דערהיים. פֿערלאָזט אַ שטאָדט־בעל־הבית זיין היים אין דער פֿריה

אהן אגלאז ווארימס, געהט ער זיך פראסט מיט טלית און תפילין אריבער צו ר׳ יהוזקאל׳ן אין „שטוב" אריין, און ווי א היימישער הייסט ער איינער פון די דיענסטען, אז זי זאל איהם אגלאז טהיי דערלאנגען. מעהר איז מסוגל די „שטוב" צו אגלעזעל בארשטש; נאך איהם קומט מען אריין אין אווינטערדיגען נאכ׳ן אנבייסען, אז דער פראסט קנאקט, און מען וויל זיך די גליעדער אנווארימען. און ווער שמועסט נאך, אז מען קאכט ביי מלכה׳לען — ר׳ יהוזקאל׳ס ווייב — דעם קנאבעל־בארשטש. צו נעהמען אין „שטוב" איז ניט קיין הרפה, דער מנהג איז שוין אזוי: אגלעזעל בארשטש — א טרונק וואסער. פוילט זיך נאר א שטאדט־בעל־הבית׳טע די הרובע אונטער־צוהייצען, נעהמט זי איהר טעפיל און טראגט עס צו מלכה׳לעם קיך אריבער. און אין מלכה׳לעם קיך געפינען זיך די גאנצע שטאדט טעפלעך. טהיילמאל פערטוישען זיך די בעלי־הבית׳טעס מיט די טעפלעך, ווערט דארט אלעבען. מאכט זיך איינג א „ברוגז" פון דער היים, האלט ער זיך אויף אין ר׳ יהוזקאל׳ס שטאלען. צו זארגען איז נישט דא וואס, ברויט און זעמעל ווערען ביי ר׳ יהוזקאל׳ן נישט פערשלאסען, — אלעס אין קיך פריי ווי וואסער איז עס. פוטער און רעטעכער איז שטענדיג דא אין קעלער, דער שליסעל פון קעלער העננט אין קיך, ביי יענטען (דאס דיענסט־מיידעל) א „וואוילע טאכ־טער", ברודער, אז נישט קריעגט זי קלעפ, ר׳ יהוזקאל הייסט אליין.

די נאכט האט דאס שטעדטעל אונטער איהר שוץ ארונטער גענומען, און די גאנצע וועלט ארום און ארום האט זי אין זיך בע־האלטען. אין מיטען דער נאכט האט זיך ארעשענדיג קלאפען פון פערד און רעדער דערהערט אויף שטיינער. דאס רעש׳ען איז פער־שטומט געווארען ביי דעם שטראהל שיין, וואס האט פון אלאדען ארויסגעדרינגט, און פון וואגען איז ווער אראב... שווערע „בעל־בה׳יישע" טריט האבען זיך איבער׳ן קארידאר געלאזט הערען. דאס האבען געמוזט קומען היימישע, ווארום זיי האבען באלד די קליאמקע פון טהיר געפונען, אויפגעעפענט, און אין „שטוב" אריין.

אין דער ברייטער, לאנגער „שטוב" איז קיינער נישט דא, זי איז פול מיט שאטענס; די גרויסע ווינטער־לאמפ מיט דער ברי־

טער שיין, ווי א באבע אין א ברייטען פארטוך, ברענט זיך איינע אליין צווישען די שאטענס אין מיטען שטוב. די אנגעקומענע יודען זענען אין לאנגע, ברייטע שאפען־פעלצען, די ברייטע קאלנערס זענען ביז׳ן האלבען רוקען פערווארפען און ביי׳ם האלז מיט א ברייטען רויטען שאל פערבונדען; צווישען די טונקעלע פאלדען, וואס פערווארפען זיך אין די פעלצען, האלט זיך נאך אויף דער טונקעלער סוד פון דער נאכט, וואס זיי האבען פון דרויסען מיטגעבראכט... אויף די קעפ האבען זיי שאפענע היטלען מיט „לאפען" איבער די אויערען פערבונדען, און אנ׳איי־דהויך איז איבער די היטלען און קאלנער פערפרוירען. דער „איי־דהויך" ווערט פון דער שטוב־ווארימקייט צוגאנגען, און טראפען וואסער רינען פון די היטלען, פון די פעלצען; און ביי׳ם דרעהען זיך איבערן שטוב לאזען זיי נאך זיך שפורען וואסער איבער. זיי זענען צו צום גרויסען אויווען, וואס איז אין א ווינקעל פון שטוב געשטאנען. דער אויווען האט זיין היץ פאראויס פאר זיך געשיקט און נישט צוגעלאזט צו זיך. די ווארימקייט האט זיי ארומגענומען. זיי האבען זיך די פעלצען אויסגעטהון און זענען געבליבען שטעהן אין דיקע מאנטלען, ארומגעגארטעלט מיט רויטע גארטלען, ערשט דאן האבען זיך אנגעהויבען די בערד צו ווייזען. טהייל ווייס, טהייל שווארץ, טהייל קורצע, טהייל לאנגע. די יונגערע האבען דעם ארט ביי׳ם אויווען פאר די אלטע אבגעלאזט און אליין זענען זיי געפאלען ווער אויף א באנק, ווער אויף א טיש, און האבען אנגעהויבען צו דרעמלען. די אלטע זענען שטיל־שווייגענד ארום אויווען געזעסען, און אמאל האט איינער דעם אנדערען א קשיא פון געשעפט געפרעגט, און נאך א לאנגע ווייל האט יענער איהם א תירוץ אבגעענטפערט.

די נאכט האט ערשט יעצט אנגעהויבען דורכ׳ן פענסטער אריינצוקוקען דורך גרויע ברילען, און עס האט זיך געדאכט, אזוי ווי מען וואלט א פאר טונען ליכטיגקייט אין א פינסטערען נאכט־ים אריינגעגאסען. און דאס ליכטיגקייט האט דאס פינסטערניש קוים מיט עטוואס נאר גרויער געמאכט. פון ערגעץ־וואו האט זיך א לאנגער, אויסגעצויגענער קוקירעקו פון אנ׳אויפגעהאפטען האהן געלאזט הערען; רעדער קלאפען אויף שטיינער און זיי שלאגען אב איינזאם אין דער שטילער נאכט. די נאכט קוקט אלץ מעהר מיט גרויע ברילען דורכ׳ן פענסטער אריין, אפנים מען גיסט אלץ מעהר טונען ליכט אין דער

פֿינסטערניש... פֿון אַ צווייטער שטוב הערט זיך רודערען, וואַסער גיסען, דערנאָך טריט־אויף און אַראָבגעהן. באַלד ערהערט זיך פֿון דער צווייטער שטוב אַנ׳אַלט קול, וואָס זאָגט מיט זעהר אַ וויינענדיגען ניגון תהלים. און דאָס קול געהט זיך פֿאַר זיך אין אַ ווײַטען וועג. באַלד מישט זיך אַרײַן אַ דרייסט דינ־יונג קול׳כעל, וואָס הײַלט זיך און ווי עפּעס מיט אַ פּרעטענזיע מישט עס זיך אַרײַן אין דעם אַלטען טרויעריגען ניגון: „אָמר אַבײַי״ און עס וויל פֿערטומלען. דאָס אַלטע ערנסטע קול, ווי פֿאַר זיך, מײַדט אויס דאָס יונגע קול׳כעל און וויינט אין דער וועלט אַרײַן. די יודען בײַ׳ם אויוועך אין דער „שטוב״, דערהערענדיג אַ „קול תורה״, האַפּען זיך אויף, רײַבען זיך די אויגען. איינער וואַשט זיך די הענד אָן פֿענסטער, מען נעהמט באַלד אַ סדור׳ל אַרויס פֿון קעשענע, און מען ענטפֿערט אָב מיט אַ שאַרפֿען, האַלב־ליטווישען אַקצענט: „לָמָּה רָגְשׁוּ גוֹיִם״ און עס דאַכט זיך, אַז די קולות גיבען זיך אָב איינער דעם צווייטען אַ „שלום עליכם״ איידער מען זעהט זיך נאָך...

און גרויער קוקט אַלץ די נאַכט אַרײַן דורכ׳ן פֿענסטער, אַזוי, אַז מען הויבט שוין אָן צו צווייפֿלען, אויב עס איז פֿאַר־טאָג, אָדער פֿאַר־נאַכט...

פֿון דער קיך הערט זיך האַלץ האַקען, דערנאָך איינער קנאַקען, מען גיסט עפּעס איבער פֿון איין כלי אין דער צווייטער. די טהיר עפֿענט זיך, מענשען דרעהען זיך, מען קומט אַרײַן, מען גיסט עפּעס אָן, אָדער מען לעגט עפּעס אַנידער און מען געהט זיך זײַן וועג... פֿון אַ ווײַטער שטוב הערט זיך אַ קינד וויינען... און עס דאַכט זיך, אַז די קולות מישען זיך אַלע צוזאַמען: דאָס יודענ׳ס טרויעריגע תהלים זאָגען, דאָס דינע גמרא ניגונ׳דעל, דער דיענסט׳ס האָלץ־האַקען, דאָס פֿײַער קנאַקען, און די קולות גריסען און זאָגען דעם נײַגעבוירענעם טאָג, וואָס קוקט דורכ׳ן פֿענסטער אַרײַן: גוט מאָרגען!

אין דער שטוב איז שוין האַלב ליכטיג. אויפ׳ן טיש זענען אָנגעלעגט פּעלצען, קאַפּאָטעס און שאַלען. אַ הויכער יונג שלאָפֿט אויף דער קאַנאַפּע און שטאַרט זײַנע לאַנגע פֿיס אין דער וועלט אַרײַן...

טהיר און טויערען זענען שוין אָפֿען, און מען דרעהט זיך אַרײַן און אַרויס, יודען קומען אָן פֿון פֿערשידענעם עלטער,

בידריגע און הויכע, מיט לאנגע און קורצע בערד. מען גיט זיך אב „שלום עליכם" איינער דעם צווייטען און תוך כדי דבור איז מען שוין אין מיטען געשעפט. מען רעדט און מען קריגט זיך, אויף טהייל פראגען ענטפערט מען גאר נישט און אויף טהייל — צופיעל תירוצים. אט האלט שוין איין יוד דעם צווייטען אונטער'ן ארעם און פיהרט איהם אין א ווינקעל אריין און רוימט איהם עפעס אין אויער איין. א צווייטער שטעהט ביים טישעל, קוקט אין א סדור אריין און ווארפט אנ'אויג דארט אהין, און פלוצלונג האפט ער אויך א יוד אונטער'ן ארעם און פיהרט איהם אויך אין א ווינקעל אריין, ווי ער וואלט יענעם די אויגען געוואלט אויסשטעכען, ווייזט ער, אז ער האט אויך א סוד. דערווייל האפט זיך נאך איינער אויף און טהוט זיך אן טלית און תפילין און שטעלט זיך אנידער אבדאוועגען, א צווייטער יוד געהט איהם שוין אין וועג אריין און לאזט זיך אויך אין דאווענען אריין. אין דערזעלבער צייט רעכענען צוויי יודען מיט א שטיקעל קרייד אויפ'ן טיש, איינער, מיט א נאסען פינגער, מעקט, וואס דער צווייטער שרייבט, און דער שרייבט וויעדער, וואס דער צווייטער מעקט. אין צווייטען ווינקעל שטעהען צוויי יודען, און איינער, מיט א געל בערדיל און א רונדיג בייכעל, צעהלט דעם צווייטען געלד אויפ'ן טיש. ער צעהלט ערנסט, ווי איינער דאווענט פרום: 76, 75, 74, ווי ער וואלט וועלען דערמיט דעם אנדערען זאגען: זעה, וואס געלד בעטייט. אינדעם עפענט זיך די טהיר, און עס קומט אריין מיט א געלויף א הויכער, בלינדער יוד מיט איין אויג, מיט א לאנגער, רויטליכער בארד, און ער הויבט אן, אהן שום טענות און מענות, צו שיטען דעם געלען, וואס צעהלט דאס געלד: „רויטער הונד, 250 רובל גיסט דו? וואס ביסט דו משוגע געווארען?" דאס געלע יודעל צעהלט ווייטער דאס געלד — 102, 101. „וואס האסט דו צו מיין געלד?" טענה'ט אליין דער צווייטער. נאר קוים האט יענער די פאר גילדען צוגענומען, שטעהט שוין דער „רויטער" מיט'ן „געלען" און סודען זיך, שלום געמאכט. אויפ'ן טיש ליגען פראכען ווייין אין רויטע שנופ־טיכלעך, און יעדער יוד, וואס קומט אריין, האפט א פאר קערענדלעך, בעקוקט זיי צוערשט, האפט זיי אין מויל אריין און פרעגט אין דער וועלט אריין: „וויפיעל דער מארק?" ער בעקומט נישט קיין תירוץ, קנאקט ער די ווייצלעך און קנייטשט מיט'ן שטערן, אזוי ווי ער וואלט אליין

פֿון זיך טרעפֿען געוואָלט דעם תּירוץ, וואָס ער האָט נישט געקענט אַרויסבעקומען פֿון דעם עולם.

די „שטוב" איז די שטאָדט־בערזע. קליינע סוחרים'ליך קויפֿען אויף ביי די פּויערים די תּבואה און מען פֿערקויפֿט זי „ר' יחזקאל'ס שפּייכלער". אין דער „שטוב" ווערען אָבגעמאַכט אַלע געשעפֿטען, נישט דווקא די, וואָס זענען נוגע צו ר' יחזקאל'ס געשעפֿט, נאָר אַפּילו דאָס, וואָס איינער האָט עפּעס מיט'ן צווייטען; אָדער גלאַט אַזוי, אַז אַ יוד וויל זיך דרעהען אין אַ „געשעפֿט", אָדער אַז אַ יונגערמאַן געדהט דעם ערשטען טריט פֿון קעסט אַראָב און וויל אַריינטרעטען אין האַנדעל, דרעהט מען זיך צוערשט אין „שטוב". דאָס איז דאָס „בית־המדרש" פֿון האַנדעל.

ביי דער „שטוב" איז אָבגעזונדערט אַ שטיבעל, „דאָס קאַבינעטעל" הייסט עס, פֿאַר ר' יחזקאל'ן אַליין. ביי אַ פּיער־עקענדיגען שרייב־טיש זיצט זיך ר' יחזקאל אויף זיין „פֿאַטער־שטוהל". ר' יחזקאל אַ נידריג נאָר אַ דיק יודעל מיט אַ רונדיג ווייס בערדעל, האַלט זיך אָן מיט איין האַנד די ברילען ביי דער נאָז, איין גלעזעל פֿאַלט איהם אַלע מאָל אַרויס, און ר' יחזקאל הויבט עס אויף, רייבט עס איבער מיט'ן טיכעל, זעצט עס ווייטער אויף דער נאָז, פֿרעגענדיג עפּעס אָדער אָבענטפֿערענדיג ר' טוביה'ן זיין „מענש". ר' טוביה, אַ הויכער יוד, מיט אַ דאַרען געזיכט, ענטפֿערט אָב ר' יחזקאל'ן מיט איילעניש און מיט אַ געלעכטעריל, אַזוי ווי ער וואָלט זאָגען: „אַלץ איז גוט, אַלץ איז גוט".

ר' יחזקאל איינגעוויקעלט אין זיין לאַנגען ברייטען שלאָפֿראָק און אין דעם פּיערקאַנטיגען היטעל, קנעטענדיג אַ שטיקעל ברויט צווישען די פֿינגער האָרכט אויס זיין מענש, אַ מינוט בייזערט ער זיך, אַ מינוט ווערט ער ווייטער גוט, ווילענדיג זיך מיט זיין מענשען בעראָטהען.

ר' יחזקאל רוקט אויף אַ שופֿלאָדעל, נעהמט אַרויס אַ פּאַפּיער און זאָגט צו ר' טוביה'ן:

— וואָלף מוז נאָך דאַנציג שרייבען, אַז דער ערשטער טראַנספּאָרט איז עקספּעדירט.

עס עפֿענט זיך די טהיר און צוערשט שטעקט אַ קאָפּ אַריין, זאָגענדיג: גוט מאָרגען! און דערנאָך פֿערשווינדט דער קאָפּ און עס בעוויזט זיך אַ הויכער פּויער מיט לאַנגע, פֿערבלאָטיגטע שטיוועל,

וואָס לאָזען נאָך זיך אַ אָנזעהענדיגען צייכען. דאָס פּנים איז בּיי איהם רויט פון היץ, טראָפּענס שווייס רינען פון די פּייטשע האָר, און ניט רייגענדיג קיין וואָרט, קנעפּעלט ער אויף זיין פּאַלטאָ, דערנאָך די וועסט, און שלעפּט פון דאָרט עפּעס אַרויס און גיט איבּער אַ בּריוועל ר' יחזקאלין.

בּעת ר' יחזקאל לייענט, ווענט זיך דערווייל ר' טוביה צום פויער. טוביה רעדט צו איהם, דער פויער ענטפערט איהם אָבער נישט. ער קוקט אויף ר' יחזקאלין, וואַרטענדיג אויף עפּעס.

— דעם וואָגען שפּאַנען! איך אַליין פאָהר קיין טריסק.

— איך האָבּ דערנסמאָל בּאַלד נישט געהייסען געהן מיט'ן וואַסער, צוויי וואָכען פאַר די ימים טובים, ווער ווייסט וואָס ס'קען זיך מאַכען? בּיי די ערשטע פרעסט, אַז עס נעהמט געזונד — זאָגט ר' טוביה צו ר' יחזקאלין מיט אַ מין ווייכען געבייזער, אַליין שוין פערשטעהענדיג אין וואָס עס האַנדעלט זיך.

— פערפאַלען, דאָס האָלץ שטעלען האָבּ איך געמוזט, די טראַטוועס זענען געווען געבּונדען גאַנץ גוט, די שטריק שטאַרק, די טעג שען, גאָר רעגען זיך? וואָס קען מען מאַכען; עס איז געווען מן השמים, גאָר רעגען, פאַר חנוכה וועט זיך די ווייכסעל שטעלען.

— מען דאַרף אַנטיקין און סאָקאָלסקען מיטנעהמען, אויפ'ן בּוידעם ליגען עטליכע הונדערט שאָק פרישע „סטראַנקעס". די האַקעס, די שטריק — גיט אַ עצה ר' טוביה.

— דאָס איין הייבּט זיך אָהן רידהען, שרייבּט מען מיר, גאָט זאָל געבּען, אַז די קראַכעס זאָלען נישט זיין גרויס, נאָר טריסק דאַכט זיך איז אַ שטיל אָרט, עס איז נישט שטראָמיג און מיט גאָטס הילף, ווען דאָס איין זאָל נאָר נישט מיט אַמאָל בּרעכען, וועט מען קענען דאָס האָלץ ראַטעווען — זאָגט צום סוף ר' יחזקאל.

— מיט גאָט'ס הילף.

— קיין גאָמבּין, דאַרף מען די גאָמבּינער צוויי הונדערט רובּעל שיקען, און בּצלאל צו ר' אַברהם פּלאָצקער זאָל ער אין שעמענעץ קויפען. איך האָבּ מורא, אַז די שעמעניצער זאָלען נישט די שעפּסען אויסהאַפּען, לאָזען טאָר מען זיך נישט.

און רייגענדיג זענען זיי בּיידע אין דער צווייטער שטוב אַריין.

דער עולם איז האַלבּלעך געווען אין הויף בּיים שפּייכלער די תבואה אָבּוועגען, אין דער „שטוב" זענען נאָר געווען די אורחים

וואס זענען געקומען ביי נאכט מיט תבואה אין „שטוב“ אריין. און נאך צוויי שטאדטישע מעקלערס, איינער א יוד אין א „גויש“ היטעל, מיט א קראגענדיל, און א קורץ רעקעל און מיט א שטעקען אין דער האנד, — דאס איז געווען „קאזעק“ דער פריצישער מעקלער, ער איז געווען געשיקט פון דער צוקערניע פון א פריץ צו ר׳ יחזקאל׳ן. ביי יעדען ווארט, וואס ער האט געזאגט, האט ער דערמאהנט דעם פריץ מיט דער „צוקערניע“. דער צווייטער איז געווען ר׳ הסקל עפשטיין, א יוד א חסיד, אמאל אליין א סוחר, היינט א אבגעקומענער, א מעקלער איז ער געווארען נאר איבערן נאמען „עפשטיין“: עפעס דער נאמען פאסט צום געשעפט. ער טראגט א בעשטענדיג בעפלעקטען און צוריסענע קאם־זיידענע קאפאטע, וואס האט נאך נישט דעם נגידישען גלאנץ אנגעווארען.

ר׳ יחזקאל האט די יודען „שלום עליכם“ אבגעגעבען, און איידער זיי האבען נאך אנגעהויבען א ווארט אויסצוריידען, האט ער זיי צום כיור געשטופט נאך זיך, אז זיי זאלען זיך וואשען צום עסען. דענסטמאל איז אין שטוב אריין א הויכע, דיקע יודענע אין א ברייטער שירץ. דער דיקער באנד פון איהרע שליסעלעך קלינגען און זאגען אן, אז זי קומט, און די בריליאנטענע אוירינגלעך בלאנקען אין איהרע אויערען. זי האט א ריין, ווייס טישטוך איבערן אנגעשרייבענעם טיש געלעגט, און זאגענדיג צו די מאנספערשוינען מיט א ברייט בעל־הבתישען קול: ר׳ טוביה, וואשען, ר׳ נטע שאכלינער וואשען — האט זי צום טיש געגרייט.

די אורחים האבען זיך געלאזט שטופען צום כיור, פון הינטען איז געגאנגען דער מעקלער עפשטיין. מלכלה׳לע האט ברויט אויפין טיש אויפגעלעגט, דער עולם האט זיך ארום טיש געזעצט, פון דער קיך האט זיך געטראגען דער ריח פון געפרעגעלטע ציבעלעס און די פארע פון רויטען בוריקע־בארשט, וואס האט דערמאהנט פון „פסח“ און האט געוועקט די תאוה צום עסען. עפשטיין איז געזעסען ביים טיש, ווי איינער פון די אורחים, האט גענעסען און געזאגט גלייכע ווערטלעך. דער צווייטער מעקלער קאזעק איז געזעסען אין א ווינקעל אויף די אנלעהנען פון שטוהל און זיך די וואנצעס געדרעהט. ער איז געזעסען אויף אזא ארט, אז מען וויל האט מען געקענט מיינען, אז ער זיצט יא ביים טיש, און אז מען וויל קען מען מיינען, אז ער זיצט נישט ביים טיש. ער האט געקוקט אויף עפשטיינען פון דער

הויף. נאר די דינסט, ווייזט אויס, האט זיך טועה געווען און איהם געמוזט רעכענען, אז ער זיצט אויך ביים טיש, ווארום זי האט פאר איהם אויך אנידערגעשטעלט א טעלער. ער, הייסט עס, האט זיך אויך טועה געווען, און צוגערוקט זיך צום טיש עסענדיג אויך אויף אזא ארט, אז מען וויל קען מען מיינען, אז ער עסט ביים טיש, און אז מען וויל קען מען מיינען, אז ער פערזוכט נאר...

אין הויף איז איצט גאר א אנדער לעבען. א פאר פורים-טאג. דער ווינטער איז נאך אויף דער ערד, אבער דער פריהלינג שמייכעלט שוין פון הימעל אראב, און פון אלע פיער זייטען וועלט. דער לאנג-געפרוירענער שנעע, וואס איז דורכ'ן ווינטער א צווייטע ערד געווארען, צורינט און צוגעהט ווי שנעע אין וואסער. דער זונס ליכטיגע טעכטער — די שטראהלען — בלאנדזשען אין דער בלאטע ארום. אין הויף איבער די קעפ פליהען טויבען אהין און צוריק, קומען אויף דער ערד אראב, האפען א קערענדיל האבער און מיט א גדולה פערשפרייטען זיי זייערע ווייסע פליגלען און מאכען פליטה. אין הויף זענען קערנער האבער פערווארפען, דער הויף איז אין שפע איינגעטונקט... און היהנער דרעהען זיך, פיקען די קערנדליך און ווארפען זיך יעדער פאר די פיס. ביים שטאל אויף א קייט, אונטער אביידעל ליגט „בורעק", א גרויסער קודלאוואטער הונד. ער שטעקט זיין דיקען קאפ ארויס און ווארט אויף א בעפעהל. אין הויף, ווי אין ישעיהו הנביא'ס צייטען, דרעהען זיך ארום א ווייסע ציג מיט געדרעהטע הערנער, א נידריגער שעפס, וואס האבען צוזאמען שותפות געמאכט און ציפען צוזאמען פון די בינטלעך היי, וואס ליגען אויף דער פוהר אין מיטען הויף.

אויף דער צווייטער זייט הויף ליגען איינגעפרוירענע ברעטער און קלעצער, אויף דער האלב איינגעזונקען אין שנעע. יונגען קריכען איבער די קלעצער, דערגרייכען ביז'ן שפייכלער. די טהירען פון שפייכלער שטעהען אפען, און פאר די טהירען שטעהט א גרויסע וואג. איינער לענט אויף געוויכט אויף דער וואג, און דער „שרייבער" (א יונגערמאן אין א פעלצעל און אין א פוטערנעם קאלנער) האלט א ביכעל אין דער האנד און שרייבט די געוויכט אין ביכעל אריין, דורך די אפענע פארטקע קומען אריין צופאהרען איין פוהר נאך

דער צווייטער, מען נעהמט זעקלעך אראָפּ, מען וועגט אָפּ, און מען טראָגט זיי אין שפּאַכלער אַריין.

נאָטע דער יונג ביי די פֿערד, אַ הויכער ברייט־ביינינער, פֿון ר׳ יחזקאל׳ס „גוואַרדיע״, מיט אַ שוואַרץ, אָפּגעבּרענט געזיכט, מיט ליכטיגע צוויי גרויסע אויגען, וואָס קוקען פֿון דערווייטען ווי צוויי שטורקאַצען, פֿיהרט אַרויס פֿון שטאַל צוויי הויכע פֿערד, בולאַנעס. איינס פֿון די פֿערד האָט אויפ׳ן שטערען אַ שוואַרצען רונדען פלעק, וואָס האָט פֿון צווישען זיין גרויען שאָקאָלאַד־קאָליער ווי אַ שוואַרץ אויג געשיינט. די האָר ביים האַלדז זענען ביי ביידע פֿערד געווען צוקעמט און איינגעפלאָכטען אין פלעכטלעך. די האָבער־קינדער זענען געווען די ליעבלינגען פֿון ר׳ יחזקאל׳ן. זיי האָבען איהם פֿערשטאַנען. האָבען געוואוסט, ווען דער וועג איז נויטיג. די בייטש האָט מען נאָר פֿאַר זיי אַלס פּאַראַד געהאַלטען. עס איז נאָך נישט געווען דער פֿאַל, אַז זיי זאָלען איהם שבת אין וועג איבערלאָזען. זיי האָבען עפּעס ווי געפֿיהלט, ווען עס איז פֿרייטאָג און מען דאַרף זיך אויף שבת אַהיים היילען. ער האָט זיך געקענט אויף זיי פֿערלאָזען. און ווען זיי פֿלעגען אַזאַ „שטיקעל״ ווייזען, האָט ער זיי אַליין מיט זיין האַנד געגלעט...

געזאָגט האָט מען, אַז ר׳ יחזקאל׳ס פֿערד זענען נשמות פֿון אַלטע בעלי־חובות, וואָס זייערע וועקסלען ליגען נאָך ביי איהם אין שאַנק, און זיי קענען נישט קיין רוה אין קבר האָבען, ביז זיי וועלען איהם דעם חוב נישט אָבצאָהלען...

נאָטע האָט געטראָגען זיין ווינטערדיג קורץ פּעלצעל מיט לאַנגע לעדערנע שטיוועל און אויפ׳ן קאָפּ דאָס זעלנערישע ווינדיגע פוטערן היטעל, אויף וועלכער עס האָט נאָר דאָס „בלעכיל״ געפֿעהלט. און מיט אַ מין רחבות׳קייט האָט ער זיינע חברים צוגעפֿיהרט צום וואָגען, זיי די האָמעטעס מיט די מעשענע קאַנטען אויף די העלזער אָנגע־טהון, און מיט דעם נייען געשפּאַן אויסגעצירט. דערנאָך האָט ער די בלאָהע בענדערנע לייצעס ביים דישעל פֿערבונדען און ער האָט זיך גענומען צום געזעס. אַנטיק האָט פֿון בוידעם די האָקעס מיט די שטריק אַראָבגענומען און זיי אונטערען געזעס פֿערפּאַקט. אַריינגעהענדיג אין שטאַל, האָט דערווייל נאָטע אין פֿענסטער פֿון דער קיך אַנ׳אויג אַריינגעוואָרפֿען, זיין אויג האָט זיין שליחות ער־פֿילט, און באַלד נאָך איהם האָט זיך נאָכגעלאָזט יענטע דאָס דיענסט־

מיידעל. דאָס רויטע, געזונדע בלוט, וואָס האָט אין איהרע דיקע, פליישיגע הענד געראונען, האָט דורך דעם צוריסענעם קאַפטען אַרויס־געשפּראָצט. איהרע שוואַרצע לאָקען איבער'ן רויטען געזיכט, און די שוואַרצע אויגען מיט די שוואַרצע, שאַרפע ברעמען אין איהר יונג־בלוטיג געזיכט האָבען „ווערטער גערעדט“,— „פייער און פלאַם“. זי איז פלינק אַריין אין שטאַל נאָך נאָטען, און נישט ריידענדיג קיין וואָרט, האָט זי פון אונטער'ן קאַפטען אַ האַלבע געקאָכטע הוהן אַרויסגענומען און איהם דערלאַנגט.

נאָטע האָט עס צוגענומען, עפּעס ווי עס קומט איהם דאָס.

זי האָט נאָך געוואַרט...

ער האָט געוואוסט אויף וואָס...

און ווייל זי האָט געוואָלט, וויל ער דוקא נישט. זי הויבט אויף אַ שטרוי און מאַכט זיך אַרויסגעהענדיג.

איצט וויל ער. ער האַפּט זי אָן, נעהמט זי פעסט אַרום מיט ביידע הענד, און האַלטענדיג אין די אָרעמ'ס די בייטש, „זאָ־מעלט“ ער איהר אָן אַ גראָבען קוש אויף דער באַק.

— נו, זאָלסט אַזוי לעבען, אויב וועסט מיט מיר חתונה האָ־בען,— זאָגט זי צו איהם, אַוועקנעהמענדיג איהר געזיכט.

— פלינקער, די בעל־הבית'טע געהט, האַפּ...— מאַכט ער צו איהר און שטופּט זי אַרויס.

זי דערשרעקט זיך, האַפּט זיך אויף, אָבער באַלד איבערצייגט זי זיך, אַז ער האָט זי אָפּגענאַרט, בלייבט זי שטעהן ביי דער שוועל פון שטאַל:

— צובריכען זאָלסט דו די הענד און פיס אויפ'ן וועג! — זאָגט זי מיט אַ שעלמיש געלעכטער אַרויסלויפענדיג.

— דו, סוקאַ איינע,— לאָזט ער זיך נאָך איהר.

דאָס שרייבערעל ביי דער וואָג, בעמערקענדיג ווי זי לויפט אַרויס פון שטאַל, ווינקט ער צו אַנטיקען דעם הויף־וועכטער.

— פּשאַ קרעוו — לאָזט זיך אַנטיק נאָך איהר.

זי שטעקט אַרויס אויף זיי די צונג און ווערט פערשוואו־נדען אין הויז פון דער קיך.

אַ קנאַק פון נאָטעס בייטש און אַ עזות'דיג רעש'ן פון רעדער האָבען צו וויסען געגעבען, אַז די פוהר שטעהט שוין פאַר דער טהיר געשפּאַנט.

אין באַלד האָט מען אָנגעהויבען צו טראָגען פֿון שטוב אויפ'ן וואָגען פּעקלעך און פּעקעלעך. ר' יחזקאל ריהרט זיך נישט אין וועג אַריין אָהן „צדה לדרך“. ר' יחזקאל האָט זיך געוויזען אין גרויסען, ברייטען שאָפּען-פּעלץ, דעם ווינטערדיגען פּאַלטאָ מיט די ברייטע אַרבּעל האָט מען איבער'ן געזעס געלעגט (וואָרום אַ טאָג איז געווען אַ שענער, דער פֿראָסט האָט געלאָזט, און די זון האָט אין הימעל געלאַכט), נאָך איהם זיין ווייב מלכה'לע — מיט אַ ברכה אויף די ליפּען, און הברה קינדערלעך, קליינע און גרויסע, טהייל האַלטענדיג אין די הענד גמרות — מיטגענומען אין חדר אַריין נאָכ'ן אָנבייסען, קלענערע — בייגעל מיט פּוטער, נאָך טהייל האָט דער „בעהעלפֿער“ אונטערגעשטופּט: „אין חדר אַריין“. די קינדער אָבער מעהרסטענטהייל אין פּעלצלעך אָנגעטהון, וואַרטען אַרום דער פֿוהר.

— זיידעשי, זאָל דער זיידעשי פֿאָהרען געזונדערהייט!

— בלייבט געזונד און לערענט מיט חשק! — האָט זיי דער זיידע איטליכען בעזונדער די האַנד געגעבען, פֿון דער הויזען-קעשענע אַ גרויסען ביימעל אַרויסגענומען און די קינדער לעקיך-געלד געטהיילט.

פֿון דעם פֿענסטער פֿון צווישען די צוויי געהאָפּטענע גאַרדינען האָט אַ מיידעלס געזיכט אַרויסגעשיינט. דאָס האַלבע געזיכט, אַן אייִדעל געדרייטעלטע באַק מיט אַ שוואַרצען זיידערנעם לאָק און מיט אַ בלאָהען באַנד פֿערבונדען, האָט איידעל און אַריסטאָקראַטיש פֿון דערווייטען צום פֿאָטער אַהין געשאָקעלט:

— פֿאָהר געזונדערהייט, טאַטעשי!

ר' יחזקאל איז אויפ'ן וואָגען אַרויף. זיצענדיג אויפ'ן וואָגען, האָט ער נאָך עפּעס מיט ר' טוביה'ן, זיין מענש, גערעדט, געזעגענט זיך, און אַהין געשאָקעלט צו מלכה'לען: בלייב געזונד, בלייב געזונד! דערנאָך צום מיידעלס ליכטיגען געזיכט: בלייב געזונד, לאהל'ע! און צו די אייניקלעך פֿון וואָגען אָנגעזאָגט:

— איהר זאָלט בעגעהרען צו לערנען!

אין אַ ווינקעל איז יענטע געשטאַנען. איהרע הענד האָט זי אויפ'ן האַרץ פֿערלעגט און געקוקט אויף נאָטען, ווי ער זיצט זיך „שטייף“ און שטאַרק אויף דעם „קאָרשעל“ אין זיין קורץ פּעלצעל. און דאָס ממזר'ישע, וואוילעשע היטעלע ווינקט אַראָב צו איהר. ער האַלט די לייצעס אין דער האַנד, גרייט אין דער וועלט זיך

צו לאזען, ווי זיינע פערד, די חברים. וואס קענען נישט איינשטעהן און האקען מיט זייערע פאדקאוועס אויף די שטיינער.

יענטע האט געשמייכעלט.

נאטעס א קנאל פון דער בייטש האט איהר א גרויס אפגעגעבען: בלייב געזונד, יענטע!

די סאפענדיגע פערד האבען זיך אין דער וועלט געלאזט, אויסמיידענדיג דאס שטילע, רוהיגע, פריה־מארגענדיגע שטאדט־געסעל — און נאטע מיט׳ן זעלנערשען היטעל איז ערגעץ־וואו פערשוואונדען געווארען...

אין דער „שטוב״ ביי ר׳ יחזקאל׳ן איז איצט שטיל. דער עולם האט די געשעפטען אפגעמאכט. די פרעמדע, וואס זענען ביי־נאכט געקומען, האבען זייערס פערקויפט, איינגעשפאנט און אפגעלאזט זייער ארט אנדערע סוחרים, וואס וועלען קומען ביי דער נאכט. די גרויסע קאנאפע זעהט זיך ערשט איצט ארויס מיט איהר לעדערנעם, אלט־מאדישען איבערציהער און מיט אלע איהרע „גריבער״ און „בערגער״, וואס זענען אין איהר. דער לאנגער טיש אין מיטען „,,שטוב״ איז בעשריבען מיט קרייד, דער שווארצער אויוען איז בעשריבען, די הויכע שאנק איז בעשריבען און אלע שטוהלען און בענק זענען „אנגערעכענט״, און די רעכענונגען אויף טיש און בענק, אויף שראנקען און ווענד זעהען אויס ווי כלי־זיין, וואס די זעלנער האבען זיי איבערגעלאזט אויפ׳ן שלאכט־פעלד און זענען אנטלאפען פון זיי. און די רעכענונגען קוקען איינע דער צווייטער אן, און קריעגען זיך, און שטעכען איינע דער צווייטער די אויגען אויס...

באלד זענען אריינגעקומען צוויי נידעריגע, פעטע יונגע־מאנטשיקלעך: האצקיל און בעריל, מיט נידעריגע, רונדיגע בייכלעך. די משפחה־גריבעלעך ביי זייערע ווינקעל־נעזער זאגען אויס, אז זיי זענען ברידער; ר׳ יחזקאל׳ס שוועסטער־קינדער. אמאל זענען זיי צוויי יונגע לייטלעך אויף קעסט געווען — היינט זענען זיי אויך נאך קעסט־יונגע־לייטלעך — נאר זיי דרעהען זיך שוין אין „שטוב״ ארום. א משפחה, און זיי קומען נאכ׳ן אנבייסען צולעגען זיך אויף דער קאנאפע, פאר מיטאג.

ביידע מיט אמאל, ווי עס פאסט פאר צוויי ברידער, האבען

זיי זיך ביינאַנד אויף דער קאַנאַפּע אַרויפֿגעלעגט, די פּאַלטאָס אויסגעטהון, קונציג זיי פֿאַר קישעלעך געמאַכט און אונטער די קעפּ זיך אַרונטערגעלעגט. צוערשט האָבען זיי זיך אין דער שטיל — אַזוי ווי עס וואָלט זיי אַ שאָד זיין אויף דעם אַ וואָרט אויסצוניצען — געשטופּט זיך, געשטויסען זיך. יעדער האָט פֿאַר זיך דעם אָנלעהנער געוואָלט. נאָר אַזוי ווי זיי האָבען זיך אָהן ווערטער געקריגט, אַזוי האָבען זיי אויך אָהן ווערטער צווישען זיך שלום געמאַכט. איינער האָט דעם אָנלעהנער גענומען, און דער צווייטער האָט זיך צו זיינע פֿיסענס געלעגט.

האַצקיל, דער עלטעסטער ברודער, האָט קונציג זיך געקראַצט מיט איין פֿינגער אין זיין גאָל בערדעל און האָט זיך פֿערטראַכט אויף אַ רעכענונג, וואָס איז איהם געגענאיבער פֿאַר די אויגען געשטאַנען:

— 7 מאָל 38 וויפֿיעל מאָל האָבען מיר, האַ, בעריל?

נאָר בעריל האָט איהם מיט דער נאָז אָבגעענטפֿערט. האָט זיך האַצקיל מיישב געוועזן, זיך צו דער וואַנד אויסגעדרעהט, און עפּעס ווי וועלענדיג אָבטהון בעריל'ען, האָט ער אויך דאָס זעלבע געטהון...

II.

אַ הייזעל ביי דער ווייכסעל.

איינס אַליין און פֿאַר זיך אַליין שטעהט זיך אַ הייזעל אין טהאָל צווישען צוויי הויכע בערג, וואָס לאָזען זיך ווייט און הויך אין דער וועלט אַריין, ביים ברעג פֿון טייך ווייכסעל. ווינטער איז עס. גאָט'ס וועלט: איז איינגעהילט אין שניי פֿערטרונקען. אונזער הייזעל, ווי אַן אַלטער בעל־הבית אין תכריכים, שטעהט זיך ביים ברעג, קוקט זיך צו צום פֿערפֿרוירענעם טייך זיין שכן און עס שווייגט, ביז דער טייך וועט צו תחית־המתים אויפֿשטעהן. דערווייל איז דער טייך געשטאָרבען, געפֿרוירען און מיט אַ ווייסען קיטעל איינגעהילט. ראָבען פֿליהען אויף זיין ברייט און לענג, שטעלען זיך אויף דעם טייכ'ס רוקען און לעכערען זיין אָבגעטאָקטע דעקע. מיטהיילמאָל געהט

א מענש איבער'ן טייך, און דעם מענשענס פיס טוקען אין דעם ווייסען, טיפען שניי. און פון ביידע זייטען הייזעל זעהען אויס די הויכע בערג, ווי שטיקער געפאלענע פליגלען פון אן אדלער, וואס ליגען איינער אויפ'ן צווייטען, אדער ווי שטיקער געפרוירענע וואלקען וואלטען געפאלען איינס אויפ'ס צווייטע. אויף די רוקענס בערג קריכען נידריגע שניי-בוימעלעך; איין בוימעל, בעדעקט פון קאפ ביז די פיס אין שניי, האט זיך אויפ'ן שפיץ בארג ארויפגעהאפט, עס שטעהט איינס אליין אין דער הויך און עס קוקט זיך ווייט און ברייט אין דער ווייסער וועלט... ביים ברעג פון טייך, צו-פוסענס דעם בארג און צו-קאפענס דעם טייך, שטעהט א שווערענע בוימער, איינס נאכ'ן אנדערען מיט שניי בעדעקט, וועלכע זעהען אויס ווי ווייסע עדות, וואס שטעהען און היטען דעם ריזיגען מת, דעם טייך...

אין דעם הייזעל זיצט א משפחה פון יאהרען-לאנג, דארט לעבט מען מיט זיך און מיט'ן טייך, דעם שכן. „חיים איבערפיהרער'ס" הייסט דאס הייזעל היינט. אמאל מיט א דרייסיג יאהר צוריק האט עס געהייסען „משה איבערפיהרער'ס", און אפשר אין צוואנציג יאהר ארום וועט עס גאר הייסען „דוד איבערפיהרער'ס". נאר עס איז נישט קיין חילוק, דער נאמען טוישט זיך נאר מיט די יאהרען. אבער דאס הייזעל, דאס וואסער און דער נאמען „איבערפיהרער" בלייבען ביז איצט. דער היינטיגער „איבערפיהרער" הייסט חיים און איז א איד פון א יאהר פופציג, א הויכער און א דארער. דאס פנים אויסגעצויגען און די ווייסע בארד אויסגעצויגען, און דער הויכער געקנייטשטער שטערן איז אויסגעצויגען. א וואסער-קינד, אויפגעצויגען געווארען ביים וואסער, און ווער ווייסט, אויב זיין קבר וועט נישט זיין אין וואסער. נו, וועט עס אין וואסער גופא נישט זיין, על כל פנים וועט עס זיין ביים וואסער. און וועט א געוויטער קומען, וועט איהם דאס וואסער פון קבר ארויסנעהמען און מיטפיהרען איהם מיט זיך קיין דאנציג, אזוי ווי עס האט מיט זיין פאטער און מיט זיין זיידען געטהון... און וואס איז דער אונטערשיעד, צי מיט דער ערד, אדער מיט'ן וואסער אויסגעמישט צו ווערען? די ערד איז טויט, זי שווייגט תמיד און שטעהט תמיד אויף איין ארט, דאס וואסער לויפט, איילט זיך אין דער וועלט אריין, עס לעבט האסטיש...

משפחה מיט'ן וואסער איז ער שוין פון לאנג. דאס וואסער דארף יעדעס יאהר א מענש, און זיין משה'לע איז שוין פון לאנג מיט'ן וואסער געוואָרען אויסגעמישט, און דרעמעלט דער „איבערפיהרער" אמאל שבת נאכ'ן מיטאג ביי'ם ברעג איין, און א חוואליע קומט צולויפען און רוישט, דאכט זיך איהם, אז משה'לע מיט זיינע חברים, די חוואליעס, זענען איהם געקומען וועקען...

זומער ציהט ער די פרנסה פון וואסער, א גאנצע וואך איז ער אויף דעם שיפעל, און זיין לייווענד שפאלט און שניידט אב איין הימעל פון צווייטען... שבת. דאס וואסער פיהרט זיך יודישליך, עס האלט מיט שבתים און ימים־טובים, שטיל איז עס, עס קושט איין חוואליע די צווייטע, און ער מיט'ן ווייב זיצען פאר דער טהיר. ער זאגט פרק, דאס ווייב לייענט אין „צאינה וראינה" און זיי דערצעהלען די חוואליעס גאט'ס וואונדער, און יעדע חוואליע האפט א וואָרט און מאכט פליטה. ווינטער איז דער טייך געפרוירען, צוגעדעקט אין זיין שנייד. דאס הייזעל איז פערשנייט, פערשאָטען פון קאפ ביז צו די פיס. פון דעם בלומען־פערקאָוועטען פענסטערעל שטאַרט ארויס דעם איבערפיהרער'ס אנ'אויג און בעטראכט דעם שותף, דעם טייך, ווי ער איז צוגעדעקט, געפרוירען. דער „איבערפיהרער" קוקט און קרעכצט. צוויי זענען פערפרוירען: דער טייך הינטער'ן אייז און דער „איבערפיהרער" אין זיין הייזעל. און ווען דאס וואסער רייסט זיך פון הינטער זיין דעקע ארויס און לעבט אויף, דעמסטמאל קריכט פון זיין ווינטערדיגען קבר אויך דער „איבערפיהרער" ארויס, האט א הנאה פון זיין שותף, וואס איז צו תחית־המתים אויפגעשטאנען, און ער שמירט אויס זיין שיפעל מיט סמאָלע.

ביי נאכט. די געגענד איז ארום שטיל. דער הימעל קוקט מיט ליעבשאפט אויף דער וועלט, ווי א מאמע אויף זיין הויזגעזינד. די פעלדער זענען מיט שניי בעדעקט, און די בערג זענען ווי טויטע ריעזען אין זייערע קברים. דעמסטמאל שימערט פון „איבערפיהרער'ס" פערקאָוועטען פענסטעריל א שטראַהל ליכטיגקייט ארויס און דרינגט ערגעץ־וואו אין דער וועלט אריין. ווייט ערגעץ בלאָנדזשעט א פוסגעהער, ער דערזעהט דעם שטראהל, וועלכער פיהרט איהם גלייך צום פענסטער פון הייזעל די נאכט איבערצונעכטיגען.

עס איז נאך ווינטער. מיט שניי ארום איז אלץ נאך בעדעקט. נאר דאך קוקט שוין גאט פון דער הויך מיט קלארע אויגען אראב. די זון איז איבער די גרויסע ווינטערדיגע וואלקען פערשפרייט, און איהרע שטראהלען לעכערען די ווינטערדיגע דעקע. אויף די ארומיגע בערג צוגעהט דער שניי קלאר, ריין; קיין מענשענס פוס האט נאך נישט זייער ריינע ווייסקייט בעריהרט, און גאנצע שטראמען צוגאנגענער שניי לאזען זיך גלעטענדיג פון די בערג אראב און פאלען אין דעם האלב־געפרוירענעם טייך אריין. דאס אייז איבער'ן וואסער איז ריין און דורכזיכטיג, און דאס וואסער קוקט דורך איהם, ווי דורך א קלארע שויב ארויס. טהיילמאל ווארפט זיך א פיש ארויף, האקט אויף די שויב מיט'ן ווייַדעל, ווארפט א בליק אויף גאט'ס פרייע וועלט און פאר גרויס גדולה, אז די מאמע, דאס וואסער, וועט באלד פון זיך די שויב אראבווארפען, לאזט ער זיך שיעף־נארקענדיג אין וואסער אריין די בשורה די חברים אנצוזאגען.

און אלץ ארום איז בעהאפטען איינס מיט'ן צווייטען, אלץ האט דער שניי צוזאמענגענאסען. קלאר, ריין, העל, נאר איין שווארצער פלעק שטערט די ווייסע שניי־וועלט — דאס הייזעל, וואס עס שטעהט זיך איינס אליין אין טהאל.

די חיימ'טע געהט מיט'ן עמער צו דעם ברונעם, וואס איז הינטער דעם הייזעל, מיט אמאל דערזעהט זי פון דערווייטענס ר' יחזקאל'ס פוהר. זי האט באלד די פערד דערקאנט, און זי האט צום מאן דורכ'ן פענסטער אריינגעקלאפט.

— חיים, דער סוחר פון די טראטשוועס פאהרט.

— געמאכט ווי א חכם, אין א פאר שעה ארום וואלט פון האלץ קיין לעק נישט געבליבען — האט חיים אבגעענטפערט ארויסגעהענדיג אויף דער שוועל פון דער טהיר.

און וואהר איז עס. צווישען די ווייסע פעלדער שווארצט זיך דער וועג און איפ'ן וועג לויפען צוויי גרויסע פערד, וואס קומען וואס אמאל נעהענטער.

באלד איז נאטע מיט א קנאל פון דער בייטש צום הייזעל צו געפאהרען. די פערד זענען געוועזען צוהיצט, פערסאפעט. ר' יחזקאל אנגעטהון אין זיין דיקען שאפעו־פעלץ, איז פון דער פוהר אראב פרעגענדיג:

— נו, וואס מאכען דארט מיינע העלצלעך?

— מיר האָבען געטהון, וואָס מען האָט געקענט. מען האָט נאָך אַמאָל מיט שטריקאַלעקעס געבונדען, מיט ברעטער צוזאַמענגעקלאַפּט און מיט גראָבע שטריק צום ברעג פֿערפֿעסטיגט, אָבער ווער ווייסט? שפּיל דיך מיט איהר — האָט חיים אויסגעלאָזט מאַכענדיג מיט די האַנד, ווי ער וואָלט דערמיט געוואָלט געבען פֿערשטעהן די גבורות פֿון איהר, פֿון זיין ווייכסעל.

ר׳ חיים איז צוגעגאַנגען צו ר׳ יחזקאל׳ן און האָט איהם אָבגעשטעקט „שלום־עליכם״, און ר׳ יחזקאל איז מיט א אַראָבגעלאָזענע קאָפּ אין שטיבעל אַריין.

אין דעם קליינעם, רוהיגען שטיבעל זענען געשטאַנען צוויי הויכע בעטען, פֿול אָנגעלעגט ביז אין האַלבען באַלקען מיט דעקען, אין וועלכע עס האָט זיך אויפגעהאַלטען די פֿעדערן פֿון די אַלע גענז און קאַטשקעס, וואָס די יודענע האָט צייט נאָך איהר התונה יעדען פֿרייטאָג געשאָכטען — אויף אויסשטייער פֿאַר שוועסטערן־קינדער אויף התונה. פֿון דעם קליינעם שויבען־שיינקעל וואָס איז געשטאַנען אין אַ ווינקעל שטוב — האָבען רויטע עפּעל אַרויסגעקוקט, וועלכע האָבען פֿערשפּרייט אַ עפּעל־געשמאַק אין דעם קליינעם דאָרפֿישען שטיבעל.

ר׳ יחזקאל האָט זיך ביים טיש אַוועקגעזעצט. פֿאַר עגמת־נפש, האָט ער נישט דעם שאָפּען־פּעלץ אויסגעטהון און האָט צום פֿענסטעריל אַרויסגעקוקט, אַרום איז נאָך שטיל, נאָר פֿון גאַנץ ווייט הערט זיך אַ מין גיסען. דאָס זאָגט אָן שלעכטע בשורות, און פֿון ר׳ יחזקאל׳ס ברוסט האָט זיך אויס געוועהנייט אַ „רבונו של עולם״ אַרויסגעריסען.

נאָטע איז אַריין אין שטוב און האָט עפּעס דאָרט ביי דער טהיר געזוכט. די הײמ׳טע האָט זיך מיט איהם געקריגט, וועגען האָלץ האַקען. באַלד האָט אַ פֿייעריל געקנאַקט אין קיך — אַ יאַיכעל פֿאַר׳ן סוחר אָבצוקאָכען. די הײמ׳טע ביי דער קיך זעהט, אַז דער סוחר זיצט פֿערקלערט ביים טיש, הויבט זי איהם אָן צו טרייסטען:

— זאָרגט נישט, סוחר, וועגען די טראַטוועס, גאָט וועט העלפֿען און וועט אײַער סחורה פֿון וואַסער ראַטעווען.

ר׳ יחזקאל האָט זיך אומגעקוקט און דערזעהן די הײמ׳טע, זי, אַ יודענע טרייסט איהם, האָט ער זיך פֿאַר אַליין פֿערשעמט, און איז אַרויס אין הויף.

— פֿירט מיך, ר׳ חיים, צום גֶעהִילְץ — האָט עֶר צו חיים׳ן געזאָגט, טרעפֿענדיג יענעם צווײ עמֶער וואַסער טראָגען — נאָטע, קום מיט.

חיים האָט די עמער אין שטאַל געטראָגען. אַלע דרײ זע־נען הינטער׳ן הײזעל צום געהילץ אַרונטער.

אַז מען האָט נישט געוואוסט, האָט מען נישט געקענט בע־מערקען, אַז דאָרט ליגט האָלץ. האַלבליך איז עס אין אײז אײנ־געפֿרוירען, און פֿון אויבען איז עס מיט וואַס צוגעדעקט. נאָר לאַנגע ברעטער זעהען זיך וואו ניט וואו אַרויס, און לאַנגע דיקע שטריק זענען אָנגעבונדען אָן דיקע בײמער, וואָס שטעהען בײם ברעג.

— אַ שלעכט, אַ שלעכט געשעפֿט, — ברומט ר׳ יחזקאל פֿאַר זיך און מעסט מיט דעם שטעקען אין דער לופֿט לויט דעם אויג, וויפֿיעל אײל ווײט קען דאָס געהילץ ליגען פֿון ברעג

— מען מוז קײן יאַנאָשעץ געהן פֿויערן שאַפֿען, וואָס מעהר פֿויערן, און אַזוי ווי דאָס אײז וועט נאָר אָנהויבען זיך רירען, מוז מען דאָס געהילץ פֿון וואַסער אַרויסנעהמען. — וויפֿיעל עס זאָל קאָסטען — פֿערפֿאַלען.

— וואָס דען? אַז דאָס אײז וועט אָנהויבען רירען, וועט עס דאָס געהילץ ווי אַ פֿעדערל מיטנעהמען — ייזמט ר׳ חיים מיט, מיט אַ מין בעהאַלטענער גאוה אויף זײן וואַסער.

— עס ליגט ניט ווײט פֿון ברעג. אין גאַנצען אַנאײל צווײ, דרײ.

— מען מוז זיך צואײלען. פֿון אויבען קומט דאָס אײז אָן אין אַ לאַדע מינוט, — זאָגט ר׳ חיים שוין געהענדיג.

ר׳ יחזקאל האָט איהם אַ 5־רובל׳דיגען געגעבען, אַז ער זאָל פֿון דאָרף אַקעגויט מיטברײנגען און אַלײן איז ער צוריק אין ר׳ חיים׳ס שטיבעל אַרײן.

אין שטיבעל בײ ר׳ חיימ׳לען האָט זיך געטראָגען אין דער לופֿט אַ ריח פֿון קאַרטאָפֿלעס מיט באָבעס (די חיימ׳טע ווײסט שוין פֿון לאַנג, אַז פֿון איהרע „באָבי" לעקען די סוחרים די פֿינגער); די חיימ׳טע איז אינגאַנצען אין דער קיך געווען פֿערטהון. נאָטע איז געזעסען אין אַ ווינקעל בײ דער קיך, די שטיוועל אויסגעטהון, און האָט זיך די אָניצעס געטריקנט, שמועסענדיג דערווײל מיט די חיימ׳טע וועגען אַ כלה. — די חיימ׳טע האָט איהם אַ שדוך אָנגעשלאָ־

גען מיט איהר'ס א שוועסטער־קינד פון יאנאשעץ, זעהר א שען, געזונד מיידעל מיט א פאר הונדערט גילדען. און וועט דער סוחר איבערע שבת איבערבלייבען, וועט זי איהר שוועסטער־קינד אהער בריינגען.

גאטע איז געזעסען און האט דעם שמועס ערנסט אויסגעהארכט און מיט'ן קאפ צוגעשאקעלט; געוואלט האט ער דערווייל ביי דער אלטער א גוט מיטאג אויסנארען. ער האט זיין עסק פערשטאנען. די אלטע איז באלד צו איהם משפחה'דיגער געווארען. ר' יחזקאל איז אריינגעקומען, איז דער שמועס געווארען איבערגעהאקט.

ר' יחזקאל האט שוין געפונען דעם טיש געדעקט מיט עפעס א מין מאדנע „צוועל“, וואס זעהט אויס צו זיין א קאלדרע אויף די בעטען, מיט א בלעכענעם אויסגעריבענעם לעפעל, מ. ז. א קלינג פון א מעסער און א גאפעל, א היימיש־געבאקען ראזעוואנע ברויט, און א זאלץ־מעסטעל. ר' יחזקאל האט זיך געוואשען, א מוציא געמאכט, און די היימ'טע האט איהם א טעלער דערלאנגט, פון וועלכען די פארע האט די שטוב איינגענומען. ר' יחזקאל האט קנאפ פערזוכט, אוועקגערוקט פון זיך דעם טעלער, די שירים איז פאר גאטען געווען...

ר' יחזקאל האט פלינק אפגעבענטשט און איז צום געהיליץ ארויס, ער האט זיך ביים ברעג אנידערגעשטעלט און געווארט.

און איבער דער ווייט און איבער דער ברייט פון דער וויסער וועלט האט זיך זיין אויג פערווארפען. דאס וואסער לויפט פון די בערג און עס גיסט זיך איבער'ן אייז. פון דערווייטענס הערט זיך א קנאק. א שטיק אייז, א האלבער טייך קומט אן און רייסט זיך ווייטער, דאס וואסער רוישט שטראמענדיג אין א רינע פון צווישען צוויי שטיקער אייז, און מיט א רעש שטראמט עס פון דער רינע ארויס און עס לעכערט דאס אייז, אויף וועלכען עס רינט ארויף. א הוואליע וואסער קומט אן צולויפען און גיט זיך א גאס איבער'ן אייז, באלד נאך דער הוואליע הערט זיך א קנאק; דאס אייז שפאלט זיך און א ריזיק שטיק פון איהם שטעלט זיך קאפויר און ווערט די רגע צושמעטערט אויף שטיקלעך. דאס וואסער לאזט זיך אין א שטארקען שטראם ארויס פון זיין געפרוירענער דעקע, מיטשלעפענדיג מיט זיך די הרוגים, די צובראכענע שטיקער אייז, און מאכענדיג מיט זיי א שפיעלעכיל, א דריידעל אין קאהן, צווישען צוויי

הוואַליעס, וואָס איינע וויל די צווייטע האַפּען, און פּאַטשען זיך אין פּנים אַריין...

אָט שווימט שוין דאָס וואַסער און עס בּרעכט דאָס אייז בּיים בּרעג, וואו דאָס האָלץ ליעגט. ר׳ יחזקאל הערט שוין דעם קנאַק. דאָס שטיק אייז איז געפּלאַצט, נאָר עס ריהרט זיך נאָך נישט. דער בּאָלוואַן איז צו גרויס און צו ריזיק, אַז דאָס וואַסער זאָל איהם קענען בּעוועגען. דאָס וואַסער האַלט דערמיט מלחמה, עס שיקט נאָך אַ הוואַליע און נאָך אַ הוואַליע. דער בּאָלוואַן ריהרט זיך נישט. קלענערע שטיקלעך אייז ווערען אין איהם צוהאַקט, צושמעטערט און געהען אונטער, נאָר ער שטעהט אָבער נאָך אַ מינוט און אונטער איהם הויבּט אָן בּורטשען, און דאָס אייז ווערט צוטיילט אויף קליינע שטיקלעך. אָט ווייזט זיך דאָס געהילץ. איין טראַטווע איז אָנגעבּונדען אָן דער צווייטער, און איינע הויבּט זיך, רייסט זיך פֿון דער צווייטער. ר׳ יחזקאל קוקט אויף זיין פֿערמעגען. עס שטעהט אין סכּנה. די שטריק איז פּרובּען זיך פֿון אָרט ריהרען. די שטריק סקריפּען בּיי די בּוימער. זיי רייסען זיך. די לעצטע מינוט. ר׳ יחזקאל טרעט געהענטער צום וואַסער צו, ער שטעקט די האַנד אויס, ער וויל אָנריהרען מיט די הענד, און קוקט זיך אום, אויבּ מען זעהט נישט די פּויערים — קיינער קומט נישט. דאָס וואַסער לויפֿט, איילט, דאָס אייז פּלאַצט — זיין פֿערמעגען ראַטעווען, אוי, רבּונו של עולם, זיין פֿערמעגען ראַטעווען.

קומט אָן צולויפֿען ר׳ חיים מיט פּויערים אַ גאַנצע מחנה. ר׳ יחזקאל דערזעהט זיי פֿון דערווייטען, ער ווינקט מיט די הענד. די פּויערים קומען געהענטער, טהייל האַלטען העק, לאַמען, קייטען און שטריק, ר׳ יחזקאל קריגט מעהר מוטה, ער לויפֿט פֿאָראויס — ער קוקט נישט אויף׳ן אייז. דאָס וואַסער איז הינטער זיינע פֿיס, ר׳ יחזקאל קוקט נישט, — מיט גאָט׳ס הילף, די פּויערים נאָך איהם. מען פֿרעגט נישט אויף קיין לוין — וואָס? ווען? מען דאַרף דאָס האָלץ ראַטעווען. מען האַקט העק אַרויף אויף די טראַטוועס, מען שניידט דורך די „שטריקאַוועקעס", מען שניידט אָבּ איין טראַטווע פֿון דער צווייטער, דאָס אייז בּרעכט זיך, מען האַקט, מען ציהט בּיי די שטריק, ווער קוקט אויף עפּעס? מען שפּרינגט איבּער פֿון איין קלאָץ אויף דעם צווייטען — פֿון בּרעג ציהט מען, וויפֿיעל מען קען ראַטעווען מען אַרויס אויפ׳ן בּרעג. די איינצעלנע טראַטוועס

בינדט מען מיט שטריק און מען פערפעסטיגט זיי שטאַרקער בייס ברעג.

און דאָס וואַסער האָט זיך גענאָסען אויפ'ן איין און מלחמה געהאַלטען מיט איהם, אַזוי, אַז דאָס אייז האָט געצווייפעלט, וואָס איז מעהר פון אויבען אויפ'ן טייך: דאָס אייז אָדער דאָס וואַסער. מיט אַ שטראָם האָט זיך געלאָזט און געוואָרפען איין שטיק אייז אויפ'ן צווייטען, און איין באַלוואַן איז מיט'ן קאָפּ אַריין אין צווייטען און יענעם צושמעטערט אויף שטיקלעך; פלוצים האָט זיך אויפגעהויבען אַ שטיק אייז אין דער הויך און האָט אָבגעהאַלטען זיינע חברים, וואָס לאָזען זיך נאָך איהם; און די שטיקער אייז זענען אַרויף איינס אויפ'ן צווייטען, איינס אויפ'ן צווייטען, און אַ באַרג אייז איז אין מיטען וואַסער שטעהן געבליבען, דאָס וואַסער האָט מיט דרך־ארץ געמוזט פאַר זיי אָבטרעטען. נאָר באַלד האָבען די הוואַליעס וואַסער, ווי זיי וואָלטען זיך איין האַנד געמאַכט, גענומען זיך אויף אַמאָל אַריין אין באַרג און זיהם צושמעטערט, חרוב געמאַכט, און דאָס וואַסער האָט זיי אין דער וועלט געפיהרט. היידאַ...

דאָס וואַסער ברעכט אַלץ, און די פויערים פליהען פון איין שטיק אייז אויפ'ן צווייטען.

דערווייל האָט די נאַכט זיך אָנגערוקט. פון אויבען איז דער הימעל אין אַ המאַרע געפרוירען געוואָרען, נאָר דאָס וואַסער האָט זיך ווייטער דאָס זייניגע געטהון, און די פויערים האָבען אויך דאָס זייעריגע געטהון — שייטלעך האָלץ אין סמאָלע איינגעטונקט און אָנגעצונדען, און די נאַכט האָבען זיי בעלויכטען; דער עלטסטער און מיט איהם די פויערים — איין בעלקע נאָך דער צווייטער אויפ'ן ברעג אַרויסגעקראָגען, און דאָס וואַסער האָט גערוישט, געוואָרפען זיך און דאָס האָלץ געשלעפּט צו זיך.

דערנאָך, אַז מעהר פון די העלפט האָלץ איז שוין אויפ'ן ברעג געלעגען, האָט ר' יחזקאל דין פוהר געשיקט אין שטעטעל אַריין נאָך בראַנפען, אַליין איז ער צו ר' חיים'ן אין שטיבעל אַריין.

ביים טיש האָט ער געטראָפען אַ יודען אין אַ לאַנגען פוטער מיט אַ לאַנגער, שוואַרצער באָרד. ער איז געזעסען האַלב „אוועקגעלעגט" אויף אַ שטוהל און געשמועסט מיט אַ בחור'ל פון אַ יאָהר פופצעהן — מיט אַ חנ'ווהדיג פנימ'ל, וואָס זאָגט מעהר אויס פון פּאָ־

טערים נגידישקייט ווי פון פאטער אליין. ער איז געווען אין א סאמעטען היטעלע מיט פאותלעך און מיט א ווייסען האלדטיכעל. א נגידישער חן און רוהיגקייט איז געווען אין זיין טאקט, אין זיין מינע. ר׳ יחזקאלין איז ער באלד געפעלען. ער איז צוגעגאנגען און די הענד אויסגעשטרעקט:

— שלום עליכם, יודען.

— עליכם שלום.

— היגע? — האט ווער פון זיי געפרעגט, אדער ביידע אינאיינעם.

— איך בין א קאנסקער־וואליער, מען דארף איבער׳ן וואסער — ענטפערט דער יוד מיט דער שווארצער בארד.

— איך בין א קאזמערער, טראטוועס אין דער ווייכסעל שטעהען — ענטפערט ר׳ יחזקאל.

— ווער? ר׳ יחזקאל גאמבינער פון קאזמע, אפשר?

— יא. און איהר, ווער זענט איהר דאס פון קאנסקע־וואלע?

— א ווא, ר׳ יחזקאל גאמבינער, — פרעהט זיך יענער און הייבט זיך אויף פון שטוהל — איך בין מרדכי קאנסקער.

— ר׳ מרדכי קאנסקער פון קאנסקע־וואלע — וואונדערט זיך ר׳ יחזקאל. נו, — ער געהט צו נעהנטער צו איהם און שטעקט איהם די האנד אויס — נו, נו.

— די טראטוועס זענען נאך איינגעפרוירען אין איז?

— יא, די טראטוועס זענען געווען איינגעפראָרען איבערן ווינטער. מען האט גאר נישט געקענט מאכען. זיי זענען מיט שניי געווען בעדעקט. איצט, געלויבט צו גאט דערפאר, וויפיעל מען וועט קענען.

— א שען געשעפט! גאט זאל שומר ומרחם זיין — טאטע אין הימעל!

— א העלפט איז שוין אין דרויסען — מיט גאטס הילף! די גוים ארבייטען נישט שלעכט.

א מינוט זענען זיי ביידע שטיל געבליבען, שטעהענדיג אנגעלעהנט ביים טיש און האבען נעקלערט א רגע. אין דער שטוב איז שטיל געווען, פון דרויסען האט זיך געהערט דאס גערויש פון וואסער, ווי עס רינט אויף די שטיקער אייז מיט א שטילען ערנסט, געבייזער. פון דערווייטען האט זיך אבגעשלאגען א לאנגע אויסגע־

צוּיגען קול, וואָס עס האָט זיך געדאַכט, אַז עס גערט פֿון אַ פּוסטען פֿאַס; די אַרבייטער האָבען איינער דעם צווייטען עפּעס צו וויסען געגעבען, און דאָס קול האָט זיך מיט'ן וואַסער־גערויש צוזאַמענגעמישט, און ווי פֿון יענער זייט וועלט אָבגעשלאָגען.

ר' יחזקאל האָט זיך רוהיג אַנידערגעשטעלט אין אַ ווינקעל און האָט אָנגעהויבען מעריב דאַוונען.

און באַלד האָט דער ר' מרדכי אויך דאָס זעלבע געטהון. זיי האָבען אַלע דריי אָנגעהויבען אַרויף און אַראָב איבער דער שטוב זיך צו דרעהען. ר' יחזקאל האָט פֿון צייט צו צייט „רבונו של עולם" געקרעכצט, באַלד האָבען זיי זיך ביי דער וואַנד אַנידערגעשטעלט, שטיל געשאָקעלט זיך, און שטיל געדאַוועט. אין שטוב איז שטיל געוואָרען, נאָר נאָטע'ס שנאָרכען איז אויפֿגעגאַנגען פֿון אַ בעהאַלטען ווינקעל און האָט זיך איבער דער שטוב „אויף און אָב" געטראָגען. די היימ'טע איז געזעסען ביי דער קיך, שפּענדליך אונטערגעלעגט, די שפּענדליך האָבען אין פֿייער געקנאַקט. די היימ'טע האָט געקוקט אויף די סוהרים און פֿאַר זיי דרך־ארץ געקראָגען. אַזעלכע גרויסע סוהרים דאַוונען אין איהר אָרים איינגעפֿאַלען שטיבעל, מוז גאָט אַודאי זיין ביי איהר אין שטיבעל, און זי— אַ הורבן נאָך איהר! — זי לעגט גאָר העלצעליך אונטער אונטער'ן פֿייער. און האָט זיך די האָר אונטער'ן טיכעל אַרונטערגערוקט...

פלוצלונג ווען עס איז אַזוי שטיל און מען שטעהט שמונה־עשׂרה און אַלץ אַרום שטעהט שמונה־עשׂרה, דערהערט זיך פֿון דרויסען אַ גאָס, ווי אַ ים וואָלט אונטערגעגאַנגען אין אַ ים... דערנאָך אַ לאַנגע ווײַלע אַ שטילעניש.

„האַלטען! האַלטען"! שרייט מען.

דאָס קול האָט מיט רעש אָבגעשלאָגען, אַזוי ווי מען וואָלט מיט דער פֿויסט אין פֿענסטער אַריינגעקלאַפּט. די היימ'טע איז שוין אין דרויסען געוועזען — נאָטע האָט זיך פֿון שלאָף אויפֿגעהאַפּט, אַ מינוט האָט ער זיך אַרומגעקוקט, אויב עס ברענט נישט. באַלד האָט ער זיך אָן עפּעס דערמאָהנט און איז אַרויסגעלאָפֿען. דריי זענען געשטאַנען און געדאַוועט. דאָס יונגעל האָט זיך נישט געקענט איינהאַלטען און איז אין שמונה־עשׂרה אויסגעטרעטען, ער האָט געוואָלט אַרויס פֿון שטוב, נאָר דערזעהענדיג, ווי די צוויי יודען שטעהען און ריהרען זיך נישט פֿון אָרט, האָט עס איהם זעהר

באנג געטהון. ער האט געוואלט ווייטער זיך שמונה־עשרה שטעלען, נאר ער האט זיך געשעמט פאר גאט, האט ער נישט געוואוסט וואס צו טהון. עס עפענט זיך די טהיר, עס קומט אריין צולויפען היים אהן אנ׳אטהעם:

— פאניע, די דריטע טראטווע איז אוועקגעשוואומען די יודען שטעהען שמונה־עשרה.

א מינוט קוקט זיך דאס בחור׳ל אן מיט ר׳ חיימ׳ן, און ביי שווייגען.

— די יודען געהען אויס שמונה־עשרה

— וואס איז? — פרעגט ר׳ יחזקאל.

— שייגאץ! — הערט זיך א קנאל פון א פאטש, וואס ר׳ מרדכי האט אנגעמאסטען זיין זוהן: אין מיטען שמונה־עשרה אויסגעטרעטען?!

— עס איז אנגעקומען, אוועקגעשוואומען.

— אוועקגעשוואומען!

— מען האט אנגעהויבען צו נעהמען „שוועלען" פון דער דריטער טראטווע, איז אנגעקומען א גרויס שטיק אייז, ווי א היה, און הידא. אוועק קיין דאנציג...

— אסך ארויסגעראטעוועט?

— א 40=50 שוועלען.

— געלויבט צו גאט דערפאר! — ער דערמאהנט זיך פלוצלונג, נעמט אויף און ארא אויבער דער שטוב, זאגט עלינו... שפייט אויס, די האנד וולט שוין דאס ביכעל אין בוזעם־קעשענע.

קוים אבגעזאגט „עלינו", האט ער זיך אין פעלץ אנגעטהון און איז ארויס.

אין דרויסען איז די נאכט פינסטער אזוי, אז עס איז שווער צו גלויבען, אז אויבען איז א הימעל דא, און אויפ׳ן הימעל זאל נאך א גאט זיין...

דאס וואסער שטראמט. מען זעהט נישט, מען הערט נאר די קראפט פון כעס, ווי עפעס אונגעהייערס וואלט געקומען די גאנצע וועלט איינצושלינגען. ר׳ יחזקאל דערשרעקט זיך. ער הייסט אויפהערען צו ארבייטען, מען זאל נישט די טראטוועס צונעהמען. איבער נאכט זאל מען זיך אויף גאט׳ס חסד פערלאזען און איבערלאזען די טראטוועס ביים ברעג אנגעבונדען, און ער איז בטוח, אז גאט וועט איהם נישט פערלאזען.

און מיט אַ רוהיג הארץ, מיט בטחון אויף גאָט'ס חסד גערט ער אַוועק צוריק צו חימ'ן אין שטוב צו עסען וועטשערע, און מיט אַ מזומן צו בענטשען.

די סוחרים זענען געזעסען שטיל ביים עסען. יעדער פֿאַר־טהון אין זיינע השבונות. פֿון דרויסען הערט זיך דעם ווינד'ס קלאָ־גען און דאָס וואסער'ס גערויש. ר' יחזקאל איז גלייכגילטיג.

— ווי האלט עס ביי אייך מיט קאָרן? — פֿרעגט ער ר' מרדכי'ן, כדי די געדאַנקען צו פֿעריאָגען.

— ביי אונז קאָרן? קיין קערענדיל איז די אויגען צו זעהן. ווער האָט?

און נאָך אַ ווײַלע שטיל־שווייגען:

— כ'האָב אַפילו אַ ביסעל ליגען, נאָר, פֿאַר מיר, אַ ביסעל.

— ווי טייער?

— צוויי און דרייסיג גילדען, 240 פּאָלניש.

— צוויי און דרייסיג, טייער, אין אונזערע סביבות אַסך בי־ליגער.

און אַזוי ווי זיי וואָלטען זיך שוין געהאַט אָבגערעדט, נעהמט ר' מרדכי אַ זעקעל אַרויס, און בינדט עס אויף. ר' יחזקאל ריי־דענדיג, שטעקט די הענד אין זעקעל אַריין, נעהמט אַרויס אַ פּאָר קערענדליך, האַפּט איינס אין מויל אַריין, שפּאַלט עס, און האַפּט עס ווײַטער אויף די צוויי פֿינגער און קנעט עס, און לעקט עס.

— דאָס מעהל נישקשה. דאָס טייגעל, ע, (ער קנייטשט מיט דער נאָז.) — ווייט פֿון וואַסער?

— אַ וויאָרסט דריי. אַ צוויי הונדערט זעקלעך באַלד ביים וואַסער.

— ביז ווען

— הצי אייר

— צו טייער, אַ פֿינפֿעריל אַרונטער.

ר' מרדכי קנייטשט דעם שטערן, אַ צייכען, אַז ער קען ניט.

ר' יחזקאל שניידט זיך אָב אַ שטיקעל ברויט, ניט אַזוי ווי צום עסען, ווי עפּעס צו טהון.

נאָטע ביי'ם אויוען הוסט, אַפּנים מען האָט פֿערגעסען אָן איהם, און ער וויל דערמאָהנען.

די הײמ'טע דערלאַנגט מים־אַחרונים־וואַסער.

אַ מינוט שווייגען זיי. דערנאָך הויבט איינער דעם צווייטען מיט די אויגען אָן צו ווינקען: „נו, ר' יחזקאל", „ר' מרדכי, נו". צום סוף איז איינער מסכים און ער הויבט אָן:

— רבותי, מיר ווילען בענשען

דער עולם בענטשט אָב. ר' יחזקאל דערהויבט זיך דער ערשטער פון טיש און פרעגט מיט אַ געלעכטעריל:

— נו, בחור'ל, קענסט עפּעס לערנען?

— פאַר וואָס ניט? — ענטפערט דער בחור.

דער טאַטע האָט אַ הנאה און שמייכעלט.

ער פאָהרט פון דער ישיבה — מאַכט אַ בעמערקונג דער פאָטער.

— וואָס פאַר אַ שיעור לערנסטו?

— דבר וחצי דבר.

— אָ, אַ וואוילער שיעור. עפּעס מיט מפורשים? און ניט אויסהערענדיג דעם ענטפער פון דעם בחור'ל, ווענדעט ער זיך צום פאָטער אין דער שטיל:

— דער קליינער געפעלט מיר.

— אַ וואוילען קאָפּ — ענטפערט ר' מרדכי מיט אַ וואונק. נו, איך וואָלט דאָך געוואָלט קויפען דעם קאָרן. איהר מיינט, אַז איך דאַרף איהם, גאַר נישט, נאָר גלאַט אַז איך בין שוין דאָ. מיט האָלץ וועל איך אַ געשעפט מאַכען? וואָס? דאַרף מען עפּעס קויפען, אַז עס טרעפט זיך צו קויפען.

— נו, אדרבה.

— דאָס פינפעריל אָבפוהר-געלד

— אַז איך קען נישט.

ר' יחזקאל נעהמט אַרויס אַ גרויסען פאַק פון אַ הינטער-קעשענע, עפענט איהם אויף, נעהמט אַרויס אַ פּאָר איינצעלנע הונדערטער, און איז זיי מוסר ר' מרדכי'ן.

— וואָס זאָל מען טהון אַז מען קען נישט, — קרעכצט ר' מרדכי און נעהמט דאָס געלד.

און דאָס געשעפט איז געמאַכט.

ווער ווייסט, וועמעס תבואה פון וועמעס פעלדער זיינען איצט איבערגעגאַנגען פון איין רשות אין צווייטען...

און נאַט האָט געהאָלפען. דאָס איז האָט עפּעס ווי דורך צו געהיימען בעפעל די טראַטוועס געמיטען, ווי שוועמלעך קליינע, ווי שפּענדליך האָלץ האָבען זיי זיך אין דעם זידיגען וואַסער געטוקט, געוואָרפען און געטרייסעלט, און פון אָרט זיך נישט גערירט. ר' יחזקאל איז ביים ברעג געשטאַנען און צוגעזעהען גאָט'ס וואונדער, וואָס ער טהוט מיט איהם און פערלאָזט איהם נישט. צווייטע האָבען די פויערים געאַרבייט און דאָס האָלץ אויפ'ן ברעג אַרויסגעבראַכט, און ר' יחזקאל האָט בעשיינפּעליך געזעהען גאָטס הילף.

דאָנערשטאָג האָט זיך ר' יחזקאל מיט ר' מרדכי'ן געזעגענט. ר' מרדכי האָט נעביך געמוזט איבערבלייבען איבער שבת ביי היימ'ן. ער האָט איבערן וואַסער נישט געקאָנט אַריבער.

און ווען נאָטע איז מיט'ן קורצען פּעלצעל אויפ'ן וואָגען געזעסען, דאָס זעלנערישע היטעל אויפ'ן קאָפּ, וואַרטענדיג אויפ'ן בעל־הבית, איז די היימ'טע אַרויס אויף די טרעפּלעך. זי האָט געקוקט אויף נאָטען און האָט מיט איהר אַלטען גרויען קאָפּ, וואָס איז אין איהר גרויען טיכעל געווען איינגעפּאַסט, צוגעשאָקעלט. אין מח איז איהר עפּעס אַ געדאַנק קלאָר געוואָרען: אַזאַ יונג איז דאָס, דער נאָטע, אָבגעגעסען ביי איהר (זי האָט איהם מיט דעם בעסטען געפּיטערט), געמיינט, אַז ער וועט מיט איהר, מיט איהר שוועסטערקינד משפחה ווערען, און ער זיצט זיך גאָר אויף דער פודה, און די פערד ווילען איהם אַוועקטראָגען. אַזאַ יונג איז דאָס... ער האָט זי אָבגענאַרט און קיין רעכטע פּרעטענזיע קען זי דאָך נישט האָבען צו איהם — וואָס טהוט ער דען? ער פאָהרט אַוועק מיט זיין בעל־הבית, נו, וואָס דען זאָל ער טהון, ביי איהר איבערבלייבען? אָבער שאָקלען מיט'ן קאָפּ האָט זי געהאַט אויף וואָס — און זי איז אויף די טרעפּעלעך געשטאַנען, געקוקט אויף נאָטען און זי האָט מיט דער גאַמבע צוגעשאָקעלט.

— אַזאַ יונג איז דאָס! אָ, וואָס אַזאַ יונג קען!

נאָטע האָט דעם קאָפּ אַוועקגענומען און געקוקט ערגעץ אין דער וועלט אַריין, אַפּנים נישט געמאַכט זיך זעהען און האָט געפּייפט צו די פערד.

— ווי ער זיצט זיך דאָ שטייף אויף דער פודה, — האָט זי געזאָגט מעהר מיט'ן קאָפּ ווי מיט'ן מויל.

— וואָס? האַ? פֿרעגט נאָטע און שטעלט אויס פֿרום די אויגען.

— וואָס? וואָס? האַ — און אָנגעפֿרעסען האָסט דו דיך? און אָנגעזויפֿען האָסט דו דיך? האַ? וואָס? — האָט די אַלטע געשאָקעלט מיט'ן קאָפּ.

— אַ וואוילער יונג נאָטע, אַ וואוילער יונג — בּילעבּען — אָנגעגעסען זיך — אָבּגעגאַרט די אַלטע — בּילעבּען. אַ שדוך ווילזי? — זאָגט ר' חיים אָנקומענדיג און קלאַפּט נאָטען אויף די פּלייצעס.

— נו, וואָס דען, ר' חיים? — מאַכט נאָטע מיט די אויגען און מיט די פּלייצעס — אַז מען גיט נעהמט מען.

— אַלטער נאַר, זאָלסט אַזוי לעבּען! און די חיימטע האָפּט זיך אויף און לויפֿט אַריין אין שטוּבּ.

בּאַלד איז ר' יחזקאל אין שאָפּען פֿעלין אַרויס און אַרויף אויפ'ן וואָגען.

— בּלייבּט מיר געזונד, — האָט נאָטע אַריינגעשריען דורך דעם פֿענסטער, ווען די פֿערד האָבּען אָנגעהויבּען צו ריהרען.

— פֿאָהר געזונדערהייד און צוּבּרעך הענד און פֿיס, האָט איהם די אַלטע נאָכגעשאָלטען, פֿיהלענדיג עפּעס אין האַרץ, אַז ער האָט איהר אַנ'עולה געטהון.

נאָטע האָט איהר מיט אַ קנאַל פֿון דער בּייטש אָבּגעענטפֿערט.

III.

דער רעבּעננג.

דאָס האַלץ־געשעפֿט פֿון ר' יחזקאל'ן האָבּען שותּפֿות פֿיער שותּפֿים, „קעפּ" אָבּער נאָר דריי: ר' יחזקאל אַ עיקר־שותּף, דער מחותּן ר' חיים ראָזענקראַנץ, אַ צווייטער עיקר־שותּף, און מאָטעלע ר' יחזקאל'ס אַ אויסגעגעבּענער זוהן, טאַקע ר' חיים'ס איידעם, און עוזר'ל ר' חיים'ס אַ אויסגעגעבּענער זוהן, טאַקע ר' יחזקאל'ס אַ איידעם, — זיי בּיידע — אַ „דריטער קאָפּ".

די רעכענמייסטער'ס זענען דער יונגער דור, מאָטעלע און עוזר. זיי רעכענען היינט־מאָרגען אויף פּאַפּיער מיט טינט און פֿעדער. יעדער

רעכענט בעזונדער, לויפען זיך אלע ווײַלע צוזאמען און צולויפען זיך ווײַטער, און קיינמאל קומט די רעכנונג ניט אויס ביי זיי גלײַך, ביז די אלטע נעהמען צו שטיקלעך קרײַד און הייבען אן צו רעכענען אויף זייער אופן נאך — מיט גלײַכע און קרומע פאסקעלעך און די רעכנונג ווערט געמאכט.

דאס איז א פראסטער שבת־צו־נאכט׳ס־רעכענונג. אז עס קומט די יאהר־רעכענונג (דאס איז סוף ווינטער און סוף זומער), — דענסטמאל שיקט מען נאך ר׳ וואלף דעם שרײַבער, דעם בעוואוסטען הודה־טרעפער — און אויב עס איז נאך דא עפעס שווערערעס — קומט שערעצקע דער „אדוואקאט" אליין, דער וואס שרײַבט אלע קאנטראקטען מיט די שררים.

די אלטע אין אמת׳ן ווייסען ניט, צו וואס מען דארף די גאנצע רעכענונגען. פון א רעכענונג פערדינט מען נישט, און צו קיין רעכענונג לעגט מען נישט צו. און וואס איז דער אונטערשיעד צו ווייסען וויפיעל — ווייסט מען נישט, קומט די ברכה ארײַן, און ווידער ארום, זיי ווייסען דעם גאנצען רעכענונג אויפ׳ן קאפ, ווייסען אין וועלכען געשעפט מען האט צוגעלעגט, און אין וועלכען פערדיענט. זיי האבען אבגעלעבט זייער ביסעל יאהרען און האבען פון קיין רעכענונג נישט געוואוסט, איז אויפגעשטאנען דער יונגער דור און האט איינגעפיהרט רעכענען — רעכענט מען, האטש נאך יעדער רעכענונג ווייסט מען שוין פון פריהער, מוז ארויסקומען א מחלוקה. — „אין אמת׳ן — טענה׳ן די אלטע, — וואס איז דער חילוק: מאטעלע איז נישט מײַן קינד ווי עוזר׳ל? מאכט איינער א ברית, א בר־מצוה, איז עס נישט מײַן שמחה פונקט אזוי ווי דײַנע?"

דער יונגער דור זאגט: אז מען דארף ווייסען פון א רעכענונג. אז דאס געשעפט „פערלאנגט", צו ווייסען פון א רעכענונג — נו, מילא רעכענט מען, קומען ארויס מחלוקות, זאל גאט אויסהיטען.

די יונגע קריגען זיך, די שנור מיט די טאכטער. צווישען איטע מאטעלע׳ס ווײַב און גאלדע עוזר׳ס ווײַב איז א בעשטענדיגע מחלוקה. גאלדע, ר׳ יחזקאל׳ס טאכטער — וואס איז עוזר׳ס ווײַב, זאגט, אז צווישען די צוויי מויערען, וואס איהר שווער ר׳ חיים האט, שטעקט פיעל פון איהר פאטער׳ס געלד. און איטע זאגט פערקעהרט, אז צווישען די הײַזער, וואס איהר שווער ר׳ יחזקאל האט, שטעקט פיעל פון איהר פאטער׳ס געלד. די אלטע טענה׳ן,

וואָס איז דער הילוק,—אָדער פֿון דער מאַמע, אָדער פֿון טאַטען, נאָכ'ן טויט וועט איהר זיך גלייך טיילען—וועגען עס דאָך אָבער יונגע מענשען.

גאָלדע, ר' יחזקאל'ס טאָכטער, איז אַ הויכע יודענע מיט אַ שייטעל פֿון דריי לאָקען, וואָס פֿערוואַרפֿען זיך אויף איהר גלאַנצענדיגען שטערן, מיט אַ געשליפֿען צינגעל, פֿאַר וועלכען אלע ציטערען. מען איז זי תמיד געוועהנט צו זעהן אין גאַס מיט יונגלעך פֿון פֿאָרענט און מיט יוהגלעך פֿון הינטען, וואָס צופּען זי ביי דער ברייטער שירין: מאַמע, אַ צווייער! זי איז אַ שונא אויפ'ס לעבען און טויט דער שוועגערען איטע,—און די שוועסטער רעדט אויס אויף איהר פֿאַר'ן ברודער מאָטעל, איהר מאַן:

— אוי, אוי, מאָטעלע, ביסט דו אַריינגעפֿאַלען, אַ רחמנות געביך אויף דיר, ווי זעהסט דו היינט אויס. פֿאַר דער חתונה האָסט דו אויך אַזוי אויסגעזעהן? יאָ?—הויבט זי אָן צו בעדויערען דעם ברודער, ווען דער לעצטער קומט אַריין צו איהר מאַן אין אַ וואָכענדיגען טאָג און טרעפֿט איהם נישט אין דער היים.

מאָטעל איז שוין געוועהנט, אַז די שוועסטער זאָל איהם בעדויערען, האָטש ער ווייסט נישט פֿאַר וואָס און פֿאַר ווען. פֿלעגט ער איהר אַ וואָרט צוואַרפֿען: „נו, שווייג, שווייג, איך בעט דיך" און פֿערלאָזען די שטוב. טהיילמאָל אָבער, אַז זי הויבט אָן אויף זיין ווייב אויסצורייידען, שטעכט דאָס איהם: זי איז דאָך זיין ווייב, פֿאַלט ער אָן אויף איהר:

— וואָס איז עס דיין געשעפֿט? דאָס איז מיין ווייב, מיט מיר האָט זי חתונה געהאַט, נישט מיט דיר.

— זיין ווייב... גיט נאָר אַ קוק, ווי ער האַלט פֿון איהר שטאָהל און אייזען. ר' יחזקאל גאָמבינערים שנור איז זי? אַ מכה! היים „סטשערב'ס" טאָכטער איז זי. דיין טאַטעס פֿערד'ס יונגס טאָכטער.

— און דיין טאַטענס פֿערד'ס יונג'ס זוהן איז דיין מאַן, און ווי דו ווילסט? — רייצט זיך מיט איהר דער ברודער.

— מיין מאַן היים „סטשערב'ס" זוהן—(און פֿון כעס ווערט איהר גאַנץ פּנים רויט)— גיט נאָר אַ קוק, צו וואָס איטעלע קען ברייננגען, זי וועט דיך נאָך ברייננגען אין דר'ערד אַריין לעבעדיגערהייט, און זי הויבט אָן צו וויינען.

אין שטוב געפינט זיך א רעשטיל קינדער, און זיי, דערהערענדיג, אז די מאמע וויינט, הייבען זיי אויך אן צו וויינען.

מאטעל נעהמט צוזאמען די קינדערלעך און טהיילט זיי צו גראשען, אז זיי זאלען אויפהערען וויינען.

גאלדע לעגט זיך שוין אין בעט אריין אויף א גאנצען טאג, און דערנאך, אז דער מאן קומט אהיים, פאלט זי אן אויף איהם:

— דו האלסט אויך אזוי פון דיין ווייב ווי מאטעל? — וואלסט געזאלט הערען אויף דיין ווייב אסור לדבר — וואלסט דו דיך מיט איין ווארט נישט אנגערופען. מענער, מישטיינס געזאגט.

און עוזר און מאטעל שטעהען ביידע דערנאך אין שפייכלער און בעקוקען דעם ווייץ און ריידען פון געשעפט, גיט עוזר א ווארף אריין א ווארט צו מאטלען אין מיטען דערינגען, אזוי ווי פון דער זייט:

— וואס האסט דו היינט געוואלט פון גאלדען?

— גאר נישט, נארישקייטען.

— אויף א גאנצען טאג האט זי זיך אין בעט געלעגט.

— וויפיעל האסט דו פערשריבען אויף די קראשענוויצער? — פרעגט ער איהם, כדי איהם פון שמועס ארויסצונעהמען.

און נישט איינמאל טרעפט זיך די מעשה פערקעהרט, מיט איטעלען און מיט עוזר'ן.

דער מנהג איז, אז יעדע שוויגער האדעוועט אוים אינדיקעס אויף פסח און גיט דער שנור. אזוי פיהרט זיך שוין פון יאהרען לאנג. ביי ר' יחזקאל'ן אויפ'ן הויף דרעהען זיך ארום די אינדיטשקעס בעשטימט פאר איטען. ביי ר' חיים ראזענקראנץ אויפ'ן הויף האדעווען זיך ווייטער די אינדיטשקעס פאר גאלדען.

קומט גאלדע און נעהמט ארויס די אינדיטשקעס פון דער מאמעס הויף און טראגט זיי זיך אהיים. ווערט דאך א געשריי, עס קומט איטע נאך די אינדיטשקעס צו דער שוויגער, און זיי זענען נישט דא.

— זיי קעהרען מיר אן פונקט אזוי ווי איהר, מיין מאמעס אינדיטשקעס, — טענה'ט גאלדע.

לויפט אהיים איטע צו דער מאמען מיט א געוויין: גאלדע

האט איהר די אינדיטשקעס אוועקגענומען. נעהמט די מאמע דער שנור'ס אינדיטשקעס און גיט דער טאכטער אוועק. קומט דאך די שנור צולויפען: איהר חזקה — ריערט, פערשטעהט זיך, א מחלוקה.

נעהמען די שוויגער'ס און קויפען אין דער שטיל אנדערע אינדיטשקעס און צוטהיילען די שניר.

האבען זיי דאפעלט.

די אלטע לייט ווערען דערפון געוואהר, די קינדער קריגען זיך, און האבען עגמת־נפש.

א גאנץ יאהר, הייסט עס, זענען די שניר נישט ברוגז צווישען זיך — „נישט חבר און נישט ברוגז". מען טרעפט זיך אין גאס, שאקעלט מען זיך צו פון דערווייטען מיט אויפגעריסענע נעז. אבער טרעפט מען זיך ביי דער מאמע (נישט קיין חילוק ביי וועלכער מאמע), ווען מען פרעגעלט איינגעמאכטס, זאגט מען זיך „גוט מארגען", „גוט יאהר", נישט קוקענדיג איינע אויף די צווייטע, און מען צוטהיילט זיך דאס איינגעמאכטס אין דער שטיל אהן ווערטער. איינע רוקט צו צו דער צווייטער דעם גרעסערען חלק:

— לאז זי זיך נעהמען, וועלכעס זי וויל — און מען קוקט אויף די וואנד.

— וואס איז דער חילוק, דיינע קינדער וועלען ביי איהר דאס איינגעמאכטס מיט געזונד אויפעסען, און דיינע קינדער וועלען עס ביי איהר מיט געזונד פערצעהרען — זאגט די שוויגער אדער די מאמע, געבענדיג יעדערער איהר חלק.

אז עס קומט אבער פאר'ן רעגענונג — נישט פון ווען און נישט פון וואו, הערט מען אויף זיך צו גריסען, און, אז מען טרעפט זיך ביי דער מאמען, אדער ביי דער שוויגער, זעצט מען זיך אנידער, איינע געגען די צווייטע און מען שווייגט.

די קליינע קינדער אבער ווייסען נישט פון קיין „גליקען", און הינדעלע'ס א קינד לויפט צו צו דער מאמען:

— מאמע, מאמע, די מוהמע רופט.

— די מאמע שטופט עס אוועק פון זיך מיט כעס...

געווען איז עס אין דעם שבת־צו־נאכט פון דעם יאהר־רעכענונג.

די שטוב האָט בעקומען גאָר אַנ'אַנדערין חן. זי איז יום־טוב'דיגער, ווי אין אַנ'אַטלעסענער קאַפּאָטע אָנגעטהון

איבער דעם גרויסען, לאַנגען, ברייטען טיש צוגיעסט זיך דאָס ליכטיגקייט פון דער לאָמפּ. מיט מעהר דרך־אֶרץ און גאָר מיט אַני אַנדערין חן ברענט זי היינט. דער טיש איז בעלעגט מיט פּעק „פּאַפּירען” און „פּאַפּירלעך”. פון אויבען אָן אין פאַטער־שטוהל זיצט ר' יחזקאל. מיט איין האַנד האַלט ער זיך אָן פאַר די ברי־לען, און מיט דער צווייטער האַנד רעכענט ער פאַר זיך מיט אַ שטיקעל קריידע. אויף דער צווייטער זייט טיש, אַנטקעגען ר' יחזקאל'ן, זיצט ר' חיים ראָזענקראַנץ דער מחותן, אַ הויכער יוד, מיט אַ לאַנ־גער, געלער באָרד, וואָס פערשפּרייט זיך אין צוויי שפּיצען, און מיט אַ לאַנגער, מיט האָר בעוואַקסענער נאָז. גרויסע טראָפּענס שוויים טריעפען פון די קנייטשען פון זיין ברייטען, גלאַנצענדיגען שטערן און האַלטען זיך אויף צווישען די האָר אויף דער שפּיץ נאָז. דער מחותן רעדט ווענין, און רעדט ער אַ וואָרט — איז עס אַ חסד, וואָס ער טהוט פון זיין זייט. ער קוקט זיך נאָר צו. און רעדט ווער, קוקט ער איהם אָן, און דאָס איז שוין גענוג... ביי ביידע זיי־טען טיש זיצען עוזר און מאָטעל. זיי רעכענען שוין הויך, מאָטעל פאַר זיך:

— צוויי און אַכציג האַנד־געלד אין שמעניץ.

עוזר, וואָס איז, דאַכט זיך, גאָר געווען פערטהון אין זיין רעכענונג, האַפּט זיך פלוצלונג אויף, ווי עס וואָלט איהם ווער אָב־געבריהט, מאַכט צו איין אויג און קוקט אויף מאָטלען:

— וואָס? ווען? וואָס פאַר צוויי און אַכציג?

— אין שמעניץ, לייזער רבי'ן נישט געגעבען, האַ?

— אַ, לייזער רבי'ן. הונדערט צוואַנציג אין גומבין...— רעכענט שוין עוזר פאַר זיך ווייטער, ווי עס וואָלט גאָר נישט געווען.

— געלער הונד — זיעדעלט איהם מאָטעל אויס.— „קופּיעץ” מיי־נער, געוואָלט מיך האַפּען.

מען הויבט אָן צו שיטען זיך מיט שטעכ־ווערטער. די אַל־טע רופען זיך אָן: נו, נו! און מען קלאַפּט אין טיש.

דער עיקר „רעכענמייסטער” איז עוזר'ל. דאָס איז אַזאַ מין „צוויי־וועלטיג־יודעל”: אַ „חסיד” און אַ „דייטש”, אַ פּראָסטער און אַ למדן. „וואו ער קומט, האַלט ער מיט”, און דערפאַר טאַקע איז

ער דער פּעריל אין דער משפחה. אַ קײַלעכדיג, נידריג יודעל מיט אַ געל קײַלעכדיג בערדעל. טראָגט שוין אַ געפּרעסט ווײַס קראַגענדעל מיט אַ שוואַרצען שניפּס, און רעדט, אַזוי ווי דער פאָטער, אָב־געצעהלטע ווערטער. נאָר רעדט ער שוין אַרויס אַ וואָרט, מאַכט ער צו איין אויגעל, און קוקט מיט'ן צווייטען אויג מיט חשד אויף יי־נעם, וואָס רעדט צו איהם. יעדען מענש, וועלכען ער זעהט דאָס ערשטע מאָל איז ער חושד. מיט אַלעמען לעבט ער גוט. אַליין איז ער, הייסט עס, אַ חסיד, דאַוונט אין שטיבעל און האָט ליעב צו טראָגען אַנ'אַטלעסענע קאַפּאָטע מיט אַ ווײַס קראַגענדעל — און, אַז ער רעדט, דריקט ער שאַרפער אויס די „ר", אַזוי ווי מען רעדט אין וואַרשוי. מיט טימקאָווסקען, דעם איינציגען ליטוואַק אין שטאָדט, לעבט ער אַ גוטען טאָג. און אַז דער „ליטוואַק" רעדט אויס אויפ'ן רבין, שאָקעלט עוזר צו מיט'ן קאָפּ, אַ מאַך מיט דער האַנד אַזוי, אַז ווי מען וויל, קען מען עס אָננעהמען: אַז מען וויל, איז ער מסכים מיט'ן ליטוואַק, און אַז מען וויל, בעדויערט ער דעם ליט־וואַק, דעם אפּיקורס.

עוזר איז פערטהון היינט שטאַרק אין רעכענען און זיצט מיט „וואָלף־שרייבער" ביים „ריכטיגען" בוך.

ווער איז דאָס „וואָלף־שרייבער"? און וואָס איז דאָס אַזעל־כעס דאָס „ריכטיגע" בוך?

וואָלף־שרייבער איז אַ יוד אַ רעכענמייסטער פון די רעכענמייס־טערס, אַ דאַרס, אַ קליינס, אַ מאָגערס, אַ גאָר־נישט. אין דעם גאָר־נישט איז אַזוי פיעל דאָ. אַ טראָפּען פון אַ ים, און אין דעם טראָפּען אַ גאַנצער ים. טרוקען איז עס. אַ פּנים, אַ ברייטער, „אויסגעשטערנ־טער", איינגעקנייטשטער שטערן, און אין שטערן צוויי אויגען מיט אַ נאָז — אַ נידריגס, געה נעהם שטעק דיר איהם אין קעשענע אַריין. וועסט דו דאַרפען אַנ„אַלגעבריניק" צו פרעגען, וועט ער דיר פון קעשענע אַרויסקריכען. וואָהנען וואָהנט עס — געה פרעג גאָט! נישט קיין ווייב, נישט קיין קינד. צי האָט ער אַמאָל יאָ געהאַט אַ פאַ־מיליע, צי האָט ער נישט געהאַט — קיינער ווייסט נישט. דאָס וואָלפיל דרעהט זיך אַרום אין שטעדטיל, ווי עפּעס אַ צולעג צום שטעדטיל, אַ זאַך, וואָס דאָס שטעדטעל דאַרף עס. האָט ווער אַ שווערען רע־כענונג צו פרעגען (נישט ווייל מען דאַרף איהם וויסען, נאָר גלאַט אַזוי, ווייל עס איז טשיקאַווע), קומט מען צו וואָלפ'ן. פרעגט מען

איהם, קנייטשט ער איין דעם שטערן, און דעגסטמאָל זעהט זיין שטערן אויס, ווי אַנ'אַלט בלעטעל פון אַנ'אַלט ביכעל... און די קנייטשען פון שטערן — אַלטע, אָבגעריבענע אותיות, און עס דאַכט זיך, אַז די קנייטשען פון שטערן שטעלען זיך צוזאַמען און זאָגען איהם אויס דעם סוד פונ'ם רעכענונג.

דעם דאָזיגען וואָלף האָט עוזר צו זיי אַריינגעבראַכט, דעם יאָהר־רעכענונג צו מאַכען. וואָלף־שרייבער פרעגט נישט אויף קיין לויהן — ער וואַרט נאָר אויף אַזאַ רעכענונג, אַז ער זאָל דאָ זיין גבורה קענען אַרויסווייזען.

אַלעס, וואָס די סוחרים „גיבען־אויס" און „נעהמען־איין" — אַזוי האָט עוזר איינגעפיהרט — שרייבט מען אין אַ ביכעל איין. אין יעדען ביכעל מוז אויף איין בלעטעל די „הוצאות" ווערען איינגעשריבען, אויפ'ן צווייטען — די „הכנסה".

מילא, עוזר פיהרט זיין ביכעל ריין — אַזוי זאָגט ער, נאָר מיט די אַלטע איז אַ חורבן, שטענדיג פערליערען זיי זייערע בליי־שטיפטען, און קומט צו עפּעס איינשרייבען, הויבען זיי אָן צו זוכען אין אַלע קעשענעס, און פערשילטען עוזר'ן אויף די „מאָדעס", וואָס ער האָט איינגעפיהרט, שרייבט מען דערווייל אָן אויף די שענק מיט קרייד, אָדער אויפ'ן טיש, אָדער גלאַט אַזוי אויף אַ שטיקעל פאַפּיער. דערנאָך צו דעם „יאָהר־רעכענונג" זוכט מען אויס די שטיקלעך פאַפּיערען, מיט די שענק און בענק, וואָס אויף זיי זענען די רעכענונגען אָנגעשריבען, און מען שרייבט זיי איבער אין דעם „ריכטיגען בוך".

די אַלטע פערשרייבען דאָך פערצוקט, אין דעם בוך מעקען זיך די שריפטען אויס, ווערט דערנאָך אַ מחלוקה איבער די ציפערען. איינער זאָגט, אַז עס איז אַ 8, דער צווייטער: אַ 5. אָבער מעהרסטע מאָל ווייסט מען גאָר נישט, וואָס דאָס איז אַזוינס. מען פרעגט די אַלטע — ענטפערען זיי: „פערדרעהט איין אייער קאָפּ". שיקט מען צו לייבל זייגער־מאַכער נאָכ'ן „שפּאַקטיוועל", קוקט מען אין „שפּאַקטיוועל" — ווערט אָבער פון דאָס ניי די זעלבע מהלוקה — און דעגסטמאָל נעהמט זיך שוין „וואָלף'ל־שרייבער" צו דער זאַך. ער מאַכט אַ „אַלגעבריניק אַהין" און אַ „אַלגעבריניק צוריק" — און ווייזט אויס, לויט „על פי חכמת החשבון", אַז עס מוז נאָר זיין אַ דריי, און טהוט איהם עפּעס!

און דאס „ריכטיגע בוך" איז ביי וואלף־שרייבער דאס פידע־לע, אויף וועלכען ער שפיעלט זיין ליעדעל אויס. ער האלט עס ווי אַניאוינ אין קאפ און טראגט זיך דערמיט ארום.

געזעסען איז עוזר מיט וואלף דעם שרייבער ביי דעם „ריכטי־גען בוך" און האבען ביידע טיעף אין בוך אריינגעקוקט. אין שטוב איז געוועזן א שטיל־שווייגעניש, וואס האט געדריקט, און אינאיינעם עפעס א „דרך־ארץ" פערשפרייט... אויף דעם טיש, וואס איז גע־וועזן פערווארפען מיט קליינע און גרויסע פאפיערען און פאפיערלעך, האבען צוויי גרויסע זילבערנע לייכטער ארויסגעשטארט און האבען „ערנסט" געמאכט די „שטוב". און די טהיר האט געסקריפעט, די דיענסט האט זיך געדרעהט, זי איז אריין מיט פולע גלעזער טהיי און ארויס מיט ליידיגע.

אין א ווינקעל שטוב אויף דער קאנאפע זענען געזעסען חאצקיל און בעריל, ר' יחזקאל'ס משפחה. זיי זענען געזעסען „שטיל־שווייגענדיג", זיך נישט א ריהר געגעבען, כדי מען זאל זיי נישט אנזעהן, אז זיי זאלען דא גאר נישט אויסמאכען — און מיט גרויס הכנעה זענען זיי יעדע מינוט גרייט געוועזן צו ערפילען דעם קלענסטען פערלאנג מיט דעם גרעסטען פלייס און איילעניש, וואס איינער פון טיש וועט בעפעהלען. נישט איין מאל זענען זיי אליין אבער געגאנגען טרעפען, וואס מען דארף, און האבען זיך מיט אמאל געגעבען א לאז צו דער טהיר. ביידע האבען זיך אנגעטראפען און האבען א געדרודער געמאכט. האט זיך ווער פון טיש אומגעקוקט, האבען זיי זיך ביידע אין דער שטיל פערשעמטערהייט פון דער שטוב ארויסגעגנב'עט, גאר אין א פאר מינוט ארום האט מען זיי שוין ווייטער אין שטוב געטראפען זיצען אויף דער קאנאפע, און איינער האט דעם צווייטען אין דער שטיל די הענד, די פיס געקנייפט, געביסען, דער צווייטער האט איהם מיט א שטאך פון א שפילקע אבגעענטפערט, אנשטאט א ווארט פון מויל ארויסצונוטצען.

אין מיטען דערינען דערהערט זיך פון דרויסען אן „אנקומעניש". די טהיר עפענט זיך ברייט און עס בעווייזען זיך יודען, די שטאדט־בעלי־בתים, נאך אין שבת'דיגע מלבושים אנגעטהון, טהייל מיט צי־גארען, טהייל מיט ליולקעס, און לאזען פון די בערד א גערייכטען רויך ארויס. די שבת'דיגע קליידער און די וואכעדיגע ליולקעס האבען נישט אינאיינעם געשטימט, דאך האבען זיי צוזאמען געווארפען

א חול־המועד׳יגען הן, א חן פון „חסיד׳יש־נגיד׳יש“. די שטוב איז פול געווארען מיט רויך פון די ציגארען. און פון געדיכטען רויך האבען די צוויי ליכט־פלאמען ארויסגעשיינט און דאס האט זעהר בעל־בתי׳יש אויסגעזעהן און בעה׳נ׳ט דעם עולם. ווי האבען געזאגט דעם ברייטען „גוט וואך“ און האבען פערנומען, יעדער נאך זיין שטאנד נאך, פלעצער ארום דעם טיש. די טהיר האט איצט מעהר געסקריפעט — און אין שטוב איז איצט מיט אמאל אוועקגעקומען געווארען דער פריהערדיגער דרך־ארץ׳דיגער גייסט, וואס האט געהאט די שטוב אנגעפילט, אזוי, אז בעריל און האצקיל האבען זיך מיט אמאל מעהר היימישער געפיהלט און פריי געלאזט די צונגען אנשטאט זיך צו קנייפען. די שטוב איז צוריק „שטוב“ געווארען, מען האט באלד די רעכענונגען אראבגענומען, וואלף־שרייבער האט געהאפט דאס „ריי־טיגע בוך“ און איז דערמיט ערגיץ־וואו פערשוואונדען געווארען.

איינער א הויכער יוד מיט א לאנגער ברייטער בארד, וועלכער האט גערעדט מעהר מיט די הענד ווי מיט׳ן מויל, און יעדערן מיט א עזות׳קייט דאס מויל פערקלאפט, איז געוועזען דער ראש המדברים.

— אזוי ווי די שטאדט, זאגט ער, האט קיין פרנסה ניט... און מען דארף נויטיג א רבי׳ן אין שטאדט, אז חסידים זאלען האבען וואוהין אריינצוקומען אויף א יום־טוב, אויף א שבת, און אז עס זאל א לעבען ווערען, גיט ער א „עצה“, אז מען זאל דעם טריסקער רבי׳ן, וואס האט זיך איצט פון ברודער „אבגעטיילט“, אין שטאדט פערבעטען, דער טריסקער רבי וועט בעשטעהן — ער ווייסט עס אויף געוויס — נאר מיט דעם תנאי, אז מען זאל איהם דעם רב׳ס בית־המדרש אבגעבען, און דער שטאדט־רב זאל איהם א קוויטעל ארויסגעבען, אז סנדיקאות געהערען צום טריסקער רבי׳ן.

— און אונזער רב לעבט ניט ביז הונדערט און צוואנציג יאהר? די „קהלה מענש“, מן הסתם האסטו א פויטיקע פון דיינעט בעקומען — האט געשריען ארון־ליב שוסטער, א חברה־מאן“ אין די „נושאי־מטה“, א בלינדער אויף איין אויג שוין האלטענדיג דעם שטעקען אין דער האנד אנטקעגען דעם הויכען יודען.

ארון ליב שוסטער האט געהערט צו דער „חברה מענער“. די חברה מענער, אדער די חוטבי עצים ושואבי מים, ווי מען האט זיי אין שטאדט גערופען, האבען געהאלטען פאר׳ן רב און די טרים

קער חסידים, אָבער, האָבען זייער רבי'ן געוואָלט אין שטאָדט אַריינ־בריינגען.

— מענדעל ליב, פון וואַנען ביסט דו מיר אַזאַ מאַכער געוואָרען? האָסט שוין קיין פּרנסה נישט און ווילסט ווייטער אַ בּיינדעל אָבּלעקען? הע? — האָט איינער אַ קצב צום הויבען יוד געזאָגט, וואָס ער האָט אַ מאָל מיט איהם געלערנט אין איינעם אין איין חדר.

— אומעטום זענען זיי דאָ די פירער. מען פרעגט אייך נאָך נישט קיין שאלה. אַז מען וועט אייך פרעגען, וועט איהר ענטפערן — האָט דער הויכער יוד געזאָגט, אַרויפרוקענדיג זיך העכער צום טיש צו.

ר' יחזקאל, דער דאַוער, דער בעל־הבית פון שטאָדט, איז זיך געזעסען און האָט אויסגעהאָרכט די מחלוקת און האָט שטיל־געשוויגען, קוקענדיג אויפ'ן מחותן: וואָס וועט ער זאָגען.

— צווישען אונז רייִדענדיג, ווער קומט צו „איהם" היינט אַהער? וואָס פאַר אַ נאָמען האָט ער? און וואָס איז ער אין אמת'ן — האָט דער הויכער יוד פערשטעהן געגעבען ר' יחזקאל'ן אין דער־שטיל.

— גוט וואָך! — גיט מיט אַמאָל אַ קלונג אין שטוב, און דער „גוט וואָך" איז עפּעס געווען גאָר אַ בעזונדערער — ער איז נישט בּטל געוואָרען צווישען די אַנדערע גוט וואָכס. טייל האָבען זיך אומגעקוקט צו זעהן, ווער דאָס איז — אין געווען איז עס ר' יצחק יודעל'ס. ר' יצחק יודעל'ס איז אַ יוד מיט אַ בעזונדערן „מיין". אַזוי איז עס אַ קליין יודעל, גאָר אַ ברייטס מיט אַ דיק בייכעל, וואָס רעדט נישט, נאָר עס קווייטשעט זינגענדיג; עס קוקט נישט, נאָר עס בעפעהלט מיט די אויגען. אַז עס וויל, איז עס גוט ווי אַ מייבעל, און שלעפט ווי אַ שלאַנג. שטענדיג די ציינער אין מויל, מעג זי זיין צוגעצונדען, מעג זי זיין אויסגעלאָשען, און דאָס ריטשען זיינס מיט די פוס, זאָגט אָן אַ פערטעל שעה פריהער אַז ער קומט... יעדערן „דוצט" ער. מיט אַלעמען איז ער „פאַן בראַט", ער פיהרט די ראָליע פון אַ גרויסען חסיד, און זאָגט אַלעמען מוסר, און אַלע האָבען מורא פאַר איהם. ער האַלט גאַנץ ווינציג פון די אַלע רבנים, וואָס יודען האַלטען פון זיי. ער מאַכט זיי אַוועק מיט דער האַנד. מיט דעם שטאָדט רב איז ער אין אַ בעשטענדיגער מחלוקת. טרעפט זיך אַ

שאלה, פסקנ'ט ער אליין. זאגט אויפ'ן רב, אז ער איז א גראָבער יונג און אלע הארכען אויס, און וואונדערן זיך און האבען מורא פאר איהם.

עוזר, וואס איז די גאנצע צייט געווען קאלט און האט זיך אויסגעהערט רוהיג, איבער וואס מען קריגט זיך, דערזעהענדיג ר' יצחק יודעל'ס, וועלכער פלעגט איהם אלע מאל אויף די פלייצעס קלאפען אין שטיבעל, איז גאר אנ'אנדער מענש געוואָרען, — א חסיד.

— וואס איז, מען פרעגט אייך נאך נישט — האט ער געשריען צו די בעלי־בתים.

ר' יחזקאל און ר' חיים ראָזענקראנץ געהערען צו די בעלי־בתים; זיי דאווענען און חבר'ן זיך מיט בעלי־בתים. זיי קענען אפילו נישט לערנען, נאר זיי זענען יודעי־ספר. זיי זענען פון די בעלי־בתים, וואס האבען דרך־ארץ פאר א למדן און ווערען בטל פאר זיי. א יוד א למדן זאגט א ווארט, האטש עס איז נישט אזוי גלייך, וואס פון אונז איינער טאר דאס נישט זאגען, דאך מן הסתם ווייסט ער, וואס ער זאגט — דערפאר האט ר' יחזקאל שטיל־געשוויגען, האטש ער האט מיטגעהאלטען מיט די בעלי־בתים.

ר' יחזקאל'ס האפנונג איז געווען צו האבען א קינד א למדן, א מענשען פון „יענער וועלט", וואס זאל זיצען און לערנען, און ער האט טאקע דערפאר ר' יצחק יודעל'ס פאר א מלמד צו זיינע קינדער געהאלטען. דער עלטערער זוהן איז אבער נאך בחור־וויי אין געשעפט אריין, „צוגעהאפט זיך", און צו ביסלעכווייז די תורה פערלאָזט. איינס נאר איז איהם נאך איבערגעבליבען — וואס ער האלט זיך פאר א חסיד, דאווענט אין שטיבעל און חבר'ט זיך מיט ר' יצחק יודעל'ס. און איצט זעהענדיג, אז זיין עוזר און מאטעל האלטען מיט מיט ר' יצחק יודעל'ס, מיט די חסידים, האט עס דעם אלטען א הנאה געטהון — חסידים, עס איז עפעס גאר אנדערש — פאר זייער רבי'ן... און ר' יחזקאל האט זיך גאר נישט אנגערופען.

ר' יחזקאל האט פאר זיין יונגסטע טאכטער די „בת־זקונים" לאה'לע געוואלט א למדן און א בעל־יחוס פאר אנ'איידים זיך נעהמען, אז דער איידים זאל קעסט עסען כל ימיו און תורה לערנען, אז אויף דער עלטער, ווען ר' יחזקאל וועט אין דער היים שוין זיצען, זאל ער אין דער שטוב דעם קול התורה הערען — ער האט די יאך איבערגעגעבען ר' יצחק יודעל'ס. ר' יצחק יודעל'ס „גוט וואך",

וואָס האָט אַזוי קלינגענדיג אין שטוב אָבגעקנאַקט, האָט דעם אַלטען עפּעס הנאה געטהון. אין זיין הויז — חסידים, און דער אַלטער האָט שוין אָנגעהויבען צו פאַנטאַזירען וועגען דעם אוירים דעם למדן. ער האָט זיך אויפגעהויבען און אַריבערגעוואונקען צו דעם מחותן ר' חיים'ן, אַז ער זאָל מיט איהם אין אַ צווייטען שטוב אַריין (אַזוי איז שוין איינגעפיהרט ביי די אַלטע, אַז קיינער שטעקט ניט די האַנד אין קאַלטען וואַסער אַריין, אַז דער צווייטער ווייסט ניט דערפון). ר' יצחק יודעל'ס האָט נאָך אַ לאַנגען אומקוקען צו דער „חברה" אַ וואָרט „געוואָרפען":

— איילט אייך ניט אַזוי, און וואו זענען מיר עפּעס? — און איז מיט שאַרענדיגע טריט אין די צווייטע שטוב אַריין צו די אַלטע.

— ר' מרדכי קאָנסקעוואָלער שרייבט דאָך מיר, אַז איהר האָט זיך מיט איהם געזעהען אין „טריסק", אַז איהר קענט זיין בחור — נו, וואָס דאַרף מען מעהר?

און פון דער „שטוב" האָט זיך געהערט אָרון־ליב'ס קלאַפּען מיט'ן שטעקען אין טיש: „געהרגעט קענען זיי ווערען, אידער"..

די ווייבער האָבען זיך אין עס־שטוב ביי מלכה'לין, ר' יחזקאל'ס ווייב פערזאַמעלט. עס איז אַ מנהג ביי מלכה'לין אין שבת־צו־נאַכט'ס פון גרויסען רעכענונג אויף פסח דאָס לעצטע שמאַלץ אויסצולאָזען. אין יענער שטוב זיצען די מאַנספּערשוינען ביים יאָהר־רעכענונג, עס הערט זיך פון דאָרט אַ שטיל גערויש, וואָס זאָגט אום די ערנסט־קייט פון אינעווייניג. די דינסט דרעהט זיך, טראָגט אַריין גלעזער טהיי און נעמט אַרויס ליידיגע גלעזער, און יעדעס מאָל, ווען די טהיר עפענט זיך, שלאָגט פון דאָרט אַרויס אַ רויך פון ציגאַרען און אַ ליאַרם, וואָס פערשטומט אויף ווײַלע די ווייבערשע געשמועסען, און די ווייבער קריגען דורך־אָרץ פאַר „דריגען"... דאָ, אין דער עס־שטוב, זיצען די ווייבער און מאַכען זיך „נאַרישי" אין „דריידעל". אין דריידעל הייסט עס, אָבער זיי שפּילען גאָר אין „זעקס און זעכציג" מיט אַ מאָל אַ קאָרטען, וועלכע די מאַנספּער־שוינען האָבען די קינדער געגעבען צו שפּילען זיך. די יונגלעך שטעהען ביי די מאַמעס און ציהען „קאָהן־געלד", די מאַמעס שטופּען

זיי אָב פֿון זיך. און די יונגלעך שטעהען אַליין ווייטער און טהוען דאָס זייעריגע. אין מיטען קומט גאָר צו לויפֿען אַ יונגעל, האַפּט אַרױס דעם „קאָהן" פֿון טעציל און אַנטלױפֿט וואו דער פֿעפֿער וואַקסט — און געה טהו איהם עפּעס?

דער אַלטער דור ווייבער טראָגט טיעפֿע הויבען מיט פֿער־שידענע קאָלירטע בענדער און ברייטע שטערענטיכלעך, וועלכע זענען אין שפּיצען אויסגעשניצט און אין יעדער שפּיץ פֿונקעלט זיך אַנ׳אַנדער צירונג: אין איין שפּיץ — אַ רויטער קרעל, אין צווייטען שימערט אַ בריליאַנט, און דאָס וואַרפֿט איבער דעם אַלט־געקנייטשטען, גלענצענדיגען שטערן אַ „שבת־מלכה" חן; דער יונגער דור טראָגט שוין שייטליך מיט פֿערשידענע מאָדנע לאָקען און די צירונג אין די שייטלען אַרייַנגעשטעקט. די קליידער זענען מעהרסטענטייל פֿון פּערסישע טיכער־שטאָף אין פֿערשידענע קאָלירען, וואָס איז דענסמאָל די מאָדע געווען, און געמאַכט זענען זיי אויך געווען נאָך דער דענסמאָלדיגע מאָדע, — פֿאַלדען אויף פֿאַלדען, איין פֿאַלד אַרײַן מיטין קאָפּ אין די צווייטע; דאָ מישען זיך די פֿאַלדען אוים און לעגען זיך צוזאַמען, דאָרט צוגעהען זיי זיך שוין אין צוויי באַזונדערע וועגען. אויף די הערצער טראָגען זיי אַלע „האַרץ־ברעטלעך", דאָס איז אַ לאַנג פֿיער קאַנטיג שטיק סאַמעט, אויף וועלכען עס זענען אויפֿגעהאַנגען ווי אויף אַ שילד די מתנות, וואָס דאָס ווייבעל האָט בעקומען ווען זי איז אַ כלה געווען. איטע די שנור, גאָלדעלע די טאָכטער זענען געזעסען איינע אַנטקעגען די צווייטע און ביידע זענען זיי געווען שטיל (וואָרום זיי זענען ברוגז צווישען זיך, היינט איז דער רעכענונג...), און אַז איינע האָט זיך פֿון איהר אָרט אויפֿגעהויבען, האָט די צווייטע עפּעס מאָדנע די ליפּען פֿערקרימט, די אויגען צום באַלקען פֿערגלייַסט און לייכט אָבגעזיפֿצט. דאָס איז געווען אַ מין ברויגעז־מינע.

זיי האָבען געשפּיעלט. און דער אָנפֿיהרער פֿון שפּיעל איז געװען אַ יודעל „אַ דײַטשעל", „אַ אײַנגעהער" און „אַרױסגעהער" ביי מלכה׳לן, ווי אין אַנדערע הײַזער. גערופֿען האָט מען איהם אויך: „דאָס ווייבערש יודעל". שוין דענסטמאָל האָט ער געטראָגען „דײַטש־מעריש" אַ קורץ רעקעל און אַזאַ מין זיעבען קאַנטיג היטעל מיט אַ גלאַנצענדיגען דאַשעק. געטראָגען האָט ער „דײַטשמעריש" נישט אַזוי לשמה דײַטש", נאָר ווי איבער „גלאַט אַזוי", ווייל עס פּאַסט פֿאַר

זוא מין ווייבעריש יודעל צו טראָגען „דייטשי". געוואוסט האָט ער צו יעדער קראַנק אַזאַ מין רפואה, וואָס ער פלעגט עס אָנרופען: „קאָרפוס דליקטי". מיט די דייטשען רעדט ער פויליש, און שרייבט „פראָשעניעס" אויך אויף פויליש, דערפאַר פלעגט מען איהם אין שטעדטיל רופען „מאַכער". אַזוי איז עס אַזאַ מין יודעל, וואָס אויבעטום קומט עס, אומעטום איז עס היימיש, וואָס אַלעמען זאָגט עס „דו" און וואָס אַלע זאָגען איהם „דו". צום מערסטען פלעגט עס זיך חברן מיט ווייבער, און עפּעס אַזוי ווי איהם וואָלט מען מתיר געווען, פערטרויענט ער צו זיי זייערע פּראַנק און פריי. ער ווייסט פון זייערע סודות, און עס מאַכט גאָר ניט אויס — „אַ האַלבע יודענע". אַלעמען פלעגט ער איינעמען מיט זיינע גלייכע ווערטלעך. ער האָט געזאָגט, האָט מען געלאַכט, האָטש עס איז מעהר נאַרישער געווען ווי לאַכענדיגעס. ער פלעגט זיך דעם קאָלנער פון פּאַלטאָ אויפשטעלען, דאָס היטעל זיך פערדרעהען, מאַכען זיך דרעמלען און דאָס בערדעל פלעגט זיך שאָקלען — איז גענוג געווען, אַז עס זאָל ברענגען צום געלעכטער.

היינט, שבת־צו־נאַכטס פון גרויסען יאָהר־רעכנונג, איז איהם אודאי געקומען, אַז ער זאָל זיך געפינען ביי ר' יחזקאל'ן. פון קיך טראָגט זיך אַ ריח פון געפּרעגעלטע שמאַלץ, און געוואוסט האָט ער, אַז נאָך דעם רעכענונג וועט זיין די גרויסע „מלוה מלכה", ווי עס איז שוין דער מנהג ביי ר' יחזקאל'ן פון קדמונים אָן.

ביי אַ ווינקעלע טיש איז געזעסען לאַהלע דאָס כלה־מיידעל. פון די פרישע געווייטעלטע באַקען האָט דאָס יונגע בלוט אַרויסגעקושט זיך... אַזוי ווי דאָס בלאַט פון אַ רויז, וואָס רייטעלט זיך אויף דעם סאַמעט־בלעטעל, ווען די זון גליהט דערויף. די אויגען שטילע, רוהיג זענען זיי „פאַר זיך" געווען איינגעפּאַסט אין דעם ברייטען גרויסען אויגען־לאָך, און דאָס דינטשקע ציטערענדיגע הייכעל האָט געהיט דאָס אויג. דער „אויבער־טומר", די שוואַרצע ברעהם, וואָס הענגט אויף דעם ראַנד פון דעם גרויסען ווייסען שטערן, וואָס זעהט אויס ווי אַ מענשען־קרוין פון גאָט געשענקט, האָט זיך אין דער שטיל דעם אויג צוגעקוקט און אַלעם דעם אויג נאָכגעמאַכט... די האָר אין צוויי צעפּ פערפלאָכטען, העדיג און מיידעל־ציטערנדיג האָבען זיי זיך איבער איהרע אַיידעלע ציטערנדיגע אַקסעל אַראָבגעלאָזט. זי איז געזעסען פאַר זיך, און אַ כלה'דיקן האָט פון איהר

געזיכט אראבגעלויכטען צנועה'דיג און שטיל-שווייגענדיג. יעדעס מאל, ווען עס האט זיך געהערט דעם דייטשעל'ס קול, האט איהר הארץ לייכט אויפגעציטערט, און די יונגע ברוסט האט דענסמאל לייכט זיך בעוועגט. זי האט מורא געהאט, אז דאס דייטשעל זאל זי ניט טשעפּען, נאר באלד איז אויף איהר אויך די צייט געקומען.

— ווייסט, דער שדכן זיצט דערינגען מיט'ן טאטען און שמועסען וועגען א שדוך.

זי האט דעם קאפּ אראבגעבויגען און איהם פון זיך מיט איהרע לייכטע ווייסע הענד אבגעשטופּט.

— אזוי, ווי עס קען אויף דער לבנה ראש-חודש רעטעכלעך וואקסען, אזוי וועסט דו דעם חתן קריגען.

אין שטוב האט געקלונגען א געלעכטער.

לאה'לע האט זיך פלינק פון טיש אויפגעהאפּט און איז פאר חרפה פערשוואונדען געווארען.

אויף די וואנד פון דער גרויסער, לאנגער קיך האט דאס קופער אראבגעפונקעלט, און איין ראנדעל האט אריבערגעווינקט צום צווייטען, וואס איז געהאנגען געגען איהם אויף דער צווייטער וואנד. די דיקע בייכיגע בעקענס, די קופערנע אויסגעצויגענע בראט-פאנען, די הויכע קריגען מיט פערשידענע שנויצען האבען בעל-הבתיש פון די וואנד אראבגעהאנגען, פערשפּרייט ארום זיך א היימישקייט און דערצעהלט פון גוטע געוועזענע צייטען... אין אייווען פלאקערט עס, און טיעפע ברייט-בייכיגע קופערנע טעפּ שטעהען און קאכען, און דער פרישער, פעטער גריווען-גערוך לעגט זיך איבער דער קיך און דערצעהלט עפּעס פון היימישע זאכען... אויף דעם לאנגען פליישיגען טיש, וועלכער איז מיט א לאנגען קופערנעם בלעך בעקלאפּט, שטעהען אנגעשטעלט טיעפע בעקען קליינע און גרויסע, גרייט דאס שמאלץ אין זיך אריינצונעהמען.

ביי דער קיך אין א ווינקעלע זיצט רחל לאה די איינגעהערין. א הויכע, אלטע יודענע מיט ווערצעלעך אויף דער גאמבע, און צוויי דריי לאנגע האר ציהען זיך פון די ווערצעלעך ארויס. די אלטע, גרויע קאץ ליגט אין איהר שויס און לעקט איהר די איינגעדארטע ביינערדיגע הענד. ארום איהר שטעהען מלכה'לעס איניקלעך, יונג-

לעך מיט מיידעלעך, טייל אין היזלעך, טייל אין קליידלעך, טייל אין שירצלעך, טייל אין ציצה־כנפות׳לעך און הארכען אויס וואס די באבע דערצעהלט א מעשה מיט „א פייערדיגען הענדעל ביים שמאלץ פרעגלען".

„אמאל שוין לאנג, דערצעהלט זי, האט א יודענע שמאלץ אין א פייערקע געפרעגעלט, האט זי דעם טאפ פון פייערקע ארויסגענומען, זעהט זי עס שטעקט פון פייער א פייערדיג הענדטעל ארויס, און עס הערט זיך א שטים: „גוטע פרוי, גוטע פרוי, גיב מיר א פאר גריזוען, וועט קיין עין הרע אין שמאלץ נישט אריינקומען". האט זי טאקע אזוי געטהון. האט זי אנגעהויבען גיסען שמאלץ. נישט איין טאפ, נישט צוויי, נישט דריי, נישט זעקס, נישט אכט, נישט צעהן, ביז זי האט שוין מעהר קיין טעפ נישט געהאט — האט עס אויפגעהערט.

די קינדער הארכען אויס און ווארטען מיט שרעק, ביז מען וועט דעם טאפ פון די פייערקע ארויסנעהמען, אז זיי זאלען שוין זוכה זיין צו זעהען דאס פייערדיגע הענדטעל.

דערווייל שלאפט רחל־לאה איין, און די אלטע הויב (א גלגול פון מלכה׳לעס די בעל־הבית׳טעס הויב) מיט די אלטע, ברייטע בענדער לאזען זיך איהר איבערן אלטען, איינגעקנייטשטען שטערן. דענסטמאל נעמט א יונגעל און שטעקט דאס הענדטעל אויס און גיט א צופ די אלטע באבע ביי די האר פון ווארצעל.

— האב, האב, האב, — מאכען די אלטע, איינגעשרומפענע אויסגעדארטע ליפען, און פרובען האפען דעם קינדס פינגעריל אין דעם אהנציינערדיגען מויל אריין.

— באבעשי, פאר וואס וואקסען אייך די האר אויף די ווארצעלעך? — פרעגען די קינדערלעך.

— ווייל איך מאך מיר אליין הבדלה, און טרינק פון הבדלה וויין, — ענטפערט די אלטע מיט האלב־פערשלאפענע אויגען און מיט א אלט פערקרימט געלעכטעריל אויף די אלטע פערקרימטע ליפען.

און ווען די אלטע מאכט זיך נאריש מיט די קינדער, איז האצקעלע, דאס עלטסטע אייניקעל א יונגעל פון א יאהר 10, שטארק פערנומען מיט א דריידעל גיסען. און דער קיך האט ער א איי־

געבויגענע לעפעל מיט צין אַרײַנגעשמעלט, און איצט פּאַקט זי די פאָרם אין אַ הויפען זאַמד אײַן.

און דאָרט בײַם אַנדער ווינקעל קיך, ווײַט פון יום־טוב'דיגען, זיצט יענטע דאָס דינסט־מײדעל, בײַ אַ גרויסען עמער מיט וואַסער און שײלט די קאַרטאָפּלעס, וואָס ליגען אין איהר שויס, און וואַרפט זײ אין אַ עמער וואַסער אַרײַן, צו די גרויסע „מלוה מלכה"...

נאָטע הינטער איהר צופּט זי בײַ די בלוט־שפּראָצענדיגע האַנד; יענטע, וואָס וועט זײַן?...

— זאָלסט אַזוי לעבען צו די וועסט מיט מיר התונה האָבען..

IV.

דער מתנגד'ישער רב און דער חסיד'ישער רבי.

עס איז געקומען ל"ג בעומר.

און די גוטע מוטער־ערד, וואָס האָט מיט איהר חסד אויף זיך דער שטאָדט'ס הײַזליך געטראָגען און אַלץ, וואָס געפינט זיך אין זײ און אויסער זײ האָט זיך מיט גאָט'ס לײַטזעליגקײט ערפרישט בע־קלײדט פון קאָפּ ביז די פיס מיט גרעזעליך, בלעטליך, גרינינקע קע־פּעלעך האָבען זיך פון אונטער'ן געהילץ, פון אונטער שטײנער און בײַן אַרויסגעריסען, געשפּראָצט, און מיט אַ ליעבער, פרומער מי־נע האָט זיך דאָס גרעזעלע געשאָקעלט אַהין און אַהער און גענאָגט זײַן ביסעל בידנע הזונה פון דער מוטער־ערד. און די מוטער־ערד האָט איהרע פולע בריסטען אויסגעשטעלט און אָנגעזויגען און אָנ־געקאָרמעט יעדעס אָפענע מײַלכעל, וואָס האָט נאָר בדעה געהאַט צו זויגען. אַלץ אַרום, טאַטע אין הימעל, האָט מקיים געווען דײַן שליחות, געהאָרכט און געטהון דאָס, וואָס דו האָסט זײ בעפוילען פון ששת ימי בראשית אָן: דאָס גרעזעלע איז געוואַקסען, געצויגען זיך, ווײַל זײַן מצוה איז צו וואַקסען, די פויגעלעך האָבען זיך זײער געסט געמאַכט איבער די פענסטערליך פון דער אַלטער ווײַבערשער

שוהל און האָבען אַ גאַנצען טאָג אין דיין פרום בית־המדרש־געסעל, פון וואַנען עס טהוט זיך הערען דער היילינער קול התורה, אַרומגעשפּרונגען, אַרומגעטאַנצט פון דעכיל צו דעכיל אויפ׳ן פענסטער פון אַלטען בית־המדרש, אונטערגעשפּרונגען, אַ קדושה געהאַפּט, אַ שמי רבּא, אַ וואָרט תורה אונטערגעהאַפּט, און אַוועקגעשפּרונגען, אויף דער ערד זיך געשטעלט מיט אַ קוויטש — אַ ברכה, און געהאַפּט אַ קרישעלע בייגעל, זעמעל, פּוטער־ברויט, וואָס אַ חדר־ינגעלע האָט דעריבער אַ ברכה געהאַט געמאַכט, און איז דערמיט אַוועק־געפלויגען און מיט דעם זיין נשמה, וואָס איז געוואָרען פערוואָגעלט אין אַ פייגעלע, מתקן געווען.

און דיינע הימלען אין דער הויך האָבען זיך אויסגעצויגען, איינער אין דעם צווייטען אריינגעפלאָסען, און גאַנץ ווייט און ברייט אין פרעמדע לענדער אַריין האָבען זיי זיך פערבלאָנדזשעט און בעשיצט דיין קליין וועלטעל, אַזוי ווי דו האָסט זיי אָנגעזאָגט פון אָנהויב אָן. און דאָס וואַסער הינטער׳ן שטעדטיל האָט זיך ווי אַ שטיל געבעט, — מיט וועלכען עס וואָלט דיך דאַנקען געוואָלט, טאַטע איינציגער, פאַר אַלץ, — געגאָסען חוואַליע אויס, הוואַליע איין, פון פרעמדע לענדער אין פרעמדע לענדער. דורכרייענדיג, האָט עס אַ שטילע, לאַנגע געשיכטע דערצעהלט אויף אַ וואַסער־שפּראַך. און פון וואַסער זענען אויפגעגאַנגען בעהאַלטענע טוי־וואָלקען און האָבען בעהויכט דיינע פעלדער, וואָס האָבען זיך אין דער לענג און אין דער ברייט אויסגעשפּרייט. די טוי־וואָלקען זענען געלעגען איבער די פעלדער גאַנצע נעכט און זיי אָנגעטרונקען און בעפרישט. און פון די פעלדער האָבען זיך געטראָגען בעהאַלטענע ריחות אין דער לופט אַרום און פערפילט מיט לעבען, ערקוויקט און ערפרישט יעדעם דיין בעשעפעניש, וואָס זיי האָבען אויפ׳ן וועג געטראָפען.

ל״ג בעומר. אין דער גאַס פאַר טהיר און טהויער זיצען ווייבער, בעל־בית׳טעס מיט שטריקנאָדלען אין די הענד, שטריקען זאָקען און דערצעהלען מעשיות. און די חדר־ינגלעך, וואָס זענען אין שטאָדט איבערגעבליבען, שטעהען ביי זיי און ציהען די מאַמעס שערצען: מאַמע, אַ צווייער!... די פרומע רביצען, אָנגעטהון אין חול־המועד׳דיגען ווייסען שאַל, זיצט פאַר איהר טהיר, אַרום איהר די בלי־קודיש־ווייבער, — די שוהטיקע מיט דעם חזנ׳ס ווייב. אויף די פאַר איינציגע בוימער, וואָס זענען פערוואָרפען אין געסעל וואָס קיינער ווייסט

נישט, ווער עס האָט זיי דאָ איינגעפּלאַנצט) ציהען זיך הויך־יונגלעך און רייסען צווייגלעך. פֿון פֿעלד קומען צוגעהן באָרוויסע יונגלעך מיט פּעק געלע פֿעלד־בלומען אין די הענד, און רופען אין דער גאַס:

נאַ דיר בלומען, גיב מיר קנעפּ,
נאַ דיר בלומען, גיב מיר קנעפּ!

די קינדער קומען אָן צו לויפען, רינגלען זיי אַרום, רייסען אָב די קנעפּלעך פֿון די הייזלעך, פֿון די קאַפּאָטקעלעך און קויפֿען בלומען, קעהרען זיך אום צוריק צו זייערע מאַמעס מיט הענד בלומען און אַראָבגעלאָזטע תּחנונים'לעך...

אין מיטען מאַרק ווערט פּלוצלונג אויסגעשפּרייט אַ לאַנגע, ברייטע פּלאַכטע, און עס דערהערט זיך אַ קאַטערינקע שפּיעלען. קינדער קומען אָן צו לויפען פֿון אַלע עקען, דערנאָך עלטערע מענשען. מען שטעלט זיך אַרום, מען רינגעלט אַרום, און איינער אין אַ פֿערדרעהטען הוט אָהן אַ דאַשעק, אָנגעצויגען אין עפּעס אַ מין געשטריקט העמדעל און אָנגעגאַרטעלט אין אַ ברייטען פּאַסעק, אין שיך און זאָקען, דרעהט זיך אַרום אַרום דעם רעדעל מיט אַ קאַנטשיק אין דער האַנד און האַקט איבער די קעפּ, און וואַרפֿט הימלעך אין די קופּקע אַריין און די קאַטערינקע שפּיעלט צו. פּלוצים ווייזט זיך אַ הויכער יונג אין אַנ'אָבגעקרייט פּנים, אָנגעטהון אין אַ פּאָר ווייצע הויזען פֿון אויבען ביז אַראָב, מיט אַ זייגער אויסגעמאָלט אויף די הויזען אויף דעם סאַמע „זייט מיר מוהל"... אויפ'ן בויך שטעלט ער זיך אַרויף אַ הויכען דראָנג, און אויפ'ן שפּיץ דראָנג לעבט אַ גאַנצע משפּחה, וועלכע מאַכט נאָך קונצען דערצו. די קאַטערינקע שפּיעלט צו, און דער מענש מיט דעם קאַנטשיק אין דער האַנד קלאַפּט איבער פּנימ'ער, איבער נאַקעטע קעפּ. עס ווייזט זיך אַ האַלב נאַקעט מיידעל אין אַ קורץ קליידעל ביז צו די קניה, מיט בלאָנדע, צולאָזטע האָר, פֿערקעמט און איינגעפּלאָכטען מיט פֿערשידענע קייטעלעך און קמעות, מיט אַ הנ'עוודיג נעזעל, און אַ פּאָר רויטע בעקעלעך, און ברעכט זיך אין אַ רייף... ס'ווייזט זיך גאָר איינער, וואָס שלינגט שווערדען איין, איינס נאָך דעם צווייטען און דערנאָך קומט אַ צווייטער און שלעפּט איהם גאָר פֿון מויל אַרויס, אָנשטאָט די שווערדען — לאַנגע טיכלעך מיט ווייבערשע קאָפּקעס. און גיה. פֿרעג זיי קשיות!

און די קאטערינקע שפּילט צו, און דער מענש מיט׳ן קאנ־משיק קלאפּט צו איבער קעפּ, איבער פּנים׳ער.

געוועזען איז אמאל א יוד א שניידער אין שטאדט. מען האט נישט געוואוסט, פון וואנען עס קומט א יוד, און וואו אהין עס געהט א יוד. ער איז געוועזען איינער פון די טויזענד, וואס זייער לעבען געהט ווי א שאטען דורך פאר אונזערע אויגען, און וואס קיינער מערקט נישט, נישט זייער געבארען ווערען און נישט זייער שטארבען. דאס ברויט, וועלכעס זיי עסען, מוז וואקסען אויף בעהאלטענע פעלדער, און דאס פלייש, וואס זיי עסען, מוז זיין פון אזעלכע בהמות, וואס פיטערען זיך אין פערבארגענע לאנקעס,— אז נישט, וואלט מען זיך אמאל געפרעגט, וואו איז דאס ברויט אהינגעקומען פון די פעלדער? וואו זענען די בהמות אוועקגעקומען פון די לאנקעס?...

א יוד, א שניידער, מיט קיינעם נישט געהאט קיין געשעפטען, אויסער מיט איין גאט זיין בעשעפער. די נאכט דעקט נאך דעם הימעל צו, ווען דער שניידער גרייט זיך אין בית־המדרש א־ריין. בעהאלטען אונטער אנ׳אייווען, ביי א שראנק ספרים, דאנקט ער זיין בעשעפער דערפאר, וואס ער האט איהם בעשאפען, פאר דעם ברויט, מיט וועלכען ער דערנעהרט איהם, און פאר דעם חסד, וואס ער וועט טהון מיט איהם נאך זיין טויט און וועט איהם צו־נעהמען צו זיך. קיינער זעהט נישט, ווען עס געהט א יוד, א שניי־דער אין בית־המדרש אריין, ווען עס זיצט א שניידער ביי א פויער׳ס א סערמיענגע. און זעהט מען איהם, דאכט זיך, עפּעס שוין אזוינס, א געוועהנטליכעס, ווי דער קלאץ, וואס שטעהט אין מיטען מארק. עס פרעגט שוין קיינער נישט, צו וואס שטעהט א קלאץ? צו ווען א קלאץ?

זיין ווייב, חנה די שניידערין, האט אויף זיך גענומען א מצוה בירושה (איבערגענומען פון דער מאמע עליה השלום, און די מאמע פון דער באבע, און אזוי איין דור נאכ׳ן צווייטען): יעדען פרייטיג פארנאכט אין דער אלטער ווייבערשער שוהל צוויי ליכטלעך אנצו־צינדען. עס האט קיינער נישט געפרעגט, ווער צינדט אן די צוויי נשמה־ליכטלעך, וואס פינקלען זיך יעדען פרייטאג־צו־נאכט׳ס פון דער

אַלטער ווייבערשער שוהל אַראָב, צי זענען די אַלטע בעל־הבית'טעס פֿון די קבֿ־ים אויפֿגעשטאַנען? מען וואָלט זיך מעהר געוואונדערט, אַז מען וואָלט אַמאָל אַזוי אין אַ שענעם פֿרייטאָג־צו־נאַכט'ס די צוויי ליכטלעך נישט געזעהן. וואָלט מען דעמאָלט בעמערקט, אַז עס פֿעהלט עפּעס אין דער שוהל (האָטש וואָס, וואָלט קיינער נישט געקענט טרעפֿען). און פֿאַר די צוויי ליכטלעך, וואָס די פּראָסטע מאַמעס צינדען אַזוי לאַנג אָן איינע נאָך דער צווייטער, האָט זיי גאָט בעלוינט און האָט זיי אָבגעגעבען איין ליכט, ר׳ דוד׳ל, דעם רב פֿון דער שטאָדט.

נאָך אַ לאַנגער צייט, ווי הנה די שנײַדערין האָט קיין קינדער נישט געהאַט, האָט גאָט דערהערט איהר געבעט און האָט איהר אַ זוהן געשאָנקען. זי האָט איהם אַ נאָמען געגעבען דוד׳ל, און דאָס איז טאַקי ר׳ דוד׳ל, דער היינטיגער רב פֿון שטאָדט.

באַלד פֿון קליינערהייט אָן האָט זיך דוד׳ל אַרויסגעוויזען אַנדערש פֿון אַנדערע קינדער. אַ סדור׳ל, וואָס דער טאַטע האָט איהם געקויפֿט, „א״ב“ זיך אויסצולערנען, האַלט ער נאָך אין דער בוזעם־קעשענע ביז׳ן היינטיגען טאָג. אָהן אַ פֿערדעקטען קאָפּ האָט ער אין וויעגעל נישט געוואָלט איינשלאָפֿען. נאָכ׳ן יאָהר האָט ער שוין די ברכה געפּלאַפּעלט איבער דער מוטער׳ס ברוסט.

געלערענט אין הדר מיט גרויס התמדה. נישט פֿלינק איז דער קאָפּ, נאָר דאָס, וואָס קומט אַריין, געהט שוין נישט אַרויס, און פֿרום, אָבגעהיטען, ער געדט זיך זיין „אָקסען־שרייט“. נישט אויף קיין האָר פֿון שלחן־ערוך אָבצוטרעטען.

הונדערט און איין מאָל האָט ער די הוראה גע׳חזר׳ט און געלייענט זי אויסענווייניג מיט די הערות, מיט׳ן פֿינגער געטייטעלט, פֿערבינדען די אויגען, אויפ׳ן טאָוועל, וואו יעדער אות שטעהט.

אַז ר׳ בעריל ז״ל, דער אַלטער רב פֿון דער שטאָדט, איז נפטר געוואָרען און האָט נישט איבערגעלאָזט קיין ממלא מקומו, נאָר אַ דערוואַקסענע יתומה, וואָס מען דאַרף זי חתונה צו מאַכען, האָבען בעלי־בתים אָנגעהויבען צו ריידען, אַז דוד׳ל זאָל חתונה האָבען מיט דער יתומה און ממלא מקום זיין.

הסידים זענען געווען געגען דעם: לייזער שנײַדער׳ס זוהן פֿאַר אַ רב? בעלי־בתים אָבער, וואָס האָבען געוואָלט די זכיה האָבען צו זעהן, אַז איינער פֿון זיי איז עולה לגדולה, האָבען זיך איינגע-

שפּאַרט. עס האָט זיך געמאַכט אַ שטאַרקע מחלוקה. נאָר איין מאָל האָבען זיך די בעלי־בתּים צוזאַמענגענומען אויפ'ן בית־עולם, געשטעלט אַ חופּה מיט דודי'לען און דעם רב'ס יתומה, און אַריינגעקלאַפּט אין קבר אַריין: „מזל טוב, אייער איידעם איז ממלא מקום!"

חסידים האָבען מורא געהאַט פאַר בושת־המת, האָבען זיי שטיל־געשוויגען און האָבען געוואַרט ביז'ן ערשטען רגל — וואו אַהין וועט ער פאָהרען?

ר' דודי'ל אָבער האָט געהאַט זיין גמרא און יורה־דעה און איז זיך געזעסען אין דער היים און האָט יום ולילה געלערענט. דער רב האָט זיך געפיהרט בעל־הבתיש: געווען אַ חברה־מאַן אין דער חברה תהלים, יעדען פריה־טאָג אויפגעשטאַנען און געזאָגט מיט די בעלי־בתים תהלים ביז צו עלות השחר, מיט'ן ערשטען מנין גע־דאַווענט, כמנהג אשכנזית, און יעדען ערב ראש־חודש יום־כפור־קטן אָבגעריכט אין דער קאַלטער שוהל.

חסידים האָט עס שרעקליך פערדראָסען, און, אַזוי ווי זייער שטייגער איז, האָבען זיי זעהר נוהג קלות געווען אין איהם און נישט אַנדערש איהם גערופען, ווי „דודי'ל שניידער". אַ חסיד האָט איהם אַמאָל אויף אַ ברית־מילה בעליידיגט און האָט איהם „שניידער־יונגי" גערופען. בעלי־בתים האָבען דעם חסיד געוואָלט קורע כדג זיין, נאָר דער רב האָט זיי איינגענומען מיט גוטען, און פון דעמאָלט אָן התמ'עט ער זיך: „אני הקטן דוד הי"ט".

חסידים, די וואָס האָבען מיט איהם אינאיינעם אין בית־המדרש געלערענט, האָבען נישט געקענט פועל'ן ביי זיך, איהם צו זאָגען „רבי", און זענען געגאַנגען פון דערווייטענס. ער האָט זיך אויך פון זיי דערווייטערט, האָט זיך געהאַלטען מיט די „חוטבי עצים ושואבי מים" און נאָך זיי נאָכגעפאָרשט. פאַר זיך אַליין האָט ער נישט געקענט לערנען, דאָס, וואָס ער האָט שוין געוואוסט, האָט ער געמוזט איבערגעבען עס דעם צווייטען. יעדען פרייטאָג־צו־נאַכט'ס פלעגען זיך די בעלי־בתים צוזאַמענקומען אין בית־המדרש אַריין מיט חומשים אין די הענד, און ר' דודי'ל פלעגט מיט זיי די סדרה לער־נען. ער פלעגט זיי געבען צו פערשטעהן און אויסטייטשען שטי־קער מדרש רבא'ס, די בעלי־בתים האָבען די פינגער געלעקט פון זיינע מתיקות'דיגע ווערטער. שבת נאָכ'ן שלאָף פלעגט ער זיך אַריינ־זעצען צווישען די בעלי־מלאכות אין בית־המדרש, נעהמען אַ תהלים

אין דער האַנד אַרײַן און זאָגען מיט זיי תהלים, ער אַ פסוק, זיי אַ פסוק. ער האָט געזונגען יעדעס וואָרט, און דער קול האָט זיך אַרויסגעלאָזט פֿון אויסער דעם בית־המדרש, אין געסעל געשאַלט און גערופֿען אין בית־המדרש אַרײַן. יונגען, שבת־לאָבוסעס, וואָס האָבען אין גאַס פּאַלענט געשפּילט, האָבען דעם פּאַלענט אַוועקגעוואָרפֿען; בעלי־עגלות, פּישערים, וואָס האָבען מיט די ווײַבער אין גאַס שפּאַצירט, האָבען די ווײַבער אַוועקגעוואָרפֿען, אין בית־המדרש געקומען. דאָס בית־המדרש'ל איז וואָס אַמאָל פֿולער און פֿולער געוואָרען און דער רב, פֿערטרונקען צווישען קעפּ, שטעהט און זאָגט תהלים, און דער קהל ענטפֿערט איהם אָב. ער אַ פסוק, זיי אַ פסוק.

יודען האָבען געוואוסט, אַז זיי האָבען זיך אויף וועמען צו פֿערלאָזען. איז איינעם שלעכט געווען, איז ער צום רב אַרונטערגעגאַנגען, און דער רב האָט איין רפואה געהאַט — תהלים. וואָס פֿאַר אַ יוד עס זאָל נישט זײַן, האָט זיך דער רב מיט איהם אַנידערגעשטעלט אין ווינקעל בית־דין־שטוב און האָט אָנגעהויבען מיט'ן יוד תהלים צו זאָגען. און דער יוד, דערהערענדיג דעם רב'ס קול, ווי עס קומט פֿון אַ צובראָכען האַרץ, האָט ער זיך אויסגעוויינט פֿאַר'ן רב און איז אַוועק מיט אַ גרינג געמיט.

אַז דוד'ל איז רב געוואָרען, האָט ער אויף זיך אַ מצוה גענומען, וואָס ער זאָל זי מקיים זײַן אפילו מיט'ן גרעסטען מסירת־הנפש, און זאָל די מצוה מאַכען ירש'נען מדור לדור, אַז גאָט וועט איהם מזכה זײַן צו דעם. דאָס איז די מצוה פֿון אַברהם־אָבינו־סנדיקאות, און ער האָט מיט די בעלי־בתים אָבגעמאַכט, אַז סנדיקאות געהערט צו איהם.

פֿאַר די נשמות פֿון זײַן טאַטע־מאַמע האָט ער געקלערט.

דער רב ר' דוד'ל האָט זיך אין זײַן שטוב אַרויף און אַראָב געדרעהט, דעם הויכען שטערן געקנייטשט און פֿון צייט צו צייט ביטער אָבגעקרעכצט. הינדעלע די רבי'צין האָט פֿערשטעלט דאָס געזיכט אין איהרע בלייכע, לאַנגע הענד, געזעסען אין אַ ווינקעל בײַם אויוען און האָט ביטער געוויינט:

— דוד, אַ מעשה וועל איך מיר טהון. איך וועל עס נישט קענען אַריבערטראָגען, דו מוזט דאָ זײַן אַ השק עורף

— און איך זאָג דיר, אַז עס איז מן השמים. מן השמים לאָזט מען מיך נישט צו צו דעם. וואָס קען איך געגען דעם טהון? מן הסתם דאַרף עס אַזוי זיין. אַ גאַנצע עדה יודען זאָלען איבער מיר הונגערען? די שטאָדט וועט חלילה אונטערגעהן, — זיי האָבען געוויינט פאַר מיר, דאָס האַרץ ווערט צושניטען.

— אוי, די בושה, די חרפה, רבונו של עולם, דו קענסט דאָך נישט זעהן קיין שפיכת דמים.

— אוי, אשה, אשה, מען טאָר נישט זיין קיין נוקם ונוטר, געדענק, פערזינדיג זיך, חלילה, נישט.

— טאַטע איינציגער, — האָט די יודענע געקרעכצט, פערשטע־לענדיג זיך דאָס געזיכט אין די הענד, און די גאָלדענע, לאַנגע אויריננגלעך האָבען איהר נאָכגעבאָמבעלט.

דער רב איז צום שראַנק ספרים צו, אַרויסגענומען אַ ספר און האָט זיך פערטראַכט.

אין טהיר האָט זיך געוויזען יודעל מלמד, דער מוהל פון דער שטאָדט, און האָט די רביצין גערופען: רביצין, זיי נאָר מוהל.

די רביצין האָט זיך אויפגעהאַפּט.

דער רב האָט עס בעמערקט און האָט אַ ווינק געטהון צו ר' יודלען מיט'ן פינגער: נו, וואָס, זיי געהען שוין?

יודעל האָט דעם קאָפּ אַראָבגעבויגען.

— ביי מיר האָבען זיי געפועל'ט, מן הסתם איז עס מן השמים, איך בין נישט ראוי צו דער מצוה.

— רבי!

— איבער מיר זאָלען יודען נישט האָבען צו עסען? מילא, וואָס איז דער חילוק, איך האָב אויף מיר גענומען מצות הכנסת־אורחים. דאַכט זיך, דאָס וועט מיר קיינער שוין נישט קענען אַ־וועקנעהמען. און דו, יודעל, זאָגען זיי דיר אויך אָב דאָס מוהל־שאַפט?

— איך וויים נישט, מן הסתם. נאָר וואָס איז דער חילוק, אַז זאָגען אייך, רבי.

— עס איז דיין חזקה. על פי דין טאָרסט דו דיך נישט אָב־זאָגען, כל זמן...

פון הינטערן פענסטער דערהערט זיך פּלוצלונג אַ געוועדער.

מענשען קומען אָן. עס ווערט אַ געלאַף, אַ געשריי: „דאָס קוויטעל!" דעם בלינדען שוסטערס קול הערט מען אין פענסטער:

„רבי, אונזער רבי, איהר וועט אייך אַ שווארץ יאָהר אויס-ריכטען!" מען קלאַפּט אין דער טהיר, הענד רייסען אויף, אַנדע-רע קלאַפּען די טהיר צו. שטעקענס פּאָכען אַהין און אַהער. אַ קנאַק פון ערגעץ אין אַ שויב. עפּעס פאַלט אַריין דורכ'ן פענסטער. די רבי'צין שרייט און ציהט דעם מאַן ביי דער קאַפּאָטע. פון דרוי-סען הערט מען: „די קצבים געהען".

דער רב גיט אַ רייס אויף די טהיר און געהט אַרויס. די גאַס איז פול מיט קעפּ — יודען, ווייבער, קינדער. עס מישען זיך אויס בונטיגע שניידערשע היטעלעך מיט סאַמעטענע שבת'דיגע. עס שוואַרצט זיך ווי אַ לוויה... אַלע לויפען, שרייען. יודען רייסען זיך ביי די בערד. איינער האַלט איבער'ן צווייטענס קאָפּ אַ שטעקען. דער הוי-כער יוד שטאַרט פון אַלע אַרויס און מיט די דינע הענד שאַרט ער קעפּ פאַר זיינע פיס.

— רשעים! — האָט דער רב געגעבען אַ געשריי.

— דער רב, דער רב, — איז געוואָרען אַ געשריי צווישען עולם. און עס איז שטיל געוואָרען. אַלע האָבען די קעפּ אַראָבגעלאָזט און געוואַרט אויף עפּעס. יעדער איינציגער האָט זיך בעהאַלטען אונטער דעם צווייטען, אַז דער רב זאָל איהם נישט דערזעהן.

— יודען, וואָס שלאָגט איהר אייך, ווי די גוים? — האָט דער רב ביטער געשריען און טרעהרען האָבען זיך איהם געוויזען אין די אויגען.

אַ טרויעריג שטיל-שווייגען האָט אַלעם צו געשטיקט, נאָר פון דער מאַסע שטומע שוואַרצע קעפּ האָט זיך אַ קול געלאָזט הערען:

— דאָס קוויטעל פון די סנדיקאות, דאָס קוויטעל!

מען האָט זיך אומגעקוקט: ווער רעדט, אָבער מען האָט נישט געקענט דערזעהן.

— וואָס ווילט איהר אַ קוויטעל, נאַט אייך, אַבי זאָל זיין שלום, אייער רבי וויל דאָך אַודאי אויך דאָס.

קיינער האָט זיך מיט קיין וואָרט נישט אָנגערופען.

— אונזער רבי — האָט דער בלינדער שוסטער אַרויסגעקײַכט פון עולם אין טרעהרען — אַ האַלערא זאָל איך אַנידערלעגען!

קײנער האָט נישט געוואָגט צו לאַכען.

אין דעם איז אַ קלײן, נידריג יודעל אַרוים פון דער עדה און צו צום רב, און ערנסט פערגלײזענדיג די אויגען מיט כּוָנה, ווי ער וואָלט אַ ברכה איבער'ן ספר געמאַכט, האָט ער געזאָגט:

— דער רבי וואַרט הינטער דער שטאָדט. מיר זענען געקומען נאָכ'ן „קוויטעלי".

דער רב איז אין שטוב אַרײַן. דאָס קלײנע יודעל, ר' יצחק יודעלס, האָט זיך נאָכגעיאָגט נאָכ'ן רב, און הסידים האָבען זיך נאָך אידם נאָכגעשטופּט, אָבשטופּענדיג מיט די עלענבויגענס די בעלי־בתים הינטער זיך.

דער רב איז אין שטוב אײניגע מאָל געגאַנגען אַרויף און אַראָב. צום סוף איז ער צוגעגאַנגען צום אָרון־קודש, וואָס איז געשטאַנען אין אַ ווינקעל, האָט זיך אָנגעהויבען ערנסט צו שאָקלען און האָט געזאָגט:

„עס איז ידוע וְגָלוי פאַר דעם מי שאָמר וְהָיָה הָעוֹלָם אַז נישט פון מײן גוטען רצון גײה איך אַוועק פון דער מצוה, וועלכע איך האָב גענומען מקיים צו זײן, אַפילו מיט מסירת־הנפש. איך טהו עס מחמת שלום" — און איז צו צום טיש, גענומען אַ פען אין האַנד אַרײַן, און אָנגעהויבען שרײַבען.

הסידים אַרום האָבען שטיל געשוויגען. פון דער צווייטער שטוב האָט זיך געהערט דער רביצינ'ס חליפּענדיג געוויין.

באַלד האָט זיך דער רב אויפגעהויבען, ר' יצחק יודעל'ס איז צו און די האַנד אויסגעשטעקט נאָכ'ן קוויטעל.

— נײן, זאָגט דער רב, און הכנסת־אורחים וואו איז? הינדעל, די קאַפּאָטע, — האָט ער אַרײַנגערופען אין דער צווייטער שטוב.

הינדעל איז אַרײַן מיט אויסגעווײנטע אויגען, צו צו דער קליידער־שאַנק.

— אשה, איך פרעה מיך, און לויב גאָט, וואָס ער האָט מיר אײן מצוה צוגענומען און די צווייטע געגעבען, און דו זיצט און מרויערסט.

די רביצין האָט זיך די טרערן פֿון געזיכט מיט׳ן פֿאַרטוך אויסגעווישט.

— קומט, לאָז מען מקיים זיין מצות הכנסת־אורחים — האָט דער רב אויסגערופֿען צום עולם, אַרויסקומענדיג אויפ׳ן גאַס, און האָט מיטגעשלעפּט יודעל מלמד בײַ׳ם אַרבעל.

— אַנטקעגען דעם רבי׳ן — האָט זיך נאָכ׳ן רב געהערט ר׳ יצחק יודעלס קול.

און דער גאַנצער עולם האָט זיך הינטער דער שטאָדט אַרויס־געלאָזט.

אַלע, דאָס גאַנצע שטעדטיל, האָט זיך נאָכ׳ן רב אויף דעם וועג געלאָזט דעם רבי׳ן אַנטקעגען.

פֿון יעדער טהיר האָבען זיך מאַנספּערזאָנען אַרויסגעלאָזט, גע־האַפּט די שבת׳דיגע קאַפּאָטעס, די סאַמעטענע היטלען, געוועלבער האָבען זיך פֿערמאַכט אין מיטען העלען טאָג, טהירען האָבען זיך פֿערקלאַפּט, און אַלע זענען אַוועק נאָכ׳ן עולם אויפ׳ן וועג. בעלי־בתים דערזעהענדיג, אַז דער רב געהט אַנטקעגען, האָבען פֿערגעסען זייער שנאה קעגען די חסידים, אין הארצען האָבען זיי זיך געפֿרעדט: אַ רבי קומט אין שטאָדט אַרײַן, חסידים וועלען קומען אויף שבת, די שטאָדט וועט ווערען אויפֿגעריכט. זיי האָבען זיך אויך אָנגעטהון די שבת׳דיגע קאַפּאָטעס און זיך געלאָזט נאָך דער מַחֲנֶה וואָס אַ מאָל איז אַלץ די מחנה גרעסער געוואָרען, בעלי־מלאָכות האָבען אַוועקגעוואָרפֿען די מלאָכה, קרעמער — די קראָמען, און אַלע האָבען זיך געלאָזט אויפ׳ן קאָנסקער וועג דעם רבי׳ן אַנטקעגען. גוים לְהַבְדִיל, אויס נייגיעריגקייט, האָבען זיך אויך אויסגעמישט מיט דער מחנה.

פֿון ר׳ יחזקאל׳ס הויף איז נאָטע אַרויס מיט אַ בריטשקע און וואָגען, די פֿערד זענען געווען געשפּאַנט אין נייעם געשפּאַן מיט׳ן מעשע־נעם בעקלאַפּעכטס. ר׳ יחזקאל מיט די זיהן און אייניקלעך זענען גע־זעסען אין איין וואָגען. ר׳ חיים דער צווייטער שותּף מיט די זיהן, איי־דעמס און אייניקלעך אין צווייטען וואָגען. נאָר אַז אָנקומענדיג צו דער עדה, האָבען זיי דערזעהען, אַז די גאַנצע עדה געהט צו פֿוס, זענען זיי אויך פֿון די וועגען אַראָב און אין עולם אַרײַן.

די פֿעלדער אַרום און אַרום ווי ווײַסענדיג, אַז זיי געהערען

צו איין גאַט, האָבען זיך אַלע אויסגעמישט. און אַ ים פון גריינעם גראָז לאָזט זיך ווייט אַוועק. אַ ווינטעל בלאָזט און בעוועגט דאָס גראָז, איין חוואַליע פון אַ גריינעם ים איבער'ן צווייטען. אין דעם גריינעם ים פערבלאָנדזשען זיך שמאָלע, אויסגעטרעטענע שטעגעליך. דאָרט אין מיטען די פעלדער, פערבלאָנדזשעט אין גראָז, שטע־הען הויכע יתומים'דיגע בוימער, און מיט דער בושה, אַז גאָט האָט זיי צו נאַרען אַרויסגעשטעלט, וואָס זיי זענען העכער געוואַקסען פון אַלין אַרום און אַרום. שאָקלען זיי זיך איינזאַם און דאַוועגען בּיחיוד אין פעלד. צווישען די פעלדער ציהט זיך לאַנג אַוועק דער שטומער וועג, פערשטעלט פון ביידע זייטען מיט אַלטען ליפּען־בוימער. די לאַנגע צווייגען, וואָס אַט ערשט האָבען זיי פון זיך זייערע קנעפּ שפּראָצעטכּס אַרויסגעצויגען — פלעכטען זיך איין צווייג אין דעם צווייטען אַריין.

און גאָט'ס עדה אויפ'ן וועג. אויף די פעלדער טרעפט מען רבּי'ס מיט הדר־יונגלעך שפּאַצירען ל"ג בעומר אין פעלד, די יונגע גבורים מיט די פיילענבויגענס אין די הענד זענען באַלד אַריין צווישען דער מחנה, אויסגעמישט זיך, און אויך אַקעגען דעם רבּין געגאַנגען.

חסידים האָבען זיך באַלד צוזאַמען בעהאָפטען, איינער צום צווייטען. איינער האָט אַרויפגעלעגט די האַנד אויפ'ן צווייטענס אַק־סעל, בּיי די הענד זיך גענומען, בעהאָפטען זיך און זענען געוואָרען אַ עדה אין דער עדה. זיי האָבען קיין חלוק נישט געמאַכט צי „משלנו" אָדער ניט „משלנו". ווער ס'האָט געוואָלט, האָט זיך בּיי דעם גאַר־טעל אָנגענומען, בּיי די הענד זיך פערבונדען, און האָט זיך צוזאַמענ־געהאָפטען. קינדער זענען געקומען צולויפען, פערפלאָנטעוועט זיך צווישען די פיס, בּיי די פאָטערס גאַרטלען זיך געהאַפט, בּיי די פאָטערס קאַפּאָטעס און נאָכגעשלעפּט זיך. און די עדה איז געוואָרען וואָס אַמאָל גרעסער און גרעסער. פון אַלע עקען האָבען זיך יודען צוזאַמען גענומען, בעהאָפטען זיך און אָנגעהויבען צו זינגען, הויך מיט'ן קול:

„בּרוֹב עָם הַדְרַת מֶלֶךְ"

און די קולות האָבען זיך איניאיינעם אויסגעמישט, אַזוי ווי די נשמות האָבען זיך צוזאַמענגעגאָסען, און עס איז געוואָרען איין קול פון טויזענד הערצער, און דער קול האָט געקלונגען איבער פעלדער און וועלדער און האָט ערגיץ גאַנץ ווייט אָבגעשאַלט:

„ברב עם הדרת מלך“.

איבען אויפ'ן הימעל האָט זיך איין שטיק, העל־שײַנענדיגער הימעל אין אַנדערן אַרײַנגעגאָסען. פֿון אַלע עקען וועלט זענען אָנגעקומען צו שווימען העל־זילבערנע, גידיש־חסידישע וואָלקענדלעך, און איינס האָט דורכגעשוועבט איבערן צווייטען. אין עק וועלט האָט זיך געחמאַרעט. נאָר דער שוואַרצער וואָלקען איז צורונען, און פֿון זײַנע שפּאַלטען האָט די זון אַרויסגעגאָסען מיט ליכט, און די ליכטיגקייט האָט אָפּגעגלאַנצט און בעהעלט אַ גרינע בייט אונטען אויף דר'ערד. און די גרינע, ליכטיגע בייט האָט געשפּיעלט צווישען די אַנדערע מאַטע בייטען.

און אַזוי ווי אונטען אויף דר'ערד, אַזוי האָבען זיך מיט אַמאָל אויך איבען די הימלען צוזאַמענגעגאָסען, איין ליכטיגער וואָלקען האָט זיך געגאָסען אין צווייטען, אויסגעמישט זיך, און זענען איינס געוואָרען נאָכגעצויגען זיך נאָך דער עדה דעם רבין מקבל פנים זײַן, און אונטען איבער די לאָנקעס האָט אַ ווינדטעל געבלאָזט און געבויגט די גרעזער, און די גרעזער האָבען זיך נאָכגעשאָקעלט, נאָכגעצויגט נאָך דער עדה... און די איינזאַמע בוימער אין די פֿעלדער האָבען מיט זייערע צווײַגען געשאָקעלט, געבעטען עפּעס, געגריסט פֿון דערווײַטען, און אַרום האָט דעם עולמ'ס קול הויך, ווײַט און ברייט אָפּגעקלונגען:

„ברב עם הדרת מלך“.

דער רב מיט די פּאָר בעלי־הבתים זענען געגאַנגען אין אַ ווײַט וועג, זיי האָבען געזעהן, ווי דאָרט יורען העמטען זיך איינער אין צווייטען, זענען איינס מיט'ן הימעל און דער ערד געוואָרען, און זיי, די בעלי־בתים, חברה־מענשען, אויסגעשטופּט, אַרויסגעוואָרפֿענע, האָבען זיי עפּעס דרך־ארץ געקראָגען פֿאַר דעם גרויסען אחדות, וואָס זינגט... און פֿון די בעלי־הבתים האָט מען זיך יעדעס מאָל אָבגעריסען און צו די חסידים אַריבערגעגנב'עט זיך.

באַלד איז אָנגעקומען פֿון וועג אָן אַ גרויסער וואָלקען, וואָס האָט אויפֿגעשטײַגט פֿון דער ערד אין הימעל אַרײַן. דער וואָלקען שטויב לויפֿט פֿאָראויס, קומט וואָס אַמאָל נעהענטער און זאָגט עפּעס אָן:

— דער רבי פֿאָהרט! דער רבי פֿאָהרט!

און יורען ווי גרוים און ווי קליין האָבען זיך געגעבען אַלאָז העמדום־פּענדום אין וואָלקען שטויב אַרײַן, און איהם צוריסען, פֿער־

בלאָזען, און עס דריט זיך אַרויסגעוויזען אַ גרויסער וואָגען. אין וואָגען איז דער רבי אין אַ ווייסען, אַטלעסענעם האַלאַט געווען פערזינקט צווישען שוואַרצע סאַמעטענע קעפּ און פאות, אַ אַלט גרויער יוד. פערוואָרפען די הענד איבער'ן האַרץ, פערגלייסט די אויגען אין הימעל אַריין, און דער הויכער אידעלער אַריסטאָקראַטישער שטערן קנייטשט זיך פון צייט צו צייט.

— שלום עליכם!

און עס האָבען זיך געגעבען אַ ציה הענד דאַרע, לאַנגע, בלייכע, פעטע, דיקע, רויט־האָריגע און אידעל־גלאַטע. אַ ים הענד, איינע איז פערטרונקען געוואָרען אין דער צווייטער; איינע אַרויף, די אַנדערע אַראָב, און דער רבי האָט יעדען בעזונדער שלום־עליכם אָבגעענטפערט.

צום סוף האָט זיך דער רב צוגערוקט צום רבי'ן, האָט צו איהם די האַנד אויסגעשטעקט: שלום־עליכם!

— עליכם שלום, ווער איז עס? — האָט דער רבי געפרעגט.

— דער רב פון שטאָדט.

— דער רב פון שטאָדט? אַזוי.

— איך האָב אייך דאָס קויטעל געבראַכט, — זאָגט דער רב, דאָס קויטעל איבערגעבענדיג.

דער רבי האָט די בלייכע האַנד אויסגעשטעקט נאָכ'ן קויטעל.

— דריי מאָל ש"ס וועל איך אייך אָבגעבען, עס איז מיין מצוה, — האָט דער רב געשטאַמעלט, נאָך אַ קליינע ווייַלע מחשבה צווישען עולם איז אַ געמורמעל געוואָרען.

— צו וועמען פאָהרסטו דו? — האָט דער רבי מיט אַ שמייכעל געפרעגט, דאָס בריוועל אין בוזעם־קעשענע אַריינלעגענדיג.

— צו קיינעם נישט.

— צו קיינעם נישט. נו, וועסט דו ביי מיר ביים טיש זיצען, האָט דער רבי געשמייכעלט.

דער רב איז נאָך געשטאַנען.

באַלד האָבען זיך צוגערוקט חסידים, האָבען דעם רב אָוועקגעשטופּט אין אַ זייט און דער עולם האָט זיך ווייטער געדרוקט מיט די הענד איבער די קעפּ, געדריקט זיך נעהענטער צום רבי'ן.

— יודען, מיר וועלען מנחה דאַווענען — האָט דער רבי אויסגערופען און איז אַראָב פון וואָגען.

באַלד ביים וועג איז אַ קליינער געדיכטער וואַלד געשטאַנען.

בוימער ווי זיי וואַלטען אין איין גאַרטעל געווען פֿערלפֿאָכטען. דער רבי פֿאַראויס, דער עולם נאָכ'ן רבי'ן זענען אין די בוימער אַריין.

עס איז שוין פֿאַרנאַכט געוואָרען. די זון האָט נאָך אין וואַלד אַריינגעקוקט צווישען די בוימער. נישט וואו און נישט ווען האָט זי דאָס גרינס צווישען איין בוים און דעם צווייטען בעגולדעט. דער קליינער וואַלד איז שטיל געווען. ווי אַ שטילער סוד וואָלט אין איהם פֿערשטומט געוואָרען פֿון צייטען, צייטען לאַנג... די הימלען איבער'ן וואַלד אין רויט-בלויען פֿייער האָבען צנועה'דיג זיך ווייט אַראָבגעלאָזט. טיעף אין וואַלד האָט אַ איינזאַמער פֿויגעל געריפֿען; גערופֿען נישט ווייסענדיג וואָס. דאָרט טיעף אין וואַלד האָט ווער אַ בוים אונטערגעהאַקט און דער בוים האָט זיין ודוי הויך צווישען די בוימער אויסגערופֿען....

און אַרום וואַלד האָט די גאַנצע וועלט געוואַרט...

נאָך ניט פֿאַרטיג איז דאָס גרינס געווען, נאָר עס האָט ערשט אָנגעהויבען צו בליהען. די ערד האָט ערשט די ברוסטען אויסגעשטעקט, און דאָס גרינס האָט ערשט צו זויגען אָנגעהויבען, צו נאָגען זיין ציהען היונה. אַלי'ן אַרום האָט ערשט אָנגעהויבען צו לעבען און האָט געוואַרט אויף אַ דערלעזונג, אויף אַ ברכה, אויף אַ תקון.

און דער עולם איז פֿערוואָרפֿען אין וואַלד. אַ יוד הינטער אַ בוים, אַ יוד הינטער אַ בוים. יונגע קינדער הינטער יונגע צווייגעלעך, קוסטעס. אַלע האָבען זיך טיעף און ערנסט געשאָקעלט. דעם רבי'נ'ס ברכה האָט געקלונגען אין וואַלד, און מיט דער האַנד האָט ער צוגעשאָקעלט און געוויזען:

„ברך עלי–נו ה׳ אל–ה–נו את הש–נה ה–זאת ואת כל מי–ני תבו–אָ–תה לטו–בה, ותן בר–כה על פני הא–ד–מה. ושבע–נו מטו–בה וב–רך שנ–תנו כש–נים הטו–בות, ברוך אַ–תה ה׳ מב–רך הש–נים".

און ביי יעדען בוים אַ נשמה, און יעדע נשמה, וואָס איז הינטער זיין בוים געשטאַנען, האָט פֿאַר זיין בוים געבעטען, און מיט דער ברכה האָט מען דעם תקון אויף דאָס גרינס געזעהען. און די בוימער האָבען זיך מיטגעשאָקעלט, ווי געוואָלט עפּעס בעטען, זאָגען, נאָר בוימער זענען שטום, און די נשמה, וואָס שטעהט אונטער דעם בוים'ס שליח צבור, און דער בוים שאָקעלט זיך מיט: אָמן! אָמן!

אַלי'ן אַרום האָט געדאַוונט, געבעטען און געדאַנקט גאָט, און

דער הימעל האט זיך געגעהגטערט צו דער ערד, די ערד — צום הימעל. א עדה יודען, א עדה בוימער. די בוימער האבען זיך מיטגעשאקעלט, א צווייג אן א צווייג געקלאפט, די גרעזער אהין און אהער זיך בע־בעוואיגען, די פויגעל פון צווייג צו צווייג געשריען, געקווישעט. און דער ווידער־קול האט טיעף אין וואלד געריפען צווישען די בוי־מער, און דעם העקערס קול דארט טיעף האט אבגעקלאפט, און די קולות האבען זיך אויסגעמישט, עס איז געווארען איינס. אלץ האט זיך בעהאפטען. און עס איז געווארען איין תפלה, איין הארץ, איין נשמה. און דארט טיעף אין וואלד איז די שכינה צווישען די בוימער אויסגעצויגען און דאווענט מיט...

די גאנצע וועלט אין גאט, גאט אין דער גאנצער וועלט דאווענט.

באלד איז אלץ שטום געווארען. די בוימער האבען זיך אויפ־געהערט צו שאקלען, דאס גראז צו בעוועגען. דארט טיעף אין וואלד איז דער פויגעל פערשטומט געווארען און דער ווידער־קול פון העקער. די וועלט ווי זי וואלט זיך א מינוט איינגעהארכט. דארט טיעף אין וואלד איז גאט און הערט זיך אויך איין צו דעם אלט־בע־קאנטען נגון פון אמאל, און דעם רבי'נס קול ווייגט אין וואלד:

תק—ע בשו—פר ג—דיל להרו—תנו ושא נס לק—בץ גלוי—ת—נו...

אלץ ארום איז שטיל געוועזן. א טונקעלער, טרויעריגער נע־בעל האט דארט טיעף, וואו די שכינה רוהט, זיך אויסגעשפרייט, און פון דארט טיעף האט א טרויעריגער פערגעסענער זום־זום־זום געברומט און האט געשפיעלט איבער וועלדער און פעלדער און דער ווידער־קול האט זיך ווייט צוגאסען און פערטרויט בעהאלטענע סודות.

גאט'ס א גרוס איז עס געוועזן צו זיין כנסת ישראל פון לאנגע, לאנגע צייטען...

באלד האט דער רבי זיין תפלה געענדיגט. יתומים אונטער בוי־מער האבען קדיש געזאגט, און אפשר האבען אויך בוימעליך קדיש געזאגט איבער זייערע טאטעס און מאמעס, אדער זענען די קינדער זייערע הונים געוועזן...

דער רבי איז צוריק ארויף אויפ'ן וואגען. מען האט די פערד אויסגעשפאנט, יודען גאנצע מהנות, גאנצע עדות האבען אין דעם וואגען זיך איינגעשפאנט. קעפ זענען געקראכען איבער קעפ, איינער איבער'ן צווייטען, איבער די רעדער און אויף די רעדער און דער ווייסער האלאט, פערטרונקען אין ימים קעפ און הענד, האט זיך גע־

טראָגען אין דער הויף, און פֿאַר איהם און נאָך איהם הוואַליעס קעפּ, הוואַליעס קעפּ מיט איין קול, מיט איין שיר:

„בְּרֹוב עָם הַדְרַת מֶלֶךְ".

און נאָך דער עדה האָט אַ טונקעלער, טרויעריג ליעבער טוי־וואָלקען איבער וועלדער און פֿעלדער געדוהט און געציגען, און גע־טרונקען יעדעס מיילעכיל, וואָס האָט זיך געעפֿענט.

דעם רבי'נס ברכה...

און וואָס נעהענטער די הוואַליעס קעפּ זענען צום שטעדטיל צוגעקומען, האָבען זיך אַלץ מעהרער מענשען, ווייבער, אַלטע לייט, קינדער פֿון שטאָדט זיך געלאָזט, די אַנגעקומענע זענען אין די מאַסען קעפּ פֿערשוואונדען געוואָרען, און מיט איין קול און מיט איין שירה:

ברב עם הדרת מלך! — זענען זיי אין שטאָדט אַריין.

אַ ליעבער פֿערגעסענער טוי־וואָלקען, וואָס האָט פֿון די וואַ־סערען אויפֿגעשטייגט, האָט זיך צערטליך און מיט אַ מוטערליכער ליעבע איבער'ן שטעדטיל געלעגט, צו בעשיצען, צו בעוואָרענען, און דער וואָלקען האָט עס געהילט און געטיוליעט. און דאָס שטעדטיל איז ליעב־ליך איינגעשלאָפֿען.

ווייט אין געסעל האָט זיך געהערט אַ קינד וויינען...

פֿון ר' יחזקאל'ס צוויי גרויסע פֿענסטער, וואָס געהען אין שוהל־געסעל אַריין, האָבען אין טונקעלען טוי־נעבעל צוויי גרויסע ליכט־פֿלאַמען אַרויסגעדרענגט, און אַ שטיל פֿערטרונקענער ליעבער נגון איז פֿון דאָרט אין געסעל אַריינגעשוואומען.

דער רבי איז דאָרט איינגעשטאַנען.

פֿון די וואַכעדיגע בית־המדרש־פֿענסטער, וואָס זענען געווען געגען איבער ר' יחזקאל'ס פֿענסטער, האָבען אויך זעקס קליינע ליכטלעך אין דעם טוי־וואָלקען אַריינגעדרענגט, און אַ קאַלטער, וואַכעדיגער „והוא רַחוּם" פֿון אַן אַלטער שנײַדערישער ברוסט האָט פֿון דאָרט זיך אַרויסגעריסען:

„יכפּר עָוֹן ולא ישחית".

און טיעף אין געסעל, פערהילט אין נאכט־נעבעל הערט זיך א יונגעל'ס לאבוסדיגע שטימע:

נא דיר בלומען, גיב מיר קנעפ.
נא דיר בלומען, גיב מיר קנעפ!

V.

די זומערדיגע פאר־נאכטען

ווי די דריי וואכען האבען זיך אנגעהויבען אריינצוגנב'נען אין שטעדטיל, איז דאס זומער־לבען ווי אין מיטען אבגעהאקט געוואָרען. די וועלט ארום און ארום האט אויסגעזעהען ווי א פרינצעסין, וואס זיצט אין איהרע יום־טוב'דיגע קליידער און טרויערט נאך איהר געליעבטען, וועלכער האט זי פערלאזט... א ווינדטעל בלאזט און וועהט איבער די גרעזער, שאקעלט זיי אהין, שאקעלט זיי צוריק. דאס, בלעטעל אויפ'ן צווייגעל, דאס גרעזיל אין דער ערד וויינען אין זיך פאר דער גאנצער וועלט.

ליעבע, זומערדיגע פאר־נאכטען! פון בעהאלטענע וועלטען קומען זיך צוציהען איבערן הימעל שטיקער ליכטיגע, שטיקער טונקעלע וואלקען. מישען זיך צוזאמען טיעף אין ברייטען האריזאנט פון הימעל. די הערליכע ליכטיגקייטען מיט די דונקעלע וואלקען ווערען בעהאלטען הינטער בלאהע, פאכערדיגע פארהאנגען. ליכט פערוויקעלט אין ליכט הענגט ברייט און ווייט איבערן וואסער און שפיגעלט זיך אב אין זיינע ליכטיגע, געשליפענע הוואליעס. און די הוואליעס געהען, א הוואליע נאך א הוואליע, ווי זיי וואלטען דאס הארץ אויסגערעדט איינע פאר דער אנדערער. ווייט, ווייט נייגט זיך דער הימעל אראב אין וואסער אריין, און דאס וואסער געהט אין הימעל אויף. דער הימעל מיט דעם וואסער גיעבען זיך דעם ערשטען, ליעבען אונשולדיגען קוש און געהען זיך שלאפען לעגען אין געדיכטען וואלד, אין שווארצען וואלד, אין עק וועלט...

ליעבע זומערדיגע פאר־נאכטען אין שוהל־געסעל! טונקעל־טרויעריגע נעבלען טוליען דאס שטילע געסעל. און וויקלען עס. ווי זיי וואלטען עס וועלען פערהוילען פון מענשענ'ס אויגען. אין עק וועלט

פֿון געדיכטען וואַלד שימערט נאָך אַרויס דאָס לעצטע ביסעל רויטליכקייט, פֿערזונקען און פֿערטרונקען צווישען בלאָהע ימים ווי אָבּגעריסענע, פֿערגעסענע אינזלען. — פֿון די פֿענסטער פֿון דעם אַלטען בית־המדרש ווינקט אַרויס אַ ליכטעל, און דעם פּרוש'ס קול וויינט אין געסעל, און קלאָגט זיך פֿאַר דער מאַמע־נאַכט... און די מאַמע־נאַכט נעהמט־מיט זיין געוויין און פֿערטרינקט עס אין בעהאַלטענע וועלטען, און מישט עס אויס, און עס ווערט איין טאָן פֿון דעם נאַכטכאָר; די זשאַבּעס אין וואַסער האַלטען איהם מיט צום טאַקט. פֿון שוואַרצען וואַלד קומט צוציהען אַ פֿערגעסענעס זשומען. און די נאַכט נעהמט די קולות אַלע צו זיך אַריין, און ווערט פֿערטרונקען מיט זיי אויף דעם שוואַרצען וועג צום בית־עולם צו... פֿון רבּי'נס פֿענסטער דרינגען אַרויס צוויי גרויסע ליכט. דער רבּי אין ווייסען האַלאַט דרעהט זיך איינער אַליין אַרויף און אַראָב איבּער דער שטוב, און יעדעס מאָל, ווען דער ווייסער האַלאַט געהט פֿאַרבּיי די צוויי פֿענסטער, לויפֿט ווער דורך איבּער'ן ווייסען פּלויט, וואָס איז אַנטקעגען די פֿענסטער. פֿאַר טהיר און טהויערן זיצען האַלבּ־נאַקעטע יודען, בעלי־בּתּים, בעל־הבית'טעס, בעלי־מלאָכות, אָנגעהאָרעוועטע פֿון אַ גאַנצען טאָג, אויסגעבּעט אויף בּעט־געוואַנד און האַפּען אַ ביסעל „פֿרישע לופֿט", קליינע מיידלעך שפּאַצירען צוזאַמען פֿאַר דער טהיר, אָנגעהמענדיג זיך בּיי די הענד, און זינגען הויך אויפֿ'ן קול:

געהט דער גראַף אין וואַלד אַריין,
טרעפֿט ער אַ מיידעל בּיים בּוים שטעהן.
— מיידעלע, מיידעלשי, וואָס טהוסט די
אין וואַלד אַליין?
— איך בּין געגאַנגען אין וואַלד אַריין
און ווייס נישט וואו אַ היים צו געהן.

אויפֿ'ן פּלויט פֿון חנה־שרה'לעס גאָרטען, פֿון וועלכען די צווייגען מיט בּאַרנעס שטייגען אין מאַרק אַריין, קלעטערן די חדר־יונגלעך. זיי האַפּען אָן די צווייגען און רייסען פֿון זיי אומצייטיגע אָבּס. דער סעדער לויפֿט אַרויס, די קינדער אַנטלויפֿען, נאָר איינס נעבּיך איז הענגען געבּליבּען אויפֿ'ן פּלויט. דער סעדער האַפּט איהם אַראָב דאָס היטעל, און דאָס יונגעל שטעהט און קראַצט זיך און וויינט. ער האָט מורא אַ היים צו געהן צו דער מאַמען. קיה געהען אַהיים פֿון דער פּאַשע, דער שעפֿער שפּיעלט אויף דער פֿישטאַלקע,

בעל־בתים דערהויבען זיך פון די ערטער און פיהרען דאס זייגערלע אין די שטאלען. פון ערגיץ פאר א הויז הערט זיך א הארמאניע שפיעלען. דארט זיצט בטעפאן, דער איינציגער גוי אין געסעל, מיט זיין מיידעל און שפיעלען ליעבעס־ליעדער, און דאס קול פון דער הארמאניע מישט זיך אוים אינאיינעם מיט'ן פרוש'ס וויינענדיגען נגון. און עס ווערט איין טרויעריגער, הארץ־רייסענדיגער נגון. וואס ווערט פערטרונקען ווייט אין געסעל...

ליעבע זומערדיגע פאר־נאכטען אין שול־געסעל! דארט ווייט צום שווארצען וועג צו, צום „בית־עולם“, שפאצירען ארום בית־המדרש בחורים אין די זומערדיגע לייכטע שניט־רעק. עס שפאצירען בעל־הבתיש'ע מיידלעך אין די זומערדיגע קארטאנע קליידלעך. די בחורים אויף איין זייט, די מיידלעך אויף דער צווייטער זייט, שיקט א בחור אריבער א פערשעמטען בליק אויף דער צווייטער זייט, וויל געפינען די כלה, וואס איהר גאלדענעם זייגער טראגט ער אויף זיין וועסט; ער פערשעמט זיך, און דאס הארץ קלאפט אין איהם... וויל א מיידעל ווארפען אניאויג צו די בחורים, כדי צו געפינען איהר חתן, פאר וועלכען זי העפט איצט אוים א תפילין־ביטעלע, שעמט זי זיך פאר די חברטאָרינס. איהר הארץ קלאפט אין דער־שטיל, און דאס לייכטע קאפטענדיל בעוועגט זיך...

ליעבע זומערדיגע פאר־נאכטען אין שול־געסעל! היינט זענען אבער די „דריי וואכען“, היינט טאר מען קיין ליעבעס נישט שפיעלען, האט מען עס אבגעלעגט אויף שבת־נחמו... נאר די נעבלען, וואס היללען דאס שטעדטיל איין אין ליעבע, טרויעריגע סודות, וועקען אין דער־שטיל דאס הארץ, דאס געסעל טוליעט זיך צום נעבעל, דער נעבעל צום געסעל, און זיי שפילען אין דער־שטיל א געהיימע ליעבע... און די ריחות טראגען זיך פון יענער זייט פעלדער און דערפרישען דאס הארץ... די ברוסט ווערט פול, און עס ווערט עפעס אזוי לייכט, אזוי ליעב, אזוי זיס, און עס ווילט זיך אזוי זיין געטוליעט, געליעבט! אוי, טאטע אין הימעל!

ליעבע זומערדיגע פאר־נאכטען אין שול־געסעל! ווער עס האט אייך געהאט, ווער עס האט אייך פערלארען...

אויף דעם שווארצען וועג צום בית־עולם צו, ווייטער צראָב אין שול־געסעל האָט זיך די וועלט דאס געזיכט איינגעטוליעט אין האַריץ פון דער נאכט, און די נאכט אין האריץ פון דער וועלט, און ביידע האָבען זיך בעהעפט, און דאָרט ווייט, טיעף אין וואלד זיך פערבלאָנדזשעט און זיך שלאָפען געלעגט אין געדיכטען וואלד.

אויף דעם שווארצען וועג, צום בית־עולם צו, שטעהען אלטע, אָבגעלעבטע טאָפאָלען, ווי ווילדע לצים, מיט אָבגעהאַקטע פיס אין הענד. זיי שטעהען ווי גלגולים פון רוחות, ווי אָנגעקומענע פון פאַר ששת ימי בראשית, ווי שטומע עדות פון אָנהויב וועלט ביזן סוף וועלט... נאכט, צוועלף א זייגער, קומען צוגעהן „הויכע דייטשען מיט לאנגע בייטשען״, און שטעלען זיך הינטער די טאָפאָלען און ציהען פון זייערע צווייגען די ליעבסטע, האַרץ־נאָגענדע נגונים, ציהען, ציהען ביי'ם האַרץ, און פערנאַרען מענשען מיט זייערע געזאנגען אין וויסטע זומפען...

אין פעלד, אין גראָז ליעגען קופקעליך הסידים, הינטערן שטאָדט, און זינגען דעם יאוש'דיגען:

שׁוֹכְנֵי בָּתֵּי הוֹמֶר,
לָמָּה תִשְׂאוּ עָוֹן?
וְיִתְרוֹן אָדָם מִן הַבְּהֵמָה–אָיִן!

מיט'ן נגון פון דעם חזן, וואָס מען האָט איהם לעבעדיגערהייד אין קבר בעגראָבען. און דאָס קול קלינגט איבער די קברים, וואָס שטעהען אויפ'ן בערגעל און די קברים אויסגעמישט מיט גאָט'ס ערד, פערטרונקען אין ימים גרינס, לעבען דאָ זייער שטיל, שווייגענדיג לעבען. עס שווייגען די טויטע ביינער אין די פיער איילען פון קבר, וואָס האָט איבער זיך נאָר א פיצעל הימעל. דאָס ווינדטעל בלאָזט איבער זיי. אויסגעמישט מיט דער ערד, גיבען זיי פון זיך דאָס לעבעדיגע גרינס אַרויס. אָט זעגען די ביינער צוגעקומען צום אמת'ן תכלית, צום לעצטען סוף פון לעבען, פון פאַר'ן אייביג און פון נאָכ'ן אייביג... און די גאַנצע וועלט האָט זיך געאייניגט, דאָס לעבעדיגע מיט'ן טויטען, דער הימעל מיט דער ערד, יעדעס גרעזיל, יעדעס בוימעל, און עס איז איין לעבען, איין וועלט, איין גאָט'ס געוואָרען...

פון דער צווייטער זייט וועג שפיגעלט זיך אָב דאָס וואַסער אין דער נאכט, ווי א צווייטע וועלט זעהט עס אויס פון דערווייטען. קליינע ליכטלעך פון די בערלינקעס, וואָס רוהען אין וואַסער איבער

נאכט, דרינגען טיעף אין וואסער אריין, און זיי זעהען אויס פון דערווייטען, ווי גרויע, טונקעלע חיות זענען מיט די לאפעס אין דער שווארצער נאכט איינגעזונקען געווארען, און קענען נישט מעהר ארויס, די ליכטלעך, — די אויגען אין זייערע שטערענס, הרינגען אהער פון דערווייטען און בעטען הילף...

און אויף דעם שווארצען וועג, טיעף דארט אין דער נאכט, האט נאט זיך דאס פנים אין בוידע הענד פערשטעלט... און זיינע צוויי גרויסע טרעהרען — וואס ער וויינט אויף חורבן בית-המקדש — האבען אויף דער ערד זיך אראבגעגאסען און אלין פערטוקט און פערטרונקען....

אויפ'ן שווארצען וועג צום בית-עולם צו אין דער טונקעלער נאכט שפאצירען א יונגעל מיט א מיידעל, גבריאל דעם רבי'ס זוהן, דער ממלא מקומו, און לאה'לע, ר' יחזקאל'ס יונגסטע טאכטער.

זי האט איהם געזעהען דורך א שפאלט פון דער טהיר דענסמאל, ווען זיין פאטער איז ביי זיי איינגעשטאנען. פאר-טאג'ס, ווען זי איז נאך אין איהר בעט געלעגען, האט זי דערהערט פון א אפענעם פענסטער זיין קול. ער לערנט און זיין קול איז ארויס דורכ'ן פענסטער און אויסגעמישט זיך מיט דעם ריח פון די יונגע גרעזער, וואס האבען זיך פון דעם נאכט-טהוי געוועקט; ער איז אריין מיט דעם בלומען געשמאק, און איז פאר איהר געזיכט פערביי געפלויגען און געווינט איבער איהר, און איהר ברוסט האט זיך אומרוהיג געהויבען און געוועקט זיך... און פון דענסמאל אן האט זי געבענקט נאך זיין איידעל, מלאכדיג געזיכט, וואס האט ווי א ליכטיגע לבנה פון זיין טיעפען שטריימעל ארויסגעשיינט, נאר זי האט נישט געוואוסט דערפון. זי האט פון גארנישט געוואלט וויסען, נאר יעדען פאר-נאכט האט זי זיך אין שול-געסעל שפאצירט... עס האט זי עפעס געצויגען אהין, צו די „הויכע דייטשען מיט די לאנגע ביי-טשען", די וואס שפיעלען און ציהען די נגונים פון די טאפאלע צווייגען, און האבען זי געצויגען טיעפער אריין, טיעפער אין שווארצען וועג אריין, טיעפער און טיעפער... איהם אבער האבען זיי אויך געמוזט ציהען, און ער האט זיך אויך געמוזט לאזען פערפיהרען...

און זיי האבען נישט געזעהן, ווי זיי פערקריכען זיך. די נאכט

איז געפֿאַלען איבער זייערע קעפּ און האָט זיי אין זיך אַרײַנגענומען, בעהױבט זיי מיט פֿינסטערניש היגטער זיך און פֿערשטעלט זיי פֿון מענשענס אויגען. די טויטע מצבות אויפֿ'ן בערגעל זענען עדות געווען, אַז די קינדער האָבען צווישען זיך קיין וואָרט נישט גערעדט, נישט בײַ דער האַנד זיך אָנגענומען, נאָר ער פֿון איין זײַט וועג, און זי פֿון דער צווייטער זײַט וועג האָבען זיך געלאָזט נאָכציהען נאָך די שטומע, האַרץ־נאָגענדיגע נגונים, וואָס די „הויכע דײַטשען מיט די לאַנגע בײַטשען" האָבען מיט זייערע דינע, לאַנגע פֿינגער פֿון די אַלטע טאָפּאָלען־בוימער אַרויסגעצויגען. אָט די נגונים האָבען זיך אין זייערע הערצער אָבגעקלונגען, ווי אויף סטרונעס, און האָבען די קינדער אַלײן געצויגען צו זיך, געצויגען שטום, און געשפּיעלט שטומע, סודות'דיגע טענער אויף די האַרץ־סטרונעס אין דער־שטיל... אין דער־שטיל...

און די נאַכט איז געפֿאַלען איבער זיי, און די טהוי־וואָלקען האָבען געשוועבט פֿאַר זיי, און הינטער זיי.

און אַלץ אַרום איז פֿול מיט ליעבע. דער הימעל און די ערד ליעגען אינאײנעם געאָרעמט פֿערוואָרפֿען אין וואַלד, די נאַכט אין דער וועלט, די וועלט אין דער נאַכט, און שמעקענדיגע ריחות קומען זיך צו טראָגען פֿון די אַרומיגע פֿעלדער, וועהען איבער'ן פּנים, און דערצעהלען שטומע סודות, וואָס מען טראָגט בײַ זיך אין האַרץ אַרום און וואָס מען זאָגט זיי קיינמאָל ניט אַרויס...

און די ברוסט בעוועגט זיך שטיל, פּאַמעליך, און בענקט נאָך עפּעס, און אַ בענקעניש ליעגט אויף אַלעם אויסגעגאָסען, די גאַנצע וועלט בענקט, נישט ווייסענדיג אַליין נאָך וואָס, נאָך ווען...

אין גערדיכטען וואַלד ליעגט גאָט אין שוואַרצען מאַנטעל געהילט, און בענקט נאָך זיך אַליין און נאָך די וועלט... אין עק וועלט, וואו דאָס לעצטע רויטע אויג זינקט אין די בלאָהע, שוואַרצע ימים, קושט זיך דער טאָג מיט דער נאַכט און בענקען נאָך זיך און נאָך דער וועלט...

אין מיטען האָריזאָנט בלאָנדזעט אַ ליכטיגע לבנה, ים אויס, ים איין, און בענקט... — דער קליינער בית־עולם בעהאַלט זיך אין זיך און בענקט...

און דאָס יונגעל און דאָס מיידעל לאָזען זיך נאָכציהען נאָך די פֿערגעסענע נגונים...

אַ ביסעל ווייטער איז דאָס וואַסער, און די נאַכט־לאַמטערנלעך דרינגען זיך אין דער טיעפעניש פון וואַסער, און דערצעהלען זיי מעשיות פון אַנדערע וועלטען.

דאָס יונגעל מיטן מיידעל געהען נאָך, און לאָזען זיך פֿערפיהרען נאָך די פֿאַקעלדיגע לאַמטערנדלעך.

זיי זענען צום וואַסער אָנגעקומען, ביים ברעג זיך געזעצט.

עס האָט זיך פּלוצלונג קלינגען געהערט.

און דאָס קלינגען האָט מיט אימה פון גאַנץ ווייט אָבגעקלונגען, ווי אַ מאַמע וואָלט זיך אין דער פינסטערע נאַכט געקלאָגט: געוואַלד, מען האָט מיר שלעכטס געטהון! געוואַלד, מען האָט מיר שלעכטס געטהון!

דער הימעל צום שטעדטיל איז מיט אַמאָל ליכטיג געוואָרען, ווי אַ רויט־ברענענדיגע, ליכטיגע המאַרע פון אַ ליכטיגען ים איז געקומען צו ציהען פון אַ פרעמדער וועלט און האָט זיך פערבלאָנדזעט אין'ם פינסטערן נאַכטיב אַריין, און האָט אַ האַלבען הימעל בעלויכטען. צי האָט ניש אַ מעכטיגע האַנד אַ שטיק נאַכט פון דער הויך אַראָבגעוואָרפען, און דער וועלט דעם אָפענעם הימעל געוויזען? צי האָט זיך אפשר דאָך די זון איין מאָל אין לעבען טועה געווען, און אָנשטאָט אין אַ פרעמד לאַנד צו געהן, איז זי פאַר דער צייט צוריק געקומען? און אונטען אויף דר'ערד פלאַקערט זיך, איין וואָלקען פייער קוילערט זיך אין צווישען אַריין און זיי פלאַמען זיך איינאיינעם און שטייגען אין הימעל אַריין, און צינדען אַ שטיק הימעל אונטער. ערד, לופט און הימעל קושען זיך צוזאַמען אין איין פלאַם פייער. עס האָט פון דער וועלט דעם נאַכט־שלייער אַראָבגעריסען און צוריק טאָג געמאַכט... פון דער־ווייטען הערען זיך וויינענדי־קולות, און דער שטאָדט־גלאָק קלינגט און קלינגט מיט אַ געוואַלד. ווי אַ מאַמע וואָלט זיך געקלאָגט: געוואַלד, איהר האָט מיר שלעכטס געטהון! געוואַלד, איהר האָט מיר שלעכטס געטהון!

דאָס יונגעל מיט דעם מיידעל זיצען ביים ברעג וואַסער. ליכטיגע שטראַהלען פאַלען אַריין און בעלויכטען דאָס וואַסער פון יענער זייט. און פון דאָרט, פון וואַנען דאָס וואַסער ברענט זיך, קומען צווישען ליכטיגע הוואַליעס און סודען איין אין דער שטיל

די איבריגע חוואַליעס דאָס, וואָס דאָרט טהוט זיך אָב. דאָ ליעגט די נאַכט אויסגעצויגען איבער'ן וואַסער. עפּעס וואָס פּליאַסקעט זיך שטיל אין איהם... מתים געהען אויף פון דעם בית־עולם, קריכען אַריבער דעם פּלויט און זיי זעגען טובל זייערע נשמות אין וואַסער, איידער זיי שטייגען אויף אין הימעל אַריין צום בית־דין של מעלה.

און דאָס וואַסער גיעסט זיך אין דער־שטיל, וואַשט די נשמות, וואַשט זיי אָב פון זינד, און די מתים שווימען מיט די חוואַליעס וואַסער אין שוואַרצען וואַלד אַריין, אין הימעל אויפצושטייגען...

און פון יענער זייט פלאַקערט די וועלט. זיילען פייער אין זיילען פייער שטייגען איינער נאָכ'ן צווייטען אין הימעל אַריין, און צינדען אָן די לופט, דעם הימעל, און זייער פייערדיגער גלאַנץ שפּיעלט אויף די חוואַליעס...

דורך בעהאַלטענע וועגען זעגען די קינדער אין שטאָדט צוריק געקומען.

האַלב־נאַקעטע ווייבער, נאַקעטע קינדער, האַפּענדיג דאָס ביסעל אָרימקייט, פּעק בעטגעוואַנד, ווער אַ קישען, ווער אַניעמער מיט שטוב־זאַכען, מיט אימהדיגע געוואַלדען, מיט פונאַנדערגעלאָזענע האָהר, לויפען זיי פון פייער, גאַס אויס, גאַס איין. קליינע קינדער, האַלטענדיג זיך אָן די מאַמעס שירצען, גרעסערע, העלפענדיג דער מאַמען די פּעקלעך טראָגען, לויפען אין דער שוואַרצער וועלט אַריין, מיט געוואַלדען, מיט געוויין. און דאָס פייער לויפט זיי נאָך, אַרויסשטעקענדיג נאָך זיי זיינע צונגען. מאַמעס טראָגען זויגעדיגע קינדער אין די קישענס, ברידער — קליינע שוועסטערלעך, שוועסטער — קליינע ברידערלעך. מען לויפט מיט זיי אין פרעמדע שטיבער, זיי אַוועקצולעגען אין פרעמדע בעטען, צו פרעמדע קינדער. דאָס פייער יאָגט די מייזען פון די הייזער, טרייבט זיי אַרום ווי ווילדע רוחות און טראָגט זיך פון דאַך צו דאַך. דאָס פייער איז ווי אַן אָנגעהויערע ווילדע חיה מיט ברייטע, ווייטע ברענענדיגע לאַפּעס, איז געקומען צולויפען פון הייסע מדבריות. און האָט זיך איבער'ן שטעדטעל געלייגט, צו פערניכטען אַלץ, אַלץ... יודען, גוים שלעפּען עמערלעך וואַסער, געהען מיט אַ געוואַלד אין גיסען דאָס וואַסער אין פייער אַריין; דאָס פייער טרינקט עס אויס

מיט אַ לעכערדיגען קנאַק און טהוט זיך וויטער דאָס זייניגע. טייל מענשען, נישט וויסענדיג וואָס צו טהון, האַפּען פענסטער, טהירען און לויפען דערמיט אין דער וועלט אַריין. ווילדע מאַמעס לויפען אין פייער מיט צוואָרפענע האָהר, פערוואָרפענע קליידער. זיי לויפען און שרייען: מיינע קינדער! מיינע קינדער! ווילדע, פערלאָזטע, נאַקעטע קינדער לויפען איבער דער גאַס, שלעפענדיג פעקלעך, און שרייען: מאַמע! מאַמע! און די אַלע קולות ווערען פערטרונקען אינאיינעם אינ'ם קנאַק פונ'ם פייער, און דאָס פייער שיקט זיינע צונגען פון דאַך צו דאַך און לאָזט איבער נאָך זיך איין חורבה נאָך דער אַנדערער. אין די חורבות בלייבען שטעהן הויכע, שוואַרצע קוימענס, עדות אויף דעם אומגליק, וואָס דאָס פייער האָט אָנגעמאַכט. טייל בעלי-בתים, האַפּענדיג ווער אַ האַק, ווער אַ לאָפּעטע, האַקען די ווענד, רייסען די דעכער פון זייערע אייגענע הייזער. זיי האַקען אָהן רחמנות, ווי עס וואָלט אין זיי אַריינגעקומען אַ ווילדער גייסט צו מאַכען אַ תל פון אַליין, אַליין חרוב צו מאַכען.

איינער בריעכט מיט בלויזע הענד די שויבען און לויפט דערנאָך מיט צובלוטיגטע הענד איבער דער גאַס. דאָס פייער אָבער ווערט נישט שטילער. די בייזע, פייערדיגע לאַפּעס ציהט עס פון דאַך צו דאַך, און מיט אַ בייזען קנאַק, ווי ס'וואָלט געוואָלט פערשטומען דאָס געוויין פון די קינדער, פון די מאַמעס, פונ'ם עולם, בריעכט עס איין שטוב נאָך דער אַנדערער. די אַלע קולות נעהמען זיך צונויף צוזאַמען און הויבען זיך אויף ביז'ן הימעל אַריין... און דער שטאָדט-גלאָק האָט אַליין נאָכאַנאַנד געקלונגען און געקלונגען, ווי ער וואָלט געוואָלט ביי'ם פייער רחמנות ערוועקען, וואַרפען זיך צו זיינע פיס אָדער קלאָגען זיך פאַר די געהיימע קראַפט אויף דעם חורבן, וואָס דאָס פייער האָט אָנגעמאַכט...

באַלד איז געוואָרען אַ געשריי: די שוהל ברענט, די שוהל!

און עס האָט זיך אָנגעהויבען אַ געלויף פון אַלע זייטען. מאַמעס האָבען די הויזגעזינדען אַוועקגעוואָרפען, מאַמעס — די וויגענדיגע קינדער, אַלע האָבען זיך אַרום דער קליינער שוהל אַרומגעשטעלט. איהרע הויכע פענסטער, וואָס זענען געזיען געגענאיבער דעם פייער, האָבען ווי ליכטיגע לאַמטערנעס געלויכטען. יודען האָבען געקרעכצט, די האָהר פון קאָפּ זיך געריסען; ווייבער האָבען זיך אַרום איהרע בריהענדיגע ווענד אַרומגעשטעלט, ווי זיי וואָלטען זיי ווע-

לען מיט זייערע שירצען פערשטעלען. א פאר יודען זענען געשטאנען און געגאסען עמער'לעך וואסער אויף די הייס אנגעצונדענע ווענד — דאס פייער האט עס מיט א קנאק אויסגעטרונקען, און גענומען זיך דאס ווייניגע טהון.

גויים זענען אנגעקומען צו לויפען מיט באסאקעס און העק, זענען ארויף אויף דעם שוהל־דאך און גענומען איהם רייסען מיט די ווענד. יודען האבען זיי ביי די פאלעס אנגעהאפט, געבעטען רחמנות. די באסאקעס האבען דאס דעכעל צופליקט, געריסען, און יעדעס שטיק בלעך, וואס מען האט פון דאך אראבגעשליידערט, האט פאסען געריסען פון די יודישע הערצער.

אינדעם איז דער רב אנגעקומען צולויפען און מיט גרויס געוויין איז ער צוגעלאפען צו די שוהל־טהירען. ער האט פערהאקט די טהירען, די לאדען און האט זיינע דארע, בלייכע הענד אויסגעשטעקט, אוועקשטופענדיג דעם משחית. דאס פייער איז דורך דעם דאך געקראכען, און באלד איז געווארען א גרויס געוויין און געשריי: דער דאך! און יודען האבען די טהירען אויפגעפראלט, די פענסטער אויפגעהאקט און אין שוהל אריין. דא האט שוין דער דאך ארום און געפלאקערט. אין פייער האט זיך געהערט, ווי באלקעס פאלען איינער אויף דעם צווייטען. דאס ברענענדיגע פייער האט זיך מיט אמאל מיט'ן קאפ קאפויער געשטעלט און האט פון אונטען־אויס זיינע צונגען געשיקט, געשאסען מיט ברענענדיגע פונקען, מיט שטיקער פייער אין דער וועלט אריין. פון אנ'אויפגעהאקט פענסטער האבען זיך א רייס געטהון רוחות שווארצער רויך, איין רוח איז אין צווייטען מיט'ן קאפ אריין, און האבען זיך געריסען דורכ'ן אויסגעהאקטען פענסטער אין פייער אריין. אויף א מינוט האבען זיי פערשווארצט דאס העלע ברענענדיגע ליכט, באלד אבער האט דער רויך זיך דורכגעבראכען א וועג און איז מיט א קנאקעריי ארויס פון פייער אין הימעל אריין. און אין דעם געדיכטען שווארצען רויך פון אויפגעהאקטען פענסטער זענען געפלויגען ברענענדיגע פונקען, האבען זיך געטראגען שטיקער פייער. און דורכ'ן אויפגעהאקטען פענסטער האבען זיך אנגעהויבען ארויסהאפען יודען, אין דעם שווארצען רויך און אין די שיסענדיגע פונקען, ארויסראטעווענדיג ווער א האלב־נאקעט ספר־תורה, ווער אנ'אלטען טליהענדיגען טלית, ווער א שטיק לייכטער און ווער א ברעט פון ארון־קודש.

און זענען דערמיט אין דער שווארצער נאכט אנטרונען געווארען.

די שוהל האט געפלאקערט. איין וואנד איז ארויף אויף דער צווייטער. פון אינווייניג האט זיך יעדעס מאל געהערט, ווי דאס פייער ווארפט פון דער הויך מיט א נצחון באלקעס, קלעצער, ברעטער איינס אויף דאס צווייטע און עסט זיי מיט זיינע פייער־צונגען. און ארום איז א ביטערליך געוויין פון די ארומיגע ווייבער, קינדער און מענער. מען קרעכצט, מען שרייט, מען ברעכט די הענד, און דער שטאדט־גלאק האט אליין געקלינגען, ווי ער וואלט געוואלט ביים פייער רחמנות ערוועקען, ווארפען זיך פאר זיינע פיס, אדער קלאגען זיך פאר דער געהיימער קראפט. דאס פייער אבער האט די אלע קולות אין זיך אריינגענומען און איינאיינעם אבגעקנאקט. דאס איז געווען א נצחון־אויסגעשריי פונ׳ם משחית, וואס איז געקומען די גאנצע וועלט צו פערניכטען...

גרוי און ערנסט איז דער טאג ארויס אויפ׳ן הימעל. ווייט אויפ׳ן האריזאנט האט דער מארגענשטערען בלוטיג געפלאקערט אין איין העלישען שפיגעל, און זיין רויטער גלאנץ האט זיך אבגעגלענצט אין די גרויע, וואסערדיגע חוואליעס פונ׳ם הימעל. עס האט אויסגעזעהן, ווי גרויע חוואליעס וואסער זענען געקומען צושווימען פון פרעמדע ימים, פון ליכטיגע וועלטען, און האבען זיך איינע נאך דער צווייטער אין הימעל פערבלאנדזעט. און דער מארגען וואשט דעם ניי־געבוירענעם זוהן, דעם יונגען טאג, וואס שטייגט ארויס פון די גרויע חוואליעס וואסער, וואשט איהם חוואליע אויס, חוואליע איין, אז ער זאל שיינען, בעלייכטען הימעל און ערד.

און די גאנצע וועלט האט זיך געוועקט פון דעם ליעבען שלאף. די גרעזלעך, נאך פערטרונקען אין נאכט־טהוי, האבען זיך אנגעהויבען צו ציהען געגען דער זון; בלומען האבען אויפגעעפענט זייערע אויגעלעך, זייערע מיילכעלעך, און האבען פון זיך ארויסגעהויכט דעם בלומען־ריח, מיט וועלכען זיי האבען זיך א גאנצע נאכט אנגעטרונקען. אלין, אלין האט זיך געוועקט, די וועלט האט פון זיך אראבגעווארפען דעם נאכט־שלייער, די נאכט־קליידער, וואס זי האט אין זיי מיט דעם וואלקען־טהוי געשלאפען, און מיט דעם שמייכעל פון א כלה, וואס וועקט זיך אויף די ערשטע נאכט נאך דער חתונה, האט עס אלין געשמייכעלט, אנגעטרונקען מיט ליעבע און לעבען...

דאס פייער איז שוין געווען פערלאשען. דא און דארט האט

עס נאָך זײַן לעצט ביסעל צאָרן אױסגעלאָזט צו אַן איבערגעבליבענער האַנד, צו אַ פֿלײטעל, אַ באַלקע און עס האָט געטליהעט און געטליהעט, דאָס שטעדטעל איז אַ חורבן געװאָרען... טליהענדע קױפּעס קױלען, פֿערברענטע דעכלעך, ליעגענדיג איבער געברענטע װענדטלעך, האָבען זיך גערױכערט און גערױכערט. דאָ און דאָרט האָט זיך געװיזען אַ האַלב אָבגעמאָלט װענדטעל פֿון אַ צולעגטער שטוב, װאָס האָט נאָך אין זיך געהאַט אַן אָנגעקלאַפּטע פּאָליצע.

אין דער גאַס זענען אַרומגעפֿלױגען פֿון דעכעל צו דעכעל פֿעדערען, אונטער די פֿיס האָבען זיך געװאַלגערט צובראָכענע כלים, שטיקער מעש פֿון לײַכטערלעך און שבת־ניקעס, און אין מיטען דערינען אַ שטיק זײַדען שבת־קלײד, אַ טליהענדע שמאַטע מיט אַן אָנגערױכערט שײַטעל. פֿון די גליהענדע חורבות האָבען די הױכע, שװאַרצע קױמענס אַרױסגעשטײַנט און האָבען עדות געזאָגט אױף דעם חורבן, װאָס דאָ איז געװען. דאָ און דאָרט זענען ידען געשטאַנען און מיט שטיקער אײַזען אין די הענד האָבען זײ פֿון די גליהענדע קױהלען אױסגעשאַרט שטיקער צובראָכענע כלים, האַלב־אָנגעגליהטע קאָלדרעס, פֿיס פֿון צובראָכענע טישען, בענק, און יעדער האָט זיך זײַן ביסעל בעל־הבתּישקײט צוזאַמענגעראַבעלט. מאַמעס זענען אַרומגעלאָפֿען אין די הײַזער מיט געבראָכענע הענד און האָבען צוזאַמענגעקליבען די פּיצעלדיגע קינדערלעך, װעלכע זײ האָבען בײַנאַכט אין פֿרעמדע הײַזער, אין פֿרעמדע בעטען געלעגט. מײדלעך זענען אַרומגעלאָפֿען און פֿון פֿרעמדע הײַפֿען דאָס ביסעל בעל־הבתּישקײט, װאָס זײ האָבען עס בײַנאַכט צעװאָרפֿען, צוזאַמענגעקליבען, געלעגט אַ פּעקעל צו אַ פּעקעל און אױף זײ די פּיצעלדיגע קינדערלעך אַרױפֿגעזעצט. קלײנע יונגלעך האָבען פֿון פֿײַער אױסגעגראַבעלט די האַלב־פֿערברענטע ספרים, אױסגעזוכט צוטרעטענע שמות, געקושט עס, צוזאַמענגענומען און אין דעם איבערגעבליבענעם בית־המדרש'ל געטראָגען.

אין דער ליכטיגער טאָג און די ליכטיגע זון, װאָס האָט זיך הערליך װײט און ברײט איבער'ן הימעל אױסגעגאָסען, האָט געשפּאָטען אױפ'ן שטעדטעל מיט ליכט און העלקײט, נאָר די ליכטיגקײט האָט גליהענדע חורבות, איבערגעבליבענע קױמענס און װאַלגערנדיגע קלײנע קינדערלעך בעלױכטען און בעהעלט.

און דאָ און דאָרט איז בײַ זײַן טליהענדער חורבה אַ ייד, אַ

בעל־הבית געשטאַנען און געצויגען פֿון פֿייער נאָך נישט קיין גאַנץ פֿערברענטע בעלקעס, ברעטער, און דאָס גליהענדע מיט וואַסער געלאָשען און האָט זיך געלעגט אַ באַלקע צו אַ באַלקע, אַ ברעט צו אַ ברעט און געמאַכט שוין פּלענער אין מח, ווי זיין צופֿידרטע נחלה אויף די פֿיס צו שטעלען...

אַרום איבער די פֿעלדער זענען האַלב־נאַקעטע ווייבער געלעגען, האַלטענדיג אין די שירצען זייערע וויגענדע קינדער. אַרום זיך האָבען זיי געהאַט די צונויפֿגעלעגטע פּעקלעך און קינדער. און די זון האָט דאָס אַלעס בעגאָסען מיט ליכט.

צווישען די בעלי־הבתים אין שטעטעל האָט מען אין דער־שטיל גערעדט, אַז גאָט האָט זיך אָן דעם רבי'ס קריוודע אָנגענומען, און זיין צאָרן אויף די שטיינער און העלצער אויסגעגאָסען...

VI.

אין מיטען וועג.

דאָס „שטעדטיל״ הייבט אָן איינציגווייז קומען צו זיך. אַלטע בעלי־בתים ווערען נישט פֿערפֿאַלען, און שטאָדט ווערט צוריק שטאָדט. פֿון די גראָבען אַש האָט מען די האַלב פֿערברענטע ברעטער אַרויסגעשאַרט, און ווי איינער האָט געקענט האָט ער זיין נחלה מיט ברעטלעך צוזאַמענגעקלאַפּט. און „שטאָדט״ ווערט צוריק „שטאָדט״.

ביי ר׳ יחזקאל׳ן האָט מען זיך דערווייל אָנגעהויבען צו צוקלויבען אויף תנאָים. לאָהלע די כלה האָט פֿון גאָר נישט געוואוסט. זי איז געזעסען ביי'ם פֿענסטער יעדען פֿריה־מאָרגען און האָט זיך צו'ם רבינ'ס בחור'ל. צו אַברהמיל'ס לערנען איינגעהאָרכט, וואָס האָט זיך אין גאָרטען אין איינעם מיט דעם בלומען געשמאַק אויסגעמישט, אין איהר פּריש, ריין הדר געדרינגט, איבער איהר געזיכט געפֿאָכערט; און אויף איהרע נאַקעטע, יונגע בריסט געבלאָזען. דאָס תנאָים גרייטען האָט מען אין דער קיך אָנגעזעהען.

פֿון הינטער דער ערד האָבען זיך מוטעס, באָבעס געיאָזיעט

און מען האָט זיך גענומען צום אָנגרייטען. פון ר׳ יחזקאל׳ס שטוב צו די בעקערנ׳ס קעלער האָט אַ סטעגגע מעהל זיך געווייסט אויף די שטיינער...

דאָרט, וואו ר׳ יחזקאל וואָהנט איז פאַרהאַן אַ ליק. און דער ליק ציהט זיך אַ שרעגגע געבויטע הייזער, אָבער איין הויז מיט פיעל קאַנטיגע דעכער, איינער איבער׳ן צווייטען. קיין הויף צו די הייזער איז נישט דאָ, און איין גאָט ווייסט אויף וואָס פאַר אַ גרונד זיי שטעהען. דאַכט זיך גאָר נישט אויף גאָט׳ס ערד... די הייזער געהערען צו פיעל בעלי־בתים, און צו קיינעם נישט. עס הייסט, אַז אַזוי שטעהען די שטיבען ליידיג אָהן איינוואָהנער, און אויסגעהאַקטע שויבען, נאָר קוים וויל אַ „יורש" זיך אַריינציהען קומען זיך צו יאַוויען צעהנדליגע אַנדערע יורשים מיט פאַפירען און מענטרעקעס און ווייזען אויס, אַז די שטיבען געהערען צו זיי. דער גורל איז געפאַלען אויף איינעם אַ לייבוש פוטערמילך, וואָס נישט געשטויגען, נישט געפלויגען קומט צו איהם זשענשע סטראַזשניק און רייסט ביי איהם פיער מיט אַ האַלבען רובל „פאָדאַטקעס" יעהרליך. דער לייבוש פוטערמילך, נישט קיין גואל, נישט קיין קרוב, נאָר געה טענה מיט זשענשען, אַז זשענשע ברענגט די פאַפירען, און נעהמט די שבת־לייכטערלעך אַוועק. און דער בידנע לייבוש מוז יעדען טאָג נעבעך קומען מיט׳ן בעזעם אַוועקקערען פאַר אַ פרעמדער טהיר. יעצט דולט מען איהם אַ קאָפּ מיט אַ פייער־וואַנד, און ער שלעפט זיך אָב פון טאָג צו טאָג. דאָס גאַנצע שטעדטיל בעט, אַז עס זאָל קומען אַ פייער און די הייזליך, איינמאָל פאַר אַלע מאָל, אָבברענען, וואָלט שוין איינמאָל אַ סוף געוואָרען צו די מחלוקת. יונגלעך אין חדר ווינשען זיך: אוי, הלואי פלאַקערט אויס אַ פייער אין מיט׳ן העלען טאָג, און מען אַנטלויפט פון חדר. נאָר וויַל די שטאָדט בעט, וויל דאָס פייער דווקא ניש קומען.

דאָרט הינטער די לופט־העגגענדיגע הייזלעך איז פערהאַן אַ קעלער, וואָס אַריינקוקענדיג אין איהם, דאַכט זיך, אַז ער פיהרט אין בעהאַלטענע וועלטען אַרונטער. דאָרט אין דעם קעלער איז פערהאַן אַ בעקער אויבען פון תרה״ס צייטען. יודען גלויבען, אַז אין דעם אויבען זענען איינגעמויערט פיעל קופערנע טעפּ מיט גאָלדענע רענדלעך, נאָר מען האָט מורא דעם אויבען צו ריהרען, אַז דאָס גאַנצע הויז, וועלבעס איז אָנגעלעהנט אויפ׳ן אויבען זאָל נישט איינפאַלען און מענשען הרגע-

נען. פון אויבען גרילט עס שטענדיג אַרוּם סיי בייטאָג סיי ביי נאַכט. מענשען זאָגען, אַז דעם בעקערס נשמה וויינט דאָרט שטענדיג און האָט קיין רוה נישט... אין קעלער דאָרט וואָהנט אַ יודענע אַני-אַלמנה, שׂרה די בעקערן מיט זעקס טעכטער „יתומות". איין גאָט ווייסט, ווי אַרוּם איז די יודענע אַריינגעקומען אין קעלער, נאָר אַז זי וואָהנט — וואָהנט זי שוין. אויף דער צווייטער זייט קעלער וואָהנט אַ יוד אַ וואַטענ-מאַכער, וואָס פערפעדערט די גאַנצע גאַס, און וואָס די הדר-יונגלעך רופען איהם: דזוואָן! דזוואָן! און דער יוד יאָגט זיי מיט אַ שטעקעל, און וואָס דער יוד האָט אַזאַ טבע יעדען שבת-צו-נאַכטס, אין די זומער שבתים, אויפ׳ס טויט אַוועק צו פאַלען, און שרעקען די שטאָדט: די האַלערע... און מען לויפט נאָך היטיל קונ-צענמאַכער, אַז ער זאָל קומען מיט׳ן שמעק-פלעשעלע.

אַך, די זומערדיגע דאָנערשטאָגס ביי נאַכט דאָרט אין ליקעל! ווען צו די 6 „יתומות", וואָס איינע איז גרעסער פאַר דער צווייטער, קומען אָנצולויפען די שטאָדטס-יונגען, שניידער-שוסטער-געזעלען. זומער-נאַכט נאָך דער אַרבייט, די נאַכט איז פינסטער, די לאָדען זענען פערמאַכט, און די געזעלען דרעהען זיך צרום מיט די חול-המועד-שטע-קעלעך אַהין און צוריק. יעדעס מאָל קומט זיך צו ווייזען אַ יתומה פון קעלער, וואַרפט אַ בליק, דערהאַפט זי אַ קוש, אַ לעק, אַ טאָפּ פון אַ יונג און ווערט צוריק פערשווינדען אין קעלער אַריין...

דאָרט איז היימליך געווען אין די שבועות-נעכט, ווען דאָס שטעד-טיל יודען פלעגען אין שול זיין ביים תקון, און דאָס שטעדטיל ווייבער, מיידען ביי די בעקערן, פוטער-קוכענס באַקען. און יונגען האָבען זיך געדרעדט, און די לבנה האָט מיט אַ האַלב אויג צו געשיינט... און אַלעס האָט זיך אין דער האַלב-פערטרונקענער נאַכט געטונקען...

אין דעם קעלער האָט מען זיך צוזאַמענגענומען דאָס געבעקס צו באַקען צו דער תנאים. עס זענען אָנגעקומען מוהמעס, באָבעס. רחל-לאה מיט די וואָרצעלעך אויף דער גאָמבע — זי איז איבער אַלע. זי האָט מיטגעבראַכט פון דער היים דעם גרויסען מערושעל מיט׳ן שטויסעל און האָט דריי טעג פסדר געריבען, געשטויסען און געמאָ-לען. עס זענען אָנגעקומען צו לויפען אייניקלעך פון דער גאַנצער וועלט און האָבען געהאַפּט אויס דעם מערושעל און זענען אַנטרינען גע-וואָרען... פון אַ הויכען בוידעם האָט מען אַראָבגענומען פערשידענע בראָט-פאַנען מיט צעהנערליי פאָרמעלען צו קיכלעך: „מגן-דוד׳לעך",

פייגעלעך, קאַטשקעלעך און גלאַטע „האַמבורגער" קיכעלעך מיט זיי־בען שפּיטצלעך. רחל־לאה האָט פון איהר קאָפּ אויסגעקלעהרט פער־שיעדענע אַזעלכע שמאָכטעס מיט שפּיצלעך און קאַנטען. פאַר יעדער כלה, וואָס זי האָט פאַר איהר דאָס געבעקס געבאַקען, האָט זי אַ בעזונדער הנ'דעל אויסגעקלעהרט, דירעקט פאַר דער כלה'ס וועגען, לויט איהר מזל נאָך.

דאָס געבעקס האָט מען איינגעפּאַקט מיטצונעהמען „אין וועג אַריין" צו דער תנאָים. ר' יצחק יודעל'ס איז דורך דער צייט אין ר' יחזקאל'ס שטוב אַ גאַנצער בעל־הבית געוואָרען, ער האָט זיך מיט ווייב און קינד אַריינגעצויגען. און חיים'ל קונצענמאַכער, דאָס ווייבערישע יודעל, שלאָפט אַפילו שוין ביי נאַכט דאָרט. און די ווייבער לויפען, שרייען, אַלע זענען פערטהון, ווי מען וואָלט יעדער פון זיי אַ פּעקעל אויף דער האַנד געלעגט, און זי ווייס נישט וואו זיך דערמיט אַהין צו טהון.

צום שפּעטסטען זענען געקומען יטה'לע און הינדה'לע, די שנור מיט די טאָכטער. זיי האָבען אַ טבע זיך לאַנג צו לאָזען בעטען, און זענען אַריינגעקומען, ווי פון הימעל אַראָבגעפאַלען. עס הייסט: זיי הייבען גאָר נישט אָן צו וויסען פון קיין פּותר פון קיין חלום, און פרעגען זיך המ'עוואַטע: וואָס מאַכט מען דאָ? הייבט די מאַמע אָן צו דערצעהלען, ציהען זיי „פּשעטשע" די אַקסלען אויף. זעצען זיך צום סוף אַנידער יעדע אין איהר ווינקעל אַריין, פערקרימען די שנעבלעך, און ווילען זיך נישט „מישען".

— וואָס זענט איהר ברוגז? — בעט זיך די מאַמע און די שוויגער.

— איך בין ברוגז? — מאַכט אַ הנו'דיג שנעבעלע יטה'לע און גיט אַ דרעה אַוועק מיט'ן קאָפּ.

— איך בין ברוגז? — גיט הינדעלע אַ הנו'דיג שמייכעלע, און אַ לאָך גיט זיך איהר אַ וואָרף איבערן שטערן.

און מען זיצט ווי אָנגעזאָטעלט און מען קוקט פון דערווייטען זיך צו, וואָס די מאַמעס מיט די יודענעס טהוען, און מען רופט זיך, הייסט עס, קיין וואָרט נישט אָן.

די מאַמע דרעהט זיך, לויפט אַהין און אַהער און קוקט די שנור מיט די טאָכטער אין די אויגען אַריין, ווי זי וואָלט מורא האָבען: וויים איך? גוט אַזוי?

— וואָס זאָל מען די כלה אָנטהון? פרעגט די מאַמע.

— ווי אין? זאָל זי זאָגען, וואַרפט הינדעלע מיט אַנאויגּ צו יטהילען.

— זאָג איהר, אַז זי זאָל זיך פערדרעהען איהר קאָפּ — בעפעלט יטהילע די מאַמע.

די מאַמע הייבט זיך אויף פון די קאַסטענס און וועלכע זי פּאַקט די קליידער איין און פערלעגט די הענד ביי די באַקעס:

— אַ הא, איך מאַך דאָך שוין פּיעטשע אַ שטיקעלע שמחה!..

אין אַ שענעם פריהמאָרגען האָט מען די פוהר געשפּאַנט, אין דאָרף געפאָהרען, און וועלכען עס האָבען געזאָלט זיין די תנאים אין מיטען וועג.

נאָטע האָט אויסגעציערט די פערד, איינגעבונדען זיי בלויע און רויטע סטענגעלעך אין די פלאָכטען האָר אויף די ריקענס, ארונטער געבונדען די ווידלען. הינטער די שטאָדט האָט ער אַ האַלבען בוים אָבגעבראָכען און אַרום די פוהר מיט בלעטער בעפוצט. אַז עס זאָל שען אויסקוקען.

אויף דעם ערשטען וואָגען זענען געזעסען די מאַנספּערשוינען. דער רב מיט ר' יחזקאל'ן, עוזר און לייביל, ר' יצחק יודעל'ס מיט ר' שמעיה'ן, אַן־אַלטער שמש פון רב'ין, וואָס טראָגט דעם רבינס איבערגעגאַנגענע קליידער. נאָהענטע און ווייטע קרובים, אין סאַמעטהיט, געררויכערט, ווי חול־המועד, סאַמע ציגאַרען. אויף די אַנדערע וועגען זענען געזעסען די ווייבער מיט'ן געבעקס, און „אָנגרייטעכטס". ביי דער כלה פון ביידע זייטען הינדעלע און יטהילע; ביידע עפּעס אָנגעטהון אין אַזעלכע מיני רונדיגע, קליינע קאַפּעלושלעך, געפלאָכטען פון שוואַרצע שטרוי און בעפוצט מיט שוואַרצע קאָראַנקעס, „אַרויפגעזעצט" אויף די שפּיץ קעפּ און אַזעלכע מיני פערערן, עפּעס גלגולים פון אַמאָליגע פּאַרצייטישע מאָדעס... הינדעלע האָט די לאָקען פון שייטעל אויסגעפּרעסט און אויסגעלאָקט „פּאָ וואַרשאַווסקאָ", פערוואָרפען אין דריי שפּיצען אויפ'ן הויכען, גלאַנצענדיגען שטערן, מיט די גאָלדענע אויריננען, און היינטמאָדישע קייטלעך מיט די קאָלייעס אויף די העלזער — מתנות פון זייער כלה־צייט, ווען מען האָט זיי געהאַט געפיהרט „אין מיטען וועג". האָבען זיי זיך דערמאָהנט

אין זייער צייט — און האָבען מיט די קעפּ צוגעשאָקעלט... די מחותנת'טע מלכּ'לה איז געזעסען צווישען די מוהמעס, וועלכע אין די בלויע, שבּת'דיגע, זײדענע הויבען מיט די בענדער און די טערקישע שאַלען זענען געזעסען שטיל; די דאַרע פּערלייגטע ליפּען אַריבּערגעצויגען איבּער די נישט צעהענדיגע ושאָסליעס און האָבען פֿאַר גרוים גדולה אַ וואָרט מורא געהאַט אויסצורעדען. און די מחותנת'טע מיט אַ פּולער שערין לעקעך האָט זיי יעדעס מאָל פֿערשטופּט מיט עפּעס אַנדערש די מײַלער. און די כּלה, די כּלה אַליין, איז זיך געזעסען צווישען יטה'לען און הינדעלען, שוין אין אַ הײַנטמאָדישען קאַפּעלוש און די צעפּ שוין אין אַ קוילעטש פֿערלעגט, רויט טויט און האָט נעבעך נישט געוואוסט ווי די אויגען אַהין צו טהון. הינדעלע האָט איהר אָנגעזאָגט, און אָנגעזאָגט, ווי זי זאָל זיך פֿיהרען „אַנשטענדיג", ווי זי זאָל דאַנקען, אַז מען וועט איהר חתימה־געלט געבען, און ווי זי זאָל ענטפֿערען די מחותנת'טע, אַז מ'ען וועט זי עפּעס פרעגען, און „רעה" יטה'לע האָט אַלע מאָל שטעכענדיג צו הינדעלען די אויגען אַהין געוואָרפֿען.

צו ווײַזען זיך פֿאַר די מחותנים האָט מען מיטגענומען די לאָוויטשער רבּי'צען, אַנ'אַלטע מוהמע, אַ יודענע אין אַנ'אָבגעגאָלטען קאָפּ ווי אַ שעפּס, אין אַ קאָפּקע, און אַ ברייט קלייד מיט אַ שפּאַר קישעלע פון הינטען... אוי ועה! די יודענע האָט געטהון אָהן דין, קודם כּל האָט זי אָנגענומען דאָס ווײַבּרישע יודעל, וואָס האָט זיך אויך מיט־געהאַפּט מיט די פֿוהר ווײַבּער, צווישען די אַלטע מוהמעס, דאָס האַרץ זיך צו דערהאַפּען — און אַראָבּגעוואָרפען איהם פון וואָגען (פֿאַר איהר איז ער נאָך געווג מאַנספּערשוין). דערנאָך האָט זי די גאַנצע צייט די כּלה אין אויער עפּעס אײַנגערוימט, און אָנגעזאָגט איהר, אַז דאָס מיידעל נעבעך, איז ווי אַ פּלאָם פֿײַער רויט געוואָרען פֿאַר בושה — — — דאָס ווײַבּרישע יודעל איז אַ שפּאָר שטיקעל וועג נאָך דער פוהר נאָכגעלאָפֿען, דערנאָך, אַז די לאָוויטשער רבּי'צען האָט אַזוי לאַנג געשאָקעלט מיט איהר אָבגעגאָלטע גאָמבע ביז זי איז אַנדרימעלט געוואָרען, האָט ער זיך פון הינטען אויס אויפגעהויבּט, אַרייַנגעשטעקט אין וואָגען אַרײַן דאָס פּערקאַנטיגע, געקניטשטע שבּת'דיגע צילענדעריל און אַזוי אָנהאַלטענדיג זיך אין די לײַסטען פון וואָגען, איז ער אײַנגעדרימעלט געוואָרען, און דאָס צילענדעריל האָט די לאָוויטשער רבּי'צען אויף אַלעם צוגעשאָקעלט...

אַזוי זענען די פוהרען אָנגעקומען צופאָהרען צו דער קרעטשמע.

די יודישע קרעטשמע איז געשטאַנען צווישען צוויי וועגען, וואָס שיידען זיך און געהען אָב אין פערשיעדענע צוויי שטעדט פון צוויי גובערניעס, וואָס אין יעדער פון זיי געפינט זיך אַ רבי. חסידים מיט פעקלעך אויף די פלייצעס, מיט די שטעקלעך אין די הענד טיילען זיך אָב, און געהען צווישען די גרינע גרעזער אין די צוויי וועגען, און שיסען זיך אַריבער שטיינער פון איין וועג צום צווייטען. אורחים, די וואָס געהען אין די מדינות, קומען אָן פון ביידע זייטען וועג, פון פערשיעדענע שטעדט און שטייגען אָב אין קרעטשמע אויף נאַכט-לעגער. אין דעם „טראַקט" איז דאָ אַ בעזונדער שטיבעל פאַר זיי, וואָס אין דעם שטיבעל געפינען זיך וואַנצען און אַנדערע קליינע ווערימלעך... פון פערשיעדענע מדינות. דאָרט טרעפט מען זיך פון רייסען און זאַמאָש און די אורחים דערצעהלען מעשיות, וואָס האָט זיך מיט זיי געטראָפען אין זייער וואַנדלערן. די בעלי-עגלות מיט די פיעלע, געדיכטע קאָלטאָנעוואַטע בערד, וואָס זענען בעוואָקסען און פערהילען אין זיך דאָס גאַנצע פנים, מיט די פיפקעלעך אין מויל, די — וואָס זענען איינגעהילט אין די דיקע באַנדעס, און די גרויסע שאַפען-פעלצען מיט די גרויסע קעלנער, און פיהרען די גרויסע וועגען מיט קאַלך און נאַפט, סמאָלע און זשענעכץ. די וועגען מיט די גרויסע שטאַלקאַטשען, וואָס פלאַקערן זיך פאָהרענדיג ביי נאַכט און זאָגען אָן פון דערווייטען... שטעלען זיך דאָרט אָב אין דער קרעטשמע אונטערפאַשען. דאָרט טרעפען זיך יודען פון פערשיעדענע געגענדען, פון פערשיעדענע מדינות, און דערצעהלען וואָס ס'טהוט זיך ביי זיי אין לאַנד, וואָס עס הערט זיך מיט יודען, און ווי ס'געדט דאָרט אַחינו בני ישראל.

עס איז פאַר-נאַכט. דער הימעל איז צוהאַקט אויף טויזענדער שטיקלעך. ווייסע, פליסטערענדיגע וואָלקענדליך מיט בלויע, העלע אינזלען שווימען אַרום אין העלען גליהענדען ים. און דער ים, וואָס געדט אונטער אין אַ רויט געשטאַלט, פליסט אָב אין מערב זייט. פאַר דער קרעטשמע שטעהען פוהרען, הויכע וועגען מיט ביידלעך, אָנגעלאָדענט מיט פעק סחורה אַז די אַקסען ברעכען זיך הינטער די רעדער. יודלעך פיהרען איבער סחורה פון איין מדינה אין דער

צווישטער אַריין. די פערדלעך זענען אויסגעשפּאַנט, פּאַשען זיך אין קלערען גוט אַריין אין דער גרויסער קאָרעטע, וועלכע שטעהט פאַר זיי, ווי זיי וואָלטען געקלערט, פון וואַנען כּחות צו נעהמען די סחורות איבערצופיהרען. יודען זענען איין פאָלק פון איין גאָט, און אַלע וואַרטען אויף איין משיחן׳ נאָר יעדעס שטעדטיל האָט איהר טעם, איהר מיין, בעסער געזאָגט, איהר הנדיל וועלכעס זי גיסט עס אויס אויף איהרע איינוואָהנער. אָט ליגען דאָך גלייכע יודען אויסגעצויגען און שלאָפען און וואַרימען זיך אין די זונ׳ס לעצטע שטראַהלען און דער קאָרוש, וואָס געהט אויף פון וועג בעדעקט זיי גלייך צו און אויף די פערדליך, אויף דעם געשפּאַנעכטס, אויף די וועגען ליגט אויסגעגאָסען בעזונדערע הנדליך, שמאָכטעלעך פון די פערשידענע שטעדט... אויף דער שוועל פון דער קרעטשמע זיצט אַ ליטוואַק, עפּעס אַ מאָדנער יוד, מיט אַזאַ העמדעל, אין אַ קורצען ראָק, וואָס זעהט דאָך אויס ווי אַ לאַנגע קאַפּאָטע און אַ היט מיט אַ הויכע דעגנע. עס איז אַ זומערדיגע היץ — און דאָך טראָגט ער אַ פּאָר טיעפע קאַלאָשען, — אָנגעקומען פון גאַנץ ווייט, דאָ אָבגעשטייגט אויסצורוהען זיך און איבערצונעכטיגען און ער „דערצעהלט" די יודען, וואָס טהוט זיך ערגעץ וואו גאַנץ ווייט, העט, העט אין דער־ליטע מיט אַחינו בני ישראל. ווי אַחינו בני ישראל לעבען אָב אין דחקות און נויט. און אַזאַ למדן איז ער, דער „ליטוואַק"! רעדט לשון־קודש ווי אַ וואַסער, נאָר ער רעדט אַזוי ליטוויש „וואָס?" „וואו". יודען האָבען דרך־ארץ פאַר איהם, קרעכצען; „וואָס דען מיר קענען?"... נאָר אין האַרץ גלויבען זיי איהם עפּעס נישט, אַ „ליטוואַק", באַלד, באַלד וועט ער זיי אָבנאַרען. און ער רעדט דאָך מיט זיי אַזוי ווייך, און אַזוי פרום איז ער, אַזוי לאַנג געשטאַנען שמונה־עשרה ביי מנחה, נאָר געשאָקעלט האָט ער זיך נישט... אין ווער ווייסט וואָס ער טראָגט הינטער׳ן האַרץ...

עס בעווייזט זיך פּלוצלינג אַ וואָלקען קאָרוש אויפגעהענדיג פון ביידע זייטען וועג און לעגט זיך געדיכט איבער די פעלדער. דער וואָלקען קאָרוש קומט נעהענטער אָן, לויפט פאָראויס, באַלד צורייסט ער זיך אויף שטיקלעך. עס הערט זיך אַ קנאַלען פון בייטשען. באַלד פערפאָהרט מען פאַר דער קרעטשמע: פוהרען אָנגעשטאָפּט מיט מחותנים מיט סאַמעט בראַנוויין היט, מחותנת׳טעס אין ברייטע קליידער, מיט בראַנפען און לעקעך. מען איז אַראָב פון

די וועגען. דארט אויף חתן׳ס צד, עפּעס מאדנע יידען, פון אנ׳אנדער מדינה, מיט לאנגע און קורצע בערד. דארט אויף זייער צד איז אויך דא א הויכער, הויכער ייד, א מין ר׳ יצחק יודעל׳ס, מיט א שמאלע, לאנגע בארד, און שמאלע, לאנגע הענד, וואס שטופען אלע אב, און איבערשרייט אלע. מען האט זיך שלום-עליכם אבגעגעבען, די מחותנת׳טע דאס ערשטע מאל זיך געזעהען און דאס ערשטע מאל זיך געקושט. די לאוויטשער רבי׳צען האט אלעמען געדיצט, און באלד אלעמען אויפ׳ן ארט מוסר געזאגט.

די פּארמאנעס האבען די פערד אויסגעשפּאנט, די פערד אבריק איינגעשיט, די הענד צולעגט אויף די באקעס, און האבען זיך מיט גאוה פון איין צד צום צווייטען אריבערגעקוקט, און „גוטע ווערטלעך" און גלייכע ווערטלעך" זיך אריבערגעשיקט, גאר נישט, גלאט אזוי „שלום-עליכם" אבגעגעבען זיך.

די מחותנים זענען אין דער שטוב אריין.

די שטוב מיט זעהר א נידריגען באלקען, מיט קליינע פענסטערלעך הויך ביים באלקען זענען געווען די מאנספערשוינען. איבער דער שטוב האט זיך ארויף און אראב געדרעהט ר׳ מרדכי קאנסקע וואלער׳ס בחור׳ל אברהמ׳ל. ער איז דורך דער צייט העכער געוואקסען, מיט א פּאר שפּראצענדיגע שווארצע באקען-בערד, אין אנ׳אטלעסען קאפּאטעלע מיט א זיידען גארטעלע, א שווארץ-חנודיגער, עס שניידט זיך אויס א צווייטער טאטע. צוויי לאנגע שווארצע געקרייזטע פּאות׳לעך. מען האט איהם שלום-עליכם אבגעגעבען. ר׳ יצחק יודעל׳ס איז צו צו איהם און האט מיט׳ן גערעדט שוין ווי מיט א דערוואקסענעם יונגען-מאן. דער בעל-הקרעטשמע, וואס האט זיך לכבוד די מחותנים די הויכע, גרויסע, פערדאסטע שטיוועל אנגעטהון, וואס ליגען א גאנצען זומער פערווארפען אין קאלטען קאלער — האט צוויי גרויסע ליכט אויפ׳ן געדעקטען טיש אנידערגעשטעלט און איז ארויס. מחותנים האבען זיך אנגעהויבען צו בעקענען. ביי די מאנספערשוינען געהט עס איינס צוויי, מען גיט זיך די הענד, שלום-עליכם, און א עלטערער זאגט דעם יונגערן „דו". און ווידער ארום, זיי זענען דאך „משלנו", ר׳ מרדכי קאנסקער רבי׳נס א חסיד (האט דאך דער רבי ר׳ שמעיה׳ן געשיקט). דער למדנישער עולם איז באלד ארויס אין א שארפען שמועס פון לערנען. ר׳ יצחק יודעל׳ס האט זיך מיט יענעם הויכען ייד, דעם חתן׳ס מלמד

שוין ביי די בערד געהאַלטען און איינער דעם אַנדערן געגעבען עפּעס צו פערשטעהן. מען האָט זיך געזידעלט און מיט ציגאַרען איינער דעם צווייטען מכבד געווען. דער רב האָט אויך זיך אַריינגעמישט, נאָר ער האָט זיי נישט געקענט נאָך היילען. הסידים האָבען איהם דורכגעלאָזט, אַוועקגעמאַכט מיט דער האַנד. דערווייל איז אָנגעקומען עוזר'ל און האָט אויך אַנ'אויער אונטערגעשטעקט און מיט דעם שטערן געקנייטשט און יעדעס מאָל מסכים געווען, די אויגען פערמאַכט: יאָ, יאָ, עס איז דאָך אַזוי...

מען האָט זיך גענומען דעם חתן צו פערהערען. דער חתן האָט געזאָגט אַ מפולפלדיג פּשעטעל, געוואָרפען מיט בקיאות, אויסגעמישט איין גמרא מיט דער צווייטער, און איינס־וועג פערענטפערט אַ האַרבען רמב"ם. דאָ און דאָרט אָנגעטשעפּעט אַ פני־יהושע, מיט אַמאָל האָט ער זיי ביידע אַוועקגעוואָרפען און געפרעגט אַ קשיא: „חלב מניין דשרי"? און אויסגעמישט שחיטת־חוץ מיט אבר מן החי. ר' יצחק יודעל'ס האָט איהם אַלץ געוואָלט האַפּען אויף דער „וואָנטקע". ער האָט זיך אַרויסגעדרעהט, זיך נישט געלאָזט, געוואָרפען, געפאַלען און שטענדיג געבליבען שטעהן אויף די פיס.

מיט אַמאָל גיט זיך דער רב אַ מיש אַריין מיט אַ גמרא און הייסט דעם חתן זאָגען אַ שטיקעל „אויפ'ן אָרט", בלויסע גמרא מיט רש"י (אַברהמ'ל (דאָס בחורל) הייבט אָן צו זאָגען, נאָר אין דעם גיט אַלויף צו ר' אָשר ישכר'ס, דער הויכער, הויכער יוד, דעם יונגעל'ס מלמד, און גיט איהם אַ נעהם אַוועק פון דער גמרא: „קיין כרעמדע דאַרפען מיר נישט", גיט ער אַ געשריי צום רב. ר' יצחק יודעל'ס קוועלט, עוזר'ל האַלט מיט פון זייער צד. ר' יחזקאל וויל זיך אַריינמישען, נאָר ער האָט דרך־ארץ פאַר יודען למדנים. דער רב בלייבט שטעהן, עס ווערט אַ גערידער, מען קריגט זיך, און אַלע ווערען פערהוילען אין קלאָמבען רויך פון ציגאַרען, פון לילקעס טאַבאַק, וואָס האָבען אָנגעפילט דאָס שטיבל, און די קלאָמבען רויך האָבען אָנגעפילט דעם אָפענעם פענסטער, אין גאָט'ס שמעקעדיגען שטח אַריין.....

אין אַ ווינקעל שטוב זענען געזעסען די צוויי אַלטע בעלי־בתים, ר' יחזקאל און „דער מחותן" ר' חיים ראָזענקראַנץ. די צוויי אַלטע גרויע קעפ, די צוויי אַלטע גרויע בערד האָבען געהערט ווי יודען הסידים, קריגען זיך איבער גאָט'ס תורה. הסידים האַלטען פאַר

ס'זייערע, איינער פאר'ן צווייטען. געהערען צו איין דאך, יודען האבען עפעס שותפות — אט זייערע קינדער, זייער עוזר'ל, ווי ער מישט זיך. און דאס בחור'ל, דער התן, ווי עס שיט זיך איהם פערל פון מויל, דברי־תורה; ער מישט זידמיט זיי, שפארט זיך מיט יודען, מיט גרויע בערד און קומט זיי ביי. ביי דעם אלטען ר' יחזקאל'ן אין די אויגען ווייזען זיך טרעהרען. דאס אלטע פערטרוקענטע הארץ ווערט עפעס אנגעפולט מיט ליעבע, נייע געפיהלען, ער נעהמט זיך צום מחותן:

— נו מחותן, אז גאט האט אונז מזכה געווען... מיר קענען נישט, — קענען דערפאר אונזערע קינדער. און צוויי אלטע בערד צוקישען זיך אין א טינקעל ווינקעל...

און דא ווערט וואס אמאל מעהר די שטוב פערטרונקען אין רויך, וואס שטייגט אויף פון געדיכטע בערד, פון געדיכטע וואנצעס, און נעהמט דאס שטיבעל איין. סאמעט־היט, שטריימלען ווארפען זיך אין רויך אהין און צוריק. די צוויי פלאמען פון דער ליכט ווארפען עפעס א נגידיש הסידישען גלאנץ און מען הערט ווי יודען שפארען זיך, און דעם חתנ'ס קול קלינגט ווי א גלעקעל און שיט מיט תורה, שפארט אלע איבער. ר' יחזקאל האט נחת: זיין איידעם וועט עס זיין, דינטער זיין דאך וועט זיך הערען דאס קול התורה. געהט ער צו ר' מרדכי קאנסקע וואלער, נעהמט איהם האלב ארום, און האלב האלט ער זיך צוריק מיט דרך־ארץ:

— מחותן ר' מרדכי, איך וויל פון אייך אבקויפען אייער בחור'ל, וויפיעל איהר וועט פון מיר וועלען. און דער אלטער יוד ווינט מיט הייסע טרעהרען פאר גדולה.

די מחותנים זענען ארוים אין גערטעל אריין אבשמועסען מכה גדן.

אין דער צווייטער שטוב, דארט וואו דער קארטשמער מיט דער קארטשמערין שלאפען, האבען זיך די ווייבער צוזאמענגענומען. די ווענד זענען געווען בעהאנגען מיט בילדער, אלטע סאלדאטען און גענעראלען און נאפאלעאן איז אויך דא געווען אינאיינעם מיט א יוד עפעס מיט א פרעמד היטעל — א פעטער פון א פרעמד לאנד, און איבער די פענסטער האבען גארדינעלעך געהאנגען מיט גרינס ארייגעשטעקט נאך פון שבועות.

די כלה נאָכ'ן אָבוואַשען און פֿערקעמען די האָהר און נאָכדעם, ווי מען האָט איהר דאָס נייע קלייד אָנגעטהון מיט די „פֿראַנצענלעך", האָט מען זי אויבענאָן אַנידערגעזעצט: זיטץ און שווייג! אַרום איהר איז דער עולם ווייבער געזעסען שטיל אויף די שטילען. קיינע האָט זיך נישט געוואַגט קיין וואָרט אָנצורופען, איינע האָט געוואַרט אויף דער צווייטער, און אַז איינע האָט אָבגעהוסט און איהר קול האָט אָבגעהילכט, איז זי רויט־טויט געוואָרען. נאָר די לאָוויטשער רבי'צין האָט זיך איבער דער שטוב געדרעהט, די הענד פֿערלעגט, און איהר שפּאָר קישעלע פֿון הינטען האָט איהר נאָכגעשריגען: „בין איך מיר די לאָוויטשער רבי'צין!" נאָר אַזוי שטיל איז געווען צווישען די ווייבער, אַלע בערמאַכט די פּיסקער, ווי זיי וואָלטען געוואַרט, אַז ס'זאָל ווער קומען פֿון דערויסען און זאָל פּלוצים אַ שויב אויסהאַקען... נאָר, מען ווייסט נישט, ווי אַרום ס'איז געוואָרען, האָט מען אָנגעהויבען צו שמועסען אָבגעהאַקטע ווערטער, פֿון צייט צו צייט האָט יעדע פֿון זיי אַ „דייטש" וואָרט אַריינגעוואָרפען, צו ווייזען זיך... און פֿון דער צווייטער שטוב האָט זיך געהערט „זיין קול", און מיטען איבערגעהאַקט פֿון ר' יצחק יודל'ס, די כלה איז רויט געוואָרען און דאָס האַרץ האָט איהר אַזוי געקלאַפּט... און הינדעלע מיט די לאָקען האָט זיך געזעצט געגענאיבער איהר און האָט זיך, אויף בעל־בית'ישען אַרט, אָבגעשטהעמט, געבלאָזען פֿון זיך און געבאָמבעלט מיט די גאָלדענע קייט אויפ'ן האַלז.

דאָרט אין זייער צד איז אויך געווען — איך זאָל אַזוי לעבען! — אויך אַ „הינדעלע" מיט אַ „איטעלע" — צוויי שנירס. זייער הינדעלע איז אַ הויכע, מיט אַ שוואַרצליך אָבגעברענט געזיכט, טראָגט אַ טשעפּעק, און ביז'ן רוקען אַריין געגאָלטע האָהר, און אַ לאַנגע שירענגע פּערל אויפ'ן טשעפּעק. אַ יודענע — אַ קאָזאַק! לאָזט זיך נישט פֿון קיינעם, הנפּ'עט זיך צו צו דער שוויגער, און רעדט: „יאַך", „ביי אונז אין „וואַרשע". און זייער „איטעלע" איז אַ דינינקע, אַנ'איידעלע, מיט אַ שמאַל, דין, קורץ נעזעל, וואָס גלאַנצט און ציהט זיך ברוגז'דיג, אויפ'ן האַלדז אַ לאַנגע קאָראַנקאָווע פּריזקע, און אַ דין, לייכט שניטעל מיט אַ שריינד און אַ ווייס אַטלעסען שאַלעכעל איבער'ן רוקען, מיט אַ ווייס וועסטעלע פֿון פֿאָרנט און „שפּרעכט": „איכע", „ביי פֿאַטער, מוטער צו הויזע האָט מען געשפּייזט פּיטערקוכען מיט קאַפֿע", און יעדעס מאָל, ווען די צווייטע האָט איהר

„איפ'ן פוס אנגעטרעטען", איז זי צו דער מוטער־שוויגער צו און האט אנגעהויבען צו וויינען: „איכע וויל נאך הויזע!" די מוטער'ס מילך נאך אויף די ליפען, א יונג קעלבעלע, ערשט פון דער מאמעס ברוסט אויעקגענומען.

האט די „הינדעלע" אריבער געקוקט מיט שטאלץ צו יענע „הינדעלע" אזוי א ביסעל פון דער הויך, „איין אינדיק צום צווייטען", און האט איהר מיט'ן בליק געגעבען אנצוהערען ווער זי איז: „ר' יחזקאל גאמבינער'ס טאכטער', — אויסגעקוקט גאר ביז יענע וועט איהר אבענטפערען, וואלט דא ארויסגעקומען א חתונה, זאל איין גאט אויסהיטען! האט זיך אבער יענע „הינדעלע" צוגערוקט צו דער שוויגער (כדי די שוועגערין די גאל אבצודריקען) און אנגעהויבען צו רעדען מיט דער ליעב־הנודיגע רייידעלעך און די שוויגער, די מחותנת'טע, האט נאר געשפרענעלט זיך אין פוטער פאר נחת... האט זיך די „איכע" צוגעשארט צו דער כלה, און האט גערעדט מיט דער כלה אין דער שטיל ווי א ליעבע שוועסטער, און האט זיך געקושט מיט איהר, און פערצעהלט איהר ווי זיי וועלען זיך ליעבען, ווען זיי וועלען שוועגערינס זיין — האט עס ווייטער יענע שנור, די „ווארשעווער'ן" פערדראסען, וואס די „איכע" האט די גאנצע כלה צוגענומען, האט זי זיך געגעבען א שאר צו דער כלה, און גערעדט צו איהר מיט א ליעבליך שמייכעלע, ווי זיי וועלען זיך ליעבען, אז זיי וועלען שוועגערינס ווערען——— אז די „איכע" זאל דערווייל די גאל פלאצען.

און אונזער „הינדעלע", און אונזער „שה־לע'" זענען זיך געזעסען שטיל אויף זייערע שטיהלען און האבען גערעדט מיט די מיילעלעך, די ליפעלעך בעלעקט, — און נישט געוואלט זיך „מישען"....

איז אריינגעקומען עוזר'ל, דעם סאמעט־היט ארויפגעריקט ביז'ן האלבען קאפ, א ביסעל אויפגערוימט. די הענד אין די קעשענעס:

— וואס זיצט איהר אזוי ווי די אנגעלאדענע, נו מחותנת'טע, האט איהר פערהערט די כלה?

איז צוגעגאנגען „יענס הינדעלע" (די שווארצליכע), מיט א פערקניפטען קנויל פארעס און זי האט געגעבען די כלה אויפצופלאנטערן, „לאמיר זעהען, וואס די כלה קען?", האט זי זיך א-

גערופען און האָט די כלה געפרעגט פערשיעדענע פראַגעס, די כלה האָט אָבגעענטפערט, און די הינדעלע האָט דעם „טשעפּיק" אין דערהויך געוואָרפען, נאָך־קלעהרענדיג, וואָס האָט די כלה געזאָגט. און די כלה איז געבען רויט געוואָרען און דאָס האַרץ האָט איהר געקלאַפּט...

האָט עס אונזער „הינדעלען" און אונזער „יטהלען" נישט גע־פאָלען: מען געהט זי פערהערען. עפּעס פון די שוואַרצע יאָהר גע־קומען און מען פערהערט די כלה! האָט זיך אין ביידע דאָס משפּחה בלוט ערוועקט און עפּעס, ווי אומגערען, האָט מען צווישען זיך שלום געמאַכט, און „אונזער" הינדעלע האָט זיך געשליפּען דאָס מיילע־כעל אויף יענער, מיט אַזאַ לשון:

— כ'וויים נישט כלעבען, געקומען פון דער שוואַרצער יאָהר און געהען די כלה פערהערען, ווי מען וואָלט די כלה אויפ'ן מאַרק געפיהרט — און זי האָט אַ נאָנדליכען דרעה מיט'ן נעזעל צוגע־געבען.

— ביי טאַטעלע, מאַמעלע אין „וואַרכשע" — האָט יענע געדריקט מיט איהר צונג — פיהרט מען זיך אַזוי.

האָט זיך די „איבע" געמוזט דערמאַנען אין איהר כלה־צייט און איז פאַר דער כלה אַרוים מיט אַ געוויין (אַזאַ טבע האָט זי שוין, באַלד וויינט זי), און איז אויף די כלה'ס האַלז אַרויפגע־פאַלען און זי אָנגעהויבען צו קושען, צו האַלזען.

איז אַריינגעקומען דער „מחותן" ר' יחזקאל:

— נו, ווייבער, קריגט אייך נישט, זאָל מען צוזאַמענפיהרען התן־כלה איבער זיי געפעלען זיך. האָט זיך אַפילו די לאָוויטשער רבי'צען אַריינגעמישט און נישט צו געלאָזט, האָט זיך אָבער עוזר'ל איינגעשפּאַרט, און געזאָגט, אַז „די היינטיגע וועלט פערלאַנגט עס דורכאוים", און ווענדענדיג זיך צו די „איבע", האָט ער צו איהר האַלב־דייטשעריש „געשפּראָכען":

— זי מוזען עס וויסען גענוי — וואָס דען די בהמות — האָט ער געוויזען אויף די מחותנים...

זענען אַלע ווייבער אַרוים פון שטוב, און מען האָט די כלה אַליין געלאָזט זיצענדיג אין אַ ווינקעלע רויט טויט און האָט פאַר חרפּה און בושה די אויגען פון דר'ערד נישט געקענט דערהייבען.

נאָר די „איבע" האָט זי געקושט, געהאַלזט און געוויינט, ווי מען

האָלט זי חלילה צו דער שחיטה געפירט: אַז זי אײנע װײסט און פילט, װאָס די כלה שפירט יעצט אין האַרץ... אפשר האָט זיך די נאַרען דערמאָהנט פון איהר „זעהענס“, און בעװײנט די צײט...

האָט די מחותנת׳טע דעם חתן אַרײנגעפירט, און דער בחור בלאַס װי די װאַנד, די פאות האָבען זיך בעװעגט איבער די בלײכע באַקען און האָט זיך אָנגעהאַלטען אין די מאַמעס האַנד. די מאַמע האָט איהם צום מײדעל צוגעפירט: „דאָס װעט זײן דײן כלה, זעה אויב זי געפעלט דיר?“, און איז פלינק פון שטוב אַרויס, זײ אַלײן איבערלאָזענדיג.

די קינדער זענען געשטאַנען אַזױ װי מען װאָלט זײ בײדע אָבגעשמיסען, מורא האָבענדיג זיך פון אָרט אַװעקצורירען. דער בחור איז געװען צומישט און נישט געװאוסט װי ער זאָל די הענד אַהין טהון. זי איז געשטאַנען בײם פענסטער, נאָהענט, נעבען איהם. האָט געהערט װי זײן האַרץ קלאַפּט, און האָט אױך איהם עפּעס זעהר גרױס רחמנות געקריגען... זי האָט פאַמעליך די אױגען אױפגעהױבען און האָט איהם אָנגעקוקט, און האָט זײ שױן נישט געקענט אַװעקנעהמען. האָט זי עפּעס געװאָלט זאָגען, נאָר האָט זי פערגעסען װאָס....

נאָר געװאָלט האָבען זײ בײדע, אַז זײ זאָלען שטעהען אַזױ, נישט רעדענדיג, גאָר נישט, נישט קוקענדיג — און עס זאָל קײנער, קײנער נישט זײן... נישט קוקען...

זענען אַרײנגעקומען די מאַמעס, און מען האָט די קינדער געפרעגט: „געפאַלען זיך?“ און מען האָט זיך אין די הענד געפאַטשט: „געפאַלען, געפאַלען!“

זענען געװאָרען די װײבער גאַנץ גרױסע מחותנת׳טעס צװישען זיך און האָבען זיך אָנגעהױבען הערצליך צו קושען און איבערצובעטען זיך, און די „יאַך“ האָט פאַר דער כלה דעם חתן אָנגעהױבען אַבצולױבען, און די „איכע“ האָט זיך אין די כלה בעהאָפטען: „מיר װעלען שװעסטערן װערען, אױף אימער און אײביג אמן“.

האָט דער רב מיט ר׳ יצחק יודעל׳ס אַרײנגעבראַכט אַ גרױס פּאַפּיער, און מען האָט די כלה געגעבען אונטערצושרײבען. די כלה האָט איהר נאָמען מיט מזל אונטערגעשריבען. האָט איהר דער מחותן, ר׳ מרדכי קאָנסקע װאָלער געגעבען אַ גאָלדענע, לאַנגע קײט

מיט אַ „קאָליע“ „התימה געלדי“ — האָט די כלה צוגענומען, און געזאָגט „אַ שענעם דאַנק“ און דעם מחותן געגעבען אַ קוש אין האַנד.

האָט די לאָוויטשער רבי׳צען געהאַפּט אַ גאַנצען סטויג טע־לער און אויף דר׳ערד געגעבען אַ טראַסק: מזל־טוב! מזל־טוב!

און די „הינדעלעך“ און די „יטהלעך“ זענען צו איינע צו דער צווייטע און האָבען די שנעבעלעך אויסגעשטעקט, די שנעבעלעך, וואָס טהוען אַ גאַנץ יאָהר פון זיך שוועבעל און פעך שיטען, און האָבען זיך הערצליך צוקושט: מזל־טוב! מזל־טוב!

ר׳ יחזקאל האָט זיך צווויינט ווי אַ קליין קינד, און ווען ער וואָלט זיך נישט פאַר חסידים געשעמט, וואָלט ער זיך מיט זיין אַלטע צוקושט, האָט ער געהאַפּט ר׳ חיים דעם מחותן ביי די קאַ־פּאָטע און געצופּט איהם. די מחותנת׳טעס זענען ערגעץ וואו פער־פאַלען געוואָרען און מען האָט זיי באין אופן נישט געקענט גע־פינען. און דאָ האָט מען געשריגען: לעקעך! בראַנפען! און זיי האַלטען זיך אין איין קושען — קושען און האַלזען. עוזר׳ל האָט זיך אַריינגעהאַפּט צווישען די נשים און שטאַרק זיך געהבר׳ט מיט דער „איבע“, און האָט מיט איהר דייטשעריש „געשפראָכען“ „פון דער היינטיגער וועלט“... און דאָס ווייבערישע יודעל, אָך, דאָס גע־קנייטשטע צילענדעריל האָט גאָר אין גאַנצען אויפגעלעבט, ווי פון דער ערד איז ער אַרויסגעשוואומען, ער האָט שלום געמאַכט מיט דער לאָוויטשער רבי׳צען און חברט זיך מיט יענע מחותנת׳טעס, זאָגט גלייכע ווערטלעך, נאָר פאַר „יענע הינדעלע מיט׳ן פעדעריל אויס׳ן סטשעפּיק האָט ער מורא, ווי פאַר פייער, און האַלט זיך פון איהר פון דערווייטען... און פון דער קיך טאַנצט אַריין די אַלטע רחל־לאה אַקעגען די כלה מיט אַ טעלער טאָרט און גיבעקס:

„נישט קיין געבעטענע,
אַליין געקומען,
האָטש אַנאָרימע, —
באָרט אַ מיזהמע...

די נ...ט איז נאָך געלעגען איבער דאָרף און פעלד, און אי־בער די גאַנצע וועלט איז איין לבנה אויף געווען און געשפּילט זיך צווישען די וואָלקען. פאַר דער קרעטשמע זענען נאָך די פוהרען

געשטאנען מיט די שטאָלקאַטשען, וואָס האָבען געפּלאַקערט אין דער נאַכט. אויף די פוהרען די מחותנים, מען האָט נאָך אַריבער געוועדט פון איין פוהר אין דער צווייטער, יודען פערענטפערען נאָך די לעצטע רמב"ם׳ס, ווייבער האָבען אַריבערגעשיקט גריסען אַלטע באָבע׳ס, אַלטע מוהמעס, און די גאַנצע משפּחה. די קנאַלען פון די בייטשען האָבען אין דער שטילער נאַכט זיך געהערט און־ווייער עכאָ האָט וויים און ברייט אָבגעקנאַלט. און די פוהרען זענען זיך צופאָהרען, טייל אויפ׳ן לינקען וועג, טייל אויפ׳ן רעכטען וועג.

ביי די פוהרען, וואָס זענען אָב אויפ׳ן וועג לינקס, איז אַנ־אָרט געוועזען ניט בעזעסען. עס האָט דאָרט ווער געפעהלט. — עס איז געוועזען דער חתן, וואָס איז מיטגעפאָהרען מיט די מחותנים צו גאַסט אויף שבת נחמו.

אויף דעם לעצטען וואָגען צווישען די ווייבער איז די אַלטע מוהמע רחל־לאה געזעסען, זי האָט אַביסעל צופיעל געטרונקען, די הייטלעך האָבען זיך איהר שווער איבער די אויגען געצויגען, און די דינע, אַלטע ליפען האָבען נאָך האַלב פון שלאָף געברומט:

„נישט קיין געבעטענע,
אַליין געקומען,
האָטש אַנאָרימע, —
פאָרט אַ מוהמע...

VII
פרייטאָג אין שטעדטיל.

זמערדיגע פרייטאָג־נאָכמיטאָג!

הדר־יונגלעך זאָגען אָב די הפטורה, זענען מעביר די סדרה און געהען אַהיים מיט די סדורים׳לעך, חומשים און מיט די גמרות. אויף מאָרגען צום פערהער. געקומען אַהיים, שלעפּט מען אַרויס יאַגדעס. די מאַמע גיט דעם יאַגדע־סטאָניק און מען שמירט זיך דאָס גאַנצע פּנים איין. מען גנב׳ט אַרויס פון קעלער א פּאָר מערהען. די מאַמע נעהמט צו די שטיוועל מיט די רעקלעך און שליסט זיי איין

זײַן קאַסטען, אויף מאָרגען צום דאַוונען. נאָר באַרויס און האַלבע נאַקעטע האָלאַ אין גאַס אַרײַן, הינטער דעם שוהל־פּלאַץ, — דאָרט וואַרט שוין הברה. מיט פּעך שטײַנער לויפט מען אויפ'ן מאַרק און מען צוטרײַבט דעם בעקער'ס טויבען, וואָס פליהען איבער'ן מאַרק אַרום, און דער בעקער לויפט אַרויס יאָגען, האַפּט מען די פּיס און מען מאַכט פּליטה...

דאָס שטעטיל, וואָס איז אָפּגעבּרענט געוואָרען, איז האַלבּ'ס צוגעלאַטעוועט. דאָ און דאָרט זעהט מען חורבות, אַרומגעקלאַפּט מיט האַלבּ־אָפּגעבּרענטע ברעטער. יעדענס רשות איז בעזונדער אין אַ צוים אײַנגעצוימט. דאָ און דאָרט זענען אָפּגעלעגטע קלעצער און ברעטער. גוים שטעהען און אַרבּײַטען, יונגלעך קריכען אַרום און שפּרינגען, און הודזשען זיך אויף די ברעטער. בײַ דער געבײַ זיצען יודען, לײַדיג־געהערס, אָהנ־פּרנסה'דיגע, קוקען ווי די גוים אַרבּײַטען און גיבּען עצות, ווי מען דאַרף מאַכען די פּענסטערליך, די טהירען. יודען שפּאַרען זיך איבּער די געבּײַדעס און די גוים מאַכע פון זײ חוזק. אויפ'ן מאַרק זענען שוין דאָ גרינע עפּעליך, שעגע באַרנעליך — אַ פּאָר אַ צווייער. אַ יונגעל בלאָזט אין אַ גאָרגעל פון אַ געשחט'ענע קאַטשקע, און הברה נאָך איהם הרר... הרר... עס לויפט פאַרבּײַ אַ מײַדעל אין בית־המדרש אַרײַן צו פרעגען אַ שאלה אויף אַנ'עוף, און דאָ ווײַזט זיך אַ יודענע מיט אַ טרפה'ר קאַטשקע אויף אַ טעלער, טראָגענדיג זי צום גוי'שען בעקער. טאַטעס מיט יונגלעך געהען צוריק פון שערער מיט אָפּגעגאָלטע קעפּליך, ווי די שעפּסען, לכבוד שבת־נחמו. פון וועג אָן קומען אָנצוגעהן יודען אורחים מיט פּעקלעך אויף די פּלייצעס, אין שטאָדט אַרײַן אויף שבת. פוהרען קומען צופאָהרען אין מיט'ן מאַרק אַרײַן, אָנגעפּאַקט מיט חסידים, אַלטע יודען און בחורים, און יונגלעך, וואָס קומען אויף שבת־נחמו צום רבי'ן. די שטאָדט ווערט פיעל מיט פנים חדשות. יודען געהען אַרום, ווי אין ירושלים, פראַנק און פרײַ, מיט שטרײַמלעך, שיך און זאָקען, מיט פּאות און ליולקעס... עס ווערט לעבּעדיג, פרײַטאָג'דיג אין שטעטיל. מען לויפט מען אײַלט זיך, מען דערקענט, אַז עס איז ערב־שבת, ערב אַ גרויסען טאָג. די זון ציהט זיך איבּער'ן שטעטיל אויך עפּעס אַזוי פרײַטאָג'דיג, גיסט מיט ליכט, און איז נישט מקפיד, וואו איהרע גין־גאָלדענע שטראַהלען פאַלען אַרײַן, אין וועמען זײ בעלויכטען. פון דער שענק פאָהרען אַהיים שכור'ע

פויערים און שכור'ע פויערטעס אין רויטע טיכער און ווייסע האלאטען. זיי קושען זיך, וויינען און לאכען, נעהמען זיך ארום און טאנצען. די פערד זייערע, די פולע, רונדיגע פערד, זענען אויסגעפוצט מיט בענדער, ווי מען פאהרט אויף א חתונה. זיי פאהרען מיט רעש ארויס פון שטעדטיל, קלאפען איבער די שטיינער, און די הזירימ'לעך אויף די פוהרען קוויטשען מיט, און הדר־יונגלעך מיט די ארויסגעשלעפטע העמדער פון די הויזען־שפאלטען לויפען זיי נאך, און מאכען גרויסע גוואלדען: בע! הורא! עס קומט צופאהרען לייב'ל דער וואסער־פיה־רער מיט זיין פעסעל וואסער פון טייך, בעפאלען איהם די קינדער און צופען פון פערדי'ל די האהר אויף סטרונעס צו פידעלעך. לייב'ל שילט, קנאלט מיט'ן בייטש, נאר ווער קוקט אויף איהם, מען צופט ווייטער דאס פערדי'ל און מען פאשעט עס מיט יאגדעס, מיט בולקע־פוטער, און דאס פערדעל פערדייהעט אלעס...

עס ווייזט זיך דער רב פון שטאדט. ער געהט מיט א חברה אורחים ארום אין די הייזער און שטעלט וואו יעדערן אב אויף אן אורח אויף שבת.

אין געסעל קומט צופאהרען פון זיעג דער גביר ר' יהוקאל מיט זיין מענש נאטע. אויף שבת אהיים געהיילט זיך. נאטע שפאנט די פערד אויס און רייט מיט זיי איבערן געסעל צום וואסער אראב, און ר' יהוקאל זעצט זיך פאר דער טהיר, און בעט אין הארצען, אז גאט זאל איהם צושיקען א יוד אויף שבת.

אלעס אין דער גאס איז פריינטאנ'דיג. די הימלען ציהען זיך אזוי לאנג און ברייט אוועק; ציהען זיך, און ערגעץ וואו אויף שבת אהיים צו קומען. וואס ווייטער, ווייזען זיך אלץ מעהר יודען אין אטלעסענע קאפאטעס, אין שיך און זאקען. יונגעלעך אין אטלעס און אין זיידענס, געהען מיט פעקליך צום וואסער באדען זיך. דאס זע־נען הסידימ'לעך, יונגע הסידימ'לעך, וואס זענען געקומען צום רבי'ן אויף שבת־נחמו.

און היימליך ווערט אין שטעדטיל, היימליך. בעלי־מלאכות טרא־גען אב די לעצטע ארבייט, יונגען האפען ביער־געלו', לויפען אין די קראמען נאך קראנעגרליך מיט שניפסליך, און מען לויפט צום וואסער באדען זיך לכבוד שבת.

הינטער דעם אלטען שוה'ס הויז גיסט זיך דאס וואסער. ביי־נאכט זענען זיך דארט טובל די טו'ביע פון דעם געגענאיבעריגען בית־

עולמ׳ל, נאָר פרײַטאָג פאַרנאַכט — דאָס שטעטדטל. גאַנץ קאָומער איז אין נאַקעטען, ווי גאָט האָט זיי בעשאַפען.. אַ פעלד איז בעלעגט מיט ווײַסע פעקלך, און נאַקעטע ווײַדעס, נאַקעטע טאַטעס, נאַקעטע אײניקלעך זענען אין וואַסער. און ענין שווימען איז דאָס שטעטדטיל שוין בעוואוסט פון לאַנג אָן. יודען האַלטען פון שווימען. טאַטעס לערנען זײערע קליינע קינדער שווימען אויף די בײַכלעך. די קינדער ווײנען, זײער געשריי געהט ביז אין הימעל אויף, און די טאַטעס שלעפען זיי טיעפער, טיעפער אין וואַסער אַרײַן, טוקען זיי די קעפּלעך. דאָס קינד עפענט די אויגעלעך אויף, מאַרט אַ גוואַלד, און ווידער אַ טוק. פערזאָרגטע יודען, וואָס זענען אַ גאַנצע וואָך אין דאַגות־פרנסה, מאַכען זיך נאַריש און ווײַזען קונץ־שטיק. דער לאָזט זיך אַ „נאָרקים“, דער צווייטער „לעגט קלאַפּטער“, דער דריטער מאַכט אַ „רעדעל“, קאָרטשעט זיך אײַן, פערלעגט די הענד אַרום די פיס און דרעהט זיך אין וואַסער. דער מלאַווער בחור נעהמט גאָר די וועלט אָב מיט זײַן שווימען. ווי אַ פיש ליעגט ער אָב גאַנצע שעה׳ן אונטער׳ן וואַסער, האַפּט אָן יעדען בײַ די פיס, פלוצלונג גיט ער גאָר אַ שפרונג אַרויס, מאַכט אַ קאָזעליק, און ווײַטער אין וואַסער אַרײַן.

„דאָס וואַסער דאַרף יעדעס יאָהר אַ מענש...“ און אין מיט׳ן דערינען ווערט אַ געשריי: געוואַלד ער טרינקט זיך! און דאָרט, וואו דאָס וואַסער איז שטראָמיג, האָט עס אַ מענש אַרײַנגעהאַפּט. דער מענש רײַסט זיך אַרויסצוקומען פון די אַרומיגע שטראָמעדיגע וועלעס, נאָר זיי האָבען איהם אַרײַנגעקראָגען, און עס ציהט איהם ווער אונטען אין וואַסער אַראָב. דער מלאַווער בחור לאָזט זיך אַ „נאָרקים“ האַפּט דעם טרינקענדיגען בײַ די האָהר אָן און שלעפּט איהם פון וואַסער אַרויס. דערווײַל קומען אָן פון דער שטאָדט צולויפען ווײַבער, קינדער מיט געוואַלדען: וועמען! היים משה, וואו ביסט דו? יודען האַפּען דעם טרינקענדיגען, הויבען איהם אָן צו רײַסען און וואַרפען, ציהען איהם די שלײַפען מיט אַ פאַסעק אַרום, — און זענען מחיה מתים...

דאָס וואַסער געהערט צו דער שטאָדט, נאָר דאָס פעלד, וואָס איז בײַם וואַסער, געהערט צו דער שטאָדט׳ס שׂררה. שיקט ער אַרויס אַ זשאָנטסע מיט אַ הונד, אַז ער זאָל אַוועקיאָגען די באָדענדע, ווערט אַ געשריי: „דער זשאָנטסע געהט!“ האַפּט מען די פעקלך קליידער

אױפ׳ן קאָפּ און מען לױפֿט נאַקעטערהײד אין שטאָדט. גאַנצע מחנות נאַקעטע יודען לױפֿען מיט די פּעקלעך, און דער גױ מיט׳ן הונד יאָגט אין סאַמע שטאָדט אַרײן, ביז עס קומען די קצבים אַנטקעגען דעם גױ מיט גרױסע שטעקענס און לײזען אױס דאָס שטעדטיל פֿון גױישע הענד . . .

די זון הױבט שױן אָן צו זעצען װײַט אױפ׳ן לינטשעצער װעג. עס װערט פֿאַרנאַכט. בײַם װאַסער הױבט אָן רוהיגער צו װערען. מען אײלט זיך אַהײם, צום טײַך קומען שױן נאָר די לעצטע פֿוהרמאַנעס, װאָס זענען שפּעט אין שטעדטיל אָנגעקומען, און בעלי־מלאָכות װאָס האָבען שפּעט די מלאכה געענדיגט. פֿון מאַרק צונעהמען די יודענעס זײער סחורה און טראָגען זי אַהײם. אױסגעבאָדענע יונגלעך לױפֿען איבער דער גאָס מיט פֿלעשעלעך צו װײַנשטײנען נאָך װײַן אױף קדוש. די געװעלבער פֿערמאַכען זיך אײנציגװײז. אין עק גאַס בײַם גרױסען אײַנפֿאָהר־הױז, אױף דעם װעג צום בית־עולם צופֿלאַקערט זיך אַ רױט געשטאַלט אין אַ װאָלקען פֿון גין־גאָלד שטױב.... דער הימעל װערט איבערן שטעדטיל טונקעל. מען הױבט אָן קלאַפּען אין שול אַרײַן. אין טײל פֿענסטער װײַזען זיך שױן שבת־ליכטלעך, נאָר די האַלב־אײַנגעפֿאַלענע הײַזלעך, דער רעשט חורבות זעהען אױס עפּעס נעבעכדיג, װי אָרימע מחותנים װאָס זענען אין צוריסענע בגדים און נאָר אין סאַמעטענע, שבת׳דיגע היטלען געקומען אױף דער חתונה... פֿאַר טײל הײַזער װײַזען זיך שױן שבת׳דיגע בעלי־בית׳טעס מיט זײערע טעכטערלעך. אָבגעװאַשען, אױסגעקעמט זיצען זײ פֿאַר דער טהיר...

און שטיל און רוהיג איז אין געסעל. דער שבת קומט אָן מיט רוהיגע טריט, און פֿערשפּרײט מנוחה. װי אַלײן פֿאַר זיך קלינגט דער קירכען־גלאָק, רופֿט מיט אַ פֿרום גיזבעט אין קירכע אַרײַן. פֿון דעם קלײנעם בית־המדרש׳ל פֿינקלען זיך אַרױס די שבת־ליכטלעך און עס דאַכט זיך, אַז זײ האַלטען מלחמה — דער קירכען־גלאָק מיט די שבת־ליכטלעך. יעדעס ציהט צו זיך. דורך דאָס שטילע שטעדטיל געהען פֿרומע קריסטען, מענער מיט פֿרױען, געהען אין קירכע אַרײַן. און אָבגעװאַשענע יודען מיט װײַסע קראַגעס פֿון די העמדער, איבער די שבת־קאַפּאָטעס פֿערבױגען, געהען אין בית־המדרש אַרײַן. חסידים אין אַטלאַס און אין זײַדענס, אין שיך־און־זאָקען געהען צום רבי׳ן. און שטילער, רוהיגער, שבת׳דיגער װערט דאָס שטעדטיל, װי מען װאָלט זיך אײַנגעטײלט דאָס בית־המדרש׳ל מיט דער קירכע, יעדע גענומען זיך

דאָס איהריגע. פון די אָבגעוואַשענע פֿענסטער פינקלען די ליכטלעך און די לײַכטערליך אַרױס. מײדלעך הויבען זיך אָן צו ווײַזען אין געסעל שפּאַצירענדיג, און דעם חזנ'ס לכה דודי זינגט אין געסעל און דער קירכען גלאָק קלינגט מיט, די קולות מישען זיך אױס און עס ווערט איין שטילע תפלה צו איין גאָט...

אין גאַס ווײַזט זיך ר' יחזקאל מיט זײַן חתן. זײ געהען אין בית־המדרש אַרײַן דאַווענען. עס ווײַזען זיך מײדלעך אױפ'ן שוועל אין טהיר. אָרענטליכע בעל־הבתי'שע טעכטער קוקען פֿון די אָפֿענע פֿענסטער אַרױס, קוקען נאָך און סוד'ען זיך: לאה'לעס חתן! לאה'לעס חתן!

מײדלעך, כלה'ס, שפּאַצירען אין שוהל־געסעל. עס געהען רעם שוחט'ס טעכטער אין גאָלדענע קײטעלעך, וואָס זײ האָבען געקראָגען פֿון די מחותנים.

בחורים, חתנים'לעך, געהען שפּאַצירען אויף דער צווײטער זײַט, אין די אַטלעסענע קאַפּאָטקעלעך, אין די זײַדענע גאַרטעלעך, מיט די שוואַרצע פאות'לעך און מיט די גאָלדענע זײגערס. וואָס זײ האָבען געקראָגען פון די מחותנים חתן־מתנות...

אין מיטען דעם געסיל, וואָס איז פערהילט אין דער שטילער נאַכט, דערהערט זיך פּלוצלונג אַ קול פון אַ וויינענדיגער מאַמע: מײַן קינד מײַן יצחק'ל! קומען זיך צוזאַמענצולױפען ווײַבער, מײדלעך פון אַלע זײַטען: וואָס איז? וואָס איז? „מײַן יצחק איז אַוועקגעגאַנגען נאָך בײַ־טאָג און איז נאָך נישט אַהײם געקומען. וועה צו מיר! מען האָט איהם בײַ'ם וואַסער געזעהען!" — וויינט די יודענע אין רוהיגען געסעל. אַרום שטעלען זיך צונויף קופּקעלעך און שמועסען: „דאָס וואַסער דאַרף אַ מענש!" „דאָס וואַסער דאַרף אַ מענש!"...

און שטילער, טונקעלער ווערט די נאַכט, דער שבת קומט אָן מיט רוהיגע טריט און פערשפּרייט מנוחה. און דאָרט ווײַט, וואו דער הימעל ליעגט אויפ'ן וואַסער, איז דער סוד אויסגעזאָגט, וואו יצחק'ל, דער יודענעם יונגעל, איז ערגיץ וואו אַהינגעקומען.

לויפט די מאַמע מיט אַ געוויין צום וואַסער אַראָב, דאָרט צום הימעל און וואַסער, וואו זײ ליגען בײדע אויסגעזאָגט, געוואָהר צו ווערען דעם סוד, וואו איהר קינד, איהר יצחק'ל, איז ערגיץ וואו אַהײנגעקומען...

פֿרײַטאָג־צו־נאַכטס. דער טיש בײַ ר׳ יחזקאל׳ען האָט מען לכּבוד דעם חתן געדעקט אין דער לעצטער שטוב. מען האָט אויפֿגערוקט די פֿליגלען פֿון דעם גרויסען טיש, ווי מען האָט עס נאָר איין מאָל אין יאָהר בײַ דער פּורים־סעודה, ווען אַלע קינדער און די אייניקלעך קומען זיך צוזאַמען. מלכּה׳לע, די בעל־הבית׳טע, האָט נישט געזשאַלעוועט קיין ליכט, זי האָט געלייענט און געוואוסט גאַנץ גוט, אַז וואָס מעהר ליכט פֿרײַטאָג־צו־נאַכטס, דאָס מעהר פּרנסה בעווילינט גאָט. דער גרויסער טיש איז געוועזן בעשטעלט מיט זילבערנע לײַכטער, אַלט־פֿרענקישע, זעקס־רעהרענדיגע. אין שטוב האָט אַלעס געבלאַנקט, געלויכטען פֿון די ליכט. לכּבוד דעם חתן האָט מלכּה׳לע אַרויסגענומען דאָס זילבערנע גאָפּעל־מעסער, וואָס ווערט נאָר בענוצט צו דער פּורים־סעודה, אויפֿגעשטעלט די זילבערנע בעכער. אויבען־אָן זענען געווען געגרייט די חלות פֿאַר ר׳ יחזקאל׳ן, בעדעקט מיט אַ חלה־טישטיכעל, רעכטס איז געוועזן געגרייט פֿאַר׳ן חתן, די חלות פֿאַר איהם זענען געוועזן בעדעקט מיט אַ טישטיכעל, געהאַפּטען אויף זילבער, וואָס לאָה׳לע האָט פֿאַר איהר חתן אויסגעהאַפּטען. מלכּה׳לע, אָנגעטהון אין איהר ווײַסען זײַדענעם קלייד מיט גאָלדענעם בעשלאַג פֿון אונטען, וואָס איז געוועזן געמאַכט לויט דער דעמאָלדיגער מאָדע מיט ברייטע פֿאַלדען, וועלכע איינע האָט זיך פֿערבלאָנדזעט אין דער צווייטער, מיט דעם זײַדענעם שאַלעכיל מיט די בלויע פֿרענזעלעך, וואָס דער מאַן האָט איהר מיטגעבראַכט פֿון לײַפּציגער מאַרק, און דער הייסער שבּת׳דיגער קאָרענגאָווער הויב, — איז געשטאַנען, דאָס פּנים אין איהרע בלייכע אידעלע הענד פֿערשטעלט, און האָט ליכט געבענטשט. לאָה׳לע, אַנ׳אויסגעוואַשענע, מיט שוואַרצע לאַנגע זײַדענע צעפּ פֿערוואָרפֿען שבּת׳דיג איבערן סאַמעט־בלויען יאַקעלע, און זעהט אויס ווי אַן אָרענטליך מיידעלע, וואָס האָרכט „וואָס טאַטע־מאַמע הייסען, און וואָס גוטע, פֿרומע לײַט הייסען“ — און אַ ברכה מיט הצלחה רוהען אויף איהר קאָפּ... זי זיצט זיך בײַ דער מאַמען, און לייענט מיט איהר אין דער תּחנה:

„רבּונו של עולם, מײַן מצוה פֿון די ליכט־אָנצינדען זאָל אַזוי אָנגענומען זײַן, ווי די מצוה פֿון דעם כּהן־גדול, ווען ער האָט די ליכט אין ליכטען בית־המקדש אָנגעצונדען. אַז מײַנע קינדערס אויגען

זאָלען לייכטען אין דער ליעבער, הייליגער תורה... זייערע מזלות זאָלען לייכטען אין הימעל..."

די פענסטער זענען געווען אָפען אין געסיל אריין; געגענאיבער פון גאָרטען האָט זיך געהערט די קוואַטשעריי פון די זשאַבעס, און פון גאַניץ ווייט אין „שוואַרצען וואַלד" האָט זיך אַ ליכטעל געלויכטען, איינגעפּאַסט אין דער פינסטערער נאַכט, האָט עס אויסגעזעהען ווי אַ פערגעסען ערגעץ שבת-ליכטעל, און די זשאַבעס בענטשען דעריבער... אַ טונקעלע חמאַרע איז געהאַנגען איבער'ן וואַסער און אַלץ פערדעקט, נאָר פון ווייט, פון יענער זייט האָט זיך געשפּיגעלט אַ ליכטעל, און ס'האָט געדוכט, אַז די אַלטע, די ווייסע, אַ גרויע באָבע, האָט זיך אויך שבת-ליכטלעך אָנגעצונדען לכבוד שבת... און פון אָפענעם פענסטער קומען אריין צושווימען גאָט'ס ליעבע זומערדיגע ריחות פון טויזענדער בליטהען און געוויקסען, און האָבען זיך אויסגעגאָסען אין שטוב, געהאַפּט אַ וואָרט פון תחנה, אַ שבת'דיגע ברכה און צוריק אַרויס, און געשוועבט מיט דער ברכה איבער פעלדער און וועלדער, איבער הימעל און ערד און פערשפּרייט שבת-ברכות איבער גאָט'ס וועלט...

יודען זענען אַהיים געגאַנגען פון בית-המדרש, פון מנינים'לעך. ווער עס האָט געקענט האָט אַנ'אורח מיטגענומען. די שבת-מלאכים זענען פאָראויס פאַר די פרינצען געפלויגען און האָבען זיי שלום-עליכם אָבגעגעבען, און מגוהה פערשפּרייט. און יודען דערזעהענדיג די גוים, וואָס זענען געזעסען אין זייערע וואָכעדיגע קליידער מיט זייערע ווייבער און קינדער אויף די ביינק פאַר די טהירען און האָבען געשפּיעלט און געזונגען, האָבען זיי געקרעכצט, רחמנות געהאַט אויף זיי: גוים נעבעך, זיי האָבען נישט קיין שבת!...

און דיין פאָלק ישׂראל האָסטו געטרייסט, טאַטע אין הימעל! אַלץ איז עפּעס ווי אויסגעלייזט געוואָרען, בעקליידט מיט דערבאַרימקייט, ווי די שכינה וואָלט איהר פאָלק ישׂראל אַרומגענומען, די טרעהרען פון געזיכט אָבגעווישט, געטרייסט איהם, די פּאות איהם אויף די באַקען געקרייזעלט, ווי אַ געטרייע מאַמע געקרייזעלט, חנידליך געמאַכט, און מיט ליעבשאַפט צו איהם געזאָגט: הבן יקיר לי אפרים: צי אַ טייערער זוהן בּיסטו מיר אפרים? אם ילד שעשועים, אָדער אַ שפּיעל-קינד, כּי מדי דבּרי בּו, וואָרום אין מיין טהון רע-

דען וועגען איהם זכור אָזכרנו עוד, טהו איך אָן איהם אַלץ נאָך גע־דענקען, על כן המו מעי לו איבער דעם פרומען מיינע געדערים נאָך איהם. רחם אֲרַחֲמֶנּוּ נאום ד׳, ערבאַרימען טהו איך מיך איבער איהם, טהוט זאָגען גאָט.

און גאָט׳ס ערבאַרימקייט איז איבער וועלט און נאַכט גע־ווען אויסגעגאָסען.

ר׳ יחזקאל איז אַהיים געקומען נאָכ׳ן דאַווענען, און אַ רעשט ביסעל אורחים האָבען זיך איהם נאָכגעשלעפּט.

— גוט שבת!

״שָׁלוֹם עֲלֵיכֶם. מַלְאֲכֵי הַשָּׁרֵת. מַלְאֲכֵי עֶלְיוֹן...

און געזעהען האָט מען, ווי די מלאכים מיט זייערע צווייַ ווייַ־סע פליגעל פערשפרייטען מנוחה אַרום אין דער שטוב. מלכה׳לע מיט דער כלה זענען געזעסען בייַם טיש, וואַרטענדיג אויף קדוש, און האָבען אויסגעהאָרכט פון מאַן און חתן, די חניפה׳דיגע ריידעלעך וואָס די מאַנספערשוינען האָבען די ווייבער פאָרגעזאָגט:

״אֵשֶׁת חַיִל מִי יִמְצָא״...

מען זיצט בייַם טיש. ר׳ יחזקאל זיצט אויבען־אָן מיט׳ן חתן קעגענאיבער דעם ווייַב מיט לאָה׳לען. עס איז שטיל אַרום, נאָר דאָס ווינדטעל, וואָס בלאָזט דורך דעם אָפענעם פענסטער, האַלט איין אין דערצעהלען... לאָה׳לע הייבט אַלע ווייַלע פאַמעליך אויף די אויגען און וואַרפט אַריבער אַ בליק. ער, אין דער אַטלעסענער קאַפּאָטע און מיט דעם שוואַרצליכען פּנים, איז אַזוי חנ׳עוודיג. אָט זעהט זי אויף איהם דעם גאָלדענעם זייגער אין דער זייַדענער וועסט, דעם זייגער, וואָס ער האָט פון איהר געקראָגען. ער איז איהר חתן... מיט איהם וועט זי וואָהנען אין איין שטוב... קיינער נישט, נאָר זיי ביידע... און דאָס יונגע האַרץ בעוועגט זיך אַזוי לייַכט, אַזוי שטיל... דאָס ווינדטעל הערט דעם סוד און פליהט מיט איהם דורך דאָס אָפענע פענסטער אַרויס אין דעם גראַפ׳ס שוואַרצען וואַלד אַריין, דאָרט פאַר׳ן שבת־ליכטעל דעם סוד צו פערטרויען...

ער זיצט שטיל, די אויגען אַראָבגעלאָזט. וואָס קלערט ער איצט? וועגען איהר, וועגען זיין לאָה׳לען! (רויט ווערט זי). דאָס איז איהר חתן, אַ חתן פאַר זי האָט דער טאַטע מיטגעבראַכט... אַך, ווען עס וואָלט קיינער נישט זיין, טאַטע־מאַמע וואָלטען שלאָ־

פֿען געגאַנגען, וואָלט זי צו איהם צוגעגאַנגען, שטילערהייד, עס איז דאָך איהר חתן. צו אַ חתן מעג מען... וואָס — ניין?...

שאַ, דער טאַטע מיט'ן חתן זינגען. זיין קול, ווי עס קלינגט, ווי עס הילכט, עס לויפט אַרויס דורך דאָס פֿענסטער:

„מנוחה ושמחה אור ליהודים!..."

זי, די כלה, דערלאַנגט צום טיש, שטעלט אַנידער אַ טעלער פֿאַר'ן טאַטעשי, פֿאַר די מאַמעשי און פֿאַר איהם...

„זאָל ער מיר עסען געזונדערהייד..." און דאָס האַרץ קלאַפּט איבער זיין אַקסעל, עפּעס האָט איצט געמוזט פֿאַר זיין געזיכט דורכלויפען...

אין מיטען עסען זענען געקומען צוגעהן דער מחותן ר' חיים מיט דער מחותנת'טע, עס איז געקומען עוזר'ל, לייב'ל, מאָטעלע און הינדעלע מיט די קינדערלעך, און גלאַטע קרובים און בעקאַנטע. מען האָט אָבגעגעבען דעם חתן שלום עליכם, געפֿרעגט איהם, ווי דער הזן געפֿעלט. דערנאָך איז געוואָרען אַ שמועס וועגען חזנים. איינער האָט געזאָגט אַ שטיקעל שיר המעלות'ל, האָט דער חתן איהם אָבגעענטפֿערט מיט אַ זמר'ל. דאָס גאַנצע געסיל איז צוזאַמענגעלאָפֿען אונטער'ן פֿענסטער. דער חתן האָט פֿערמאַכט די אויגען, די האַנד אונטער די באַק אונטערגעלעגט און זיין קול האָט זיך געגאָסען, האָט זיך געלאָזט אויף אַ „שטייגעריל". אונטער'ן פֿענסטער ווערט אַלץ מעהר מענשען, מען שטעקט קעפּ אַריין. „גוט שבת!" „לאָה'לעס חתן" — האָבען מיידלעך זיך געסוד'עט און מיט'ן פֿינגער געוויזען. די טהיר האָט זיך געעפֿענט און פֿרעמדע מענשען האָבען אָנגעהויבען אַריינצוגנב'נען זיך, צוערשט מיט אַ ספק'דיג געלעכטעריל אויף די ליפּען, באַלד: הייסט עס, גלאַט אַזוי, און דערנאָך האָט מען זיך שוין געדריקט, די שטוב אָנגעשטאָפּט.

און צום טיש האָט מען ווין דערלאַנגט, כוס אוים, כוס איין.

באַלד איז אָנגעקומען ר' יצחק יודל'ס מיט'ן ברייטען „גוט שבת'! דער עולם האָט פֿאַר איהם אַ וואַרע געמאַכט. עוזר'ל האָט איהם אויפ'ן אַקסעל די האַנד אַרויפגעלעגט און הויך זיך גע„דוצ"ט. ר' יצחק יודעלם האָט נישט געוואָלט לאַנג זיצען: „דער רבי געהט קדוש מאַכען". דער עולם האָט זיך באַלד גענומען צום בענטשען. נאָכ'ן בענטשען האָט זיך דער יונגער עולם גענומען געהן צום רבי'ן, און די מחותנים, ר' יחזקאל מיט ר' חיים'ן — אין בית־המדרש אַריין, וואו

דער רב פלעגט לערנען יעדען פרייטאג־צו־נאכטס מיט די שטאדט־בעלי־בתים די סדרה פון דער וואך.

ר' יצחק יודל'ס האט שטארק אנגעהויבען בעטען, אז ר' יחזקאל מיט ר' חיים'ן זאלען היינט לכבוד דעם חתן מיטגעהן צום קדוש צום רבי'ן.

די בעלי־בתים האבען זיך צוערשט אביסעל געשעמט דורכלאזען א סדרה, נאר די קינדער, און דער חתן אליין האבען זיך שטארק אנגעהאלטען. ר' יצחק יודעל'ס האט געזאגט: „מען מוז אייך גע־וועהנען"...

האבען זיך די בעלי־בתים, א ביסעל מיט בושה, געלאזט זיך נאכשלעפען נאך די קינדער צום רבי'ן.

עס איז געווען דער ערשטער פרייטאג־צו־נאכט'ס, ווען די בעלי־בתים האבען זיך נישט געפונען אין בית־המדרש ביים רב'ס סדרה.

ביים רבי'ן אין בית־המדרש.

איין עדה! און גאט'ס עדה איז אינגאנצען אלע גלייך, סיי קינדער, סיי אלטע, אלע איין נשמה, איין בנין, איין גאט ליעבט מען, אין איין בית־המדרש דאווענט מען. און די תפלה איז איינע, טויזענדער קולות פון איין הארץ. דער עולם איז צוזאמענגעגאסען, א ים שווארצע שטריימלעך און שווארצע בערד איינער אין אנדערן, ביים צווייטען, אין איינעם; אלע אויגען ווענען אנגעווענדט צו דעם ווייסען האלאט, וועלכער דרעהט זיך ארויף און אראפ צווישען דעם ים שווארצע שטריימלעך און וועלכער מאכט זיך א וועג פון איין עק בית־המדרש צום צווייטען. דאס איז דער רבי. זיינע הענד ווענען אין גארטעל פערפלאכטען. די אויגען צום באלקען אנגעווענדט און דער הויכער, שכינה־דיגער שטערן איז אין איין שארפען קנייטש; איין מחשבה, איין כונה: צו גאט!

און גאט איז דא, דא, צווישען דער עדה. ער האט זיך גליט יודען אויסגעמישט. ער איז געווארען איין חלק אין כלל, איין קנויטעל, איין פלעמעל אין דער מנורת־הכלל. די שכינה און די כנסת־ישראל, די כנסת־ישראל און די שכינה. ביידע פערוואגעלט אין גלות, טרעפען זיך צוזאמען און דערמאהנען זיך די כלה־צייט. איז עס דען נישט ווי צווישען א חתן־כלה, וואס עס האט זיך ביי ווי א ברוגזל געמאכט? זיי ווענען זיך צוגאנגען אין פערשיעדענע

וועגען און פרעמדע לענדער, און איצט טרעפען זיי זיך אינאיינעם אין אַ פרעמדער סטאַנציע...

און דער רבי האָט געזונגען זיין ליעבענס ליעד צו גאָט: שיר־השירים.

ניט געזונגען האָט ער, נאָר טיעף געזאָגט, מיט כּוונה, יעדעס וואָרט מיט זיין טעם און זיין מיין:

...„איהר זאָלט ניט קוקען, וואָס איך בין אַזוי שוואַרצליך, וואָס די זון האָט מיך אָבגעברענט. מיין מאַמעס קינדער האָבען מיר שלעכטעס געטהון, זיי האָבען מיך געמאַכט פאַר אַ גאָרטנער־היטערין, מיין גאָרטען האָב איך ניט געהיט".

— „זאָג מיר, דו וואָס מיין נשמה ליעבט, וואו פאַשעט זי, וואו הויערט זי אין דער מיטאָג־צייט?"

— „אויב דו קענסט ניט די שענע צווישען די פרויען? גיה נאָך די שעפסען־טריט און זעה דיינע ציגעלעך אַרום די געצעלטען פון די פאַסטוכער".

— „איך בין מיר אַ בלימעל פון שרון, אַ רויז פון די טאָלען".

— „אַזוי ווי אַ רויז צווישען די דערנער, אַזוי איז מיין געליעבטע צווישען די טעכטער".

— „אַזוי ווי אַן עפּעל צווישען די וואַלד־בוימער, אַזוי איז מיין געליעבטע צווישען די זיהן. אין זיין שאָטען וויל איך ליעגען, זיינע פרוכטען זענען מיר זיס"...

— „מיין געליעבטער איז גלייך צו אַ הירש, אָדער צו אַ יונגען אינד. אָט שטעהט ער הינטער אונזער וואַנד, קוקט אַריין דורך דאָס פענסטער, וואַרפט אויגען דורך די שפּאַלטען"...

— „ענטפערט מיין געליעבטער און זאָגט צו מיר: מיין פריינדין, מיין שענע, קום מיט מיר!"

— „וואָרים איז, דער ווינטער איז שוין אַוועק, דער רעגען איז שוין פאַרביי".

„פעלד־בלימעלעך ווייזען זיך שוין אויף דער לאָנקע, דעם פויגעלס־צייט איז געקומען, און דעם קוקוס קול הערט זיך שוין אין אונזער לאַנד"...

„שטעה אויף מיין פריינדין, מיין שענע און קום מיט מיר" — — —

און דעם רבינס קול זאָגט ניט, נאָר עס בעשעמט יעדעס

וואָרט, נִיט יודען צו פערשטעהן דאָס זיסקייט, די צוגעבונדענקייט, די טרייַשאַפט, וואָס עס פיהלט די כּנסת־ישׂראל צו דער שכינה און די שכינה צו דער כּנסת־ישׂראל.

און די עדה פיהלט עס און נייגט זיך, און בויגט זיך, ווי אַ דאָרשטיגעס פעלד זאַנגען צום טריפענדיגען וואָלקען. די עדה האַפּט אַ וואָרט, און עס זינגט אין די הערצער, עס טרייסט, אַ גרוס פון דער שכינה צו דער כּנסת־ישׂראל אין גלות.

„וואָלט איך געווען אַ פייגעלע אין וואַלד,
וואָלט איך צו דיר געפלויגען..."

און יודען נעהמען זיך צוזאַמען. און עס ווערט איין האַרץ און איין נשמה.

און דער רבי זאָגט די ווערטער מיט אַזוי פיעל ליעבע, ווי ער וואָלט אַ בריוועלע געלייענט, אַ געטריי בריוועלע „פון צוויי טויזענד מייל":

„איך שלאָף, און מיין האַרץ איז וואַך. די שטימע פון מיין געליעבטען קלאַפּט אין טהיר: עפען מיר, מיין שוועסטער, מיין פריינדין, מיין טייבעלע, מיין קאָפּ איז פול געוואָרען מיט טוי, מיינע לאָקען מיט נאַכט־טראָפּען.

„כ'האָב אויסגעטהון מיין העמדעל, ווי אַזוי קען איך עס אָנטהון? כ'האָב אָבגעוואַשען מיינע פיס, ווי אַזוי קען איך זיי פערשמוצען?...

„האָט מיין געליעבטער די האַנד אויסגעשטרעקט פון שליסעללאָך, האָבען מיינע געדערים נאָך איהם געטהון ברומען.

„האָב איך מיך אויפגעהויבען צו עפענען מיין געליעבטען, און מיינע הענד טהוען מיר טריפען, און מיינע פינגער מיט מירום די קלאַמקעס שמירען.

„איך האָב אויפגעעפענט מיין געליעבטען, נאָר מיין געליעבטער איז שוין לאַנג געהאַט אַוועק. די נשמה איז איהם אויסגעגאַנגען אין זיין רעדען. האָב איך איהם געזוכט און כ'האָב איהם נישט געפונען. האָב איך איהם גערופען, האָט ער מיר נישט גענטפערט.

„האָבען מיר געטראָפען די, וואָס דרעהען זיך אין שטאָדט אַרום, האָבען זיי מיך געשלאָגען, האָבען זיי מיך געביילט, האָבען זיי מיר די קליידער אַראָבגעצויגען, די „מויערן־היטערס" — — —

פלוצלונג האָט דער רבי אויפגעהערט צו זאָגען. ער האָט זיך איבער'ן בית־המדרש געדרעהט, קיין וואָרט נישט גערעדט, וואָס אַמאָל מעהר די אויגען אויפגעריסען און געקוקט אויפ'ן באַלקען און דער שטריך אין שטערן האָט זיך איהם אַלץ טיפער געשניטען, אויף חסידים איז געפאַלען אַ ליבע אימה, וואָס האָט אַלע אינאיינעם צוזאַמענגענומען און געהאַלטען.

פלוצלונג האָט זיך דער רבי געגעבען אַ האַפּ אויף און מיט גרויס פרייד, ווי עס וואָלט עפּעס פאַר איהם פלוצלונג ענטפּלעקט געוואָרען, האָט ער געגעבען אַ געשריי אויס:

שלום עליכם, עליכם שלום, מלאכי השרת, מלאכי עליון"...

און עס איז געוואָרען צווישען עולם, ווי עס וואָלטען אַריינגעפאַלען טויזענדער מלאכים פון הימעל. די מלאכי־השרת האָבען זיך אויסגעמישט מיט'ן עולם חסידים צום רבי'ן אויף שבת, אַלטע בעקאַנטע, משלנו, און מען האָט זיך ביי די גאַרטלען אָנגענומען, געפרעהט זיך איינער מיט'ן צווייטען:

„שלום עליכם, מלאכי השרת!...

און דער עולם האָט זיך טיפער געלאָזט, איינער אין צווייטען, איינער אין אַנדערן, מיט גדולה, מיט שבת־שמחה, מיט איין אחדות, מיט איין ליבשאַפט:

„שלום עליכם, מלאכי השרת!"

און דער רבי איז אַריין צווישען עולם, אויסגעמישט זיך מיט דער עדה, צוזאַמענגענומען זיך ביי די הענד, און מיט גרויס גדולה, אַלע אין איין קול:

„בואכם לשלום!"

פלוצלונג איז דער רבי ווייטער שטיל געוואָרען און געבליבען שטעהן אין מיטען שטוב, די אויגען אַלץ צום הימעל אָנגעווענדט, ווי זיי וואָלטען פון אויבען עפּעס געשעפּט, געפאָרשט. די הענד האָט ער טיפער אין גאַרטעל פערקניפּט, און איז לאַנג געשטאַנען, זיך נישט אַ ריהר געגעבען. מיט אַמאָל האָט ער זיך ווידער געגעבען אַ האַפּ, אַוועק אין אַ בעזונדער ווינקעל צווישען דעם אָרון און דער וואַנד, געגעבען אַ בויג איין דעם קאָפּ אין ווינקעל און איז געבליבען שטעהן פערטיעפט אין זיך אַליין, און האָט עפּעס וואָס אין דער שטיל געזאָגט... דערנאָך האָט ער זיך פּאַמעליך אָנגעהויבען צו שאָקלען, און עס האָט זיך געגאָסען אָהן ווערטער אַ

שטיל־פֿליסענדיגע תּפֿלה. פֿון צײַט צו צײַט האָט ער מיט דער האַנד צוגעמאַכט, ווי ער וואָלט עפּעס דערמיט וואָס בּאַ׳טעמ׳ן, אויס־זינגען, אויסזאָגען, און בּאַלד איז ער ווײַטער געבּליבּען שטיל פֿערטיעפֿט.

דער עולם אַרום — חוואַליעס קאָפּ איבּער חוואַליעס קאָפּ, איז שטיל פֿערזונקען געוואָרען אין אַ מתיקות׳דיג שווײַגען, און אַ ליעבּע, זיסע אימה האָט אַלץ אַרומגענומען, און יודען האָבּען זיך אָנגענומען בּײַ די הענד, און זענען דערציטערט געוואָרען וואַרטענדיג.

נאָר פּלוצלונג האָט זיך דער רבּי אויפֿגעהאַפּט און מיט גרויס חדוה׳קײַט האָט ער זיך געווענדט צום עולם:

— צום קדוש!

זײַן פּנים האָט געלויכטען, ווי די שכינה וואָלט עס בּעקושט און בּעהײליגט. פֿון זיך האָט עס אַ וואַרימקײַט געשיקט און אַלע, אַלע צו זיך, און אין זיך אַרײַנגענומען.

דער עולם האָט אַ וועג געמאַכט. אין דער טהיר האָט זיך געוויזען אַ צוג ווײַבּער, מיט דער רבּי׳צין אין מיטען. פֿון איהר הויכען גלאַנצענדיגען שטערן האָט דער שטערנבּאַנד, בּעפּוצט מיט בּריליאַנ־טען, גאָלד און פּעריל, אַראָבּגעשײַנט מיט אַ שבּת־מלכות׳דיגען גלאַנץ און אַרום פֿערשפּרײט דאָס מלכות׳דיגקײַט און געזאָגט: „גוט שבּת!" די גרויסע בּריליאַנטען פֿון די לאַנגע אויהרינגליך, פֿון הינ־טער דער שבּת־הויבּ, ווי גרויסע שבּת־טראָפּען, און די שנירלעך פּעריל, וואָס זענען געווען פֿערצויגען איבּער דעם האַרץ אויף דעם זײַדענעם קלייד, ווי פֿערגליווערטע, אונשולדיגע טרעהרען, האָבּען בּעשײַנט, האָבּען בּעגלאַנצט דאָס מלכות׳דיגקײַט. איבּער דעם שבּת־מלכות׳דיגען געזיכט איז געווען אויסגעגאָסען דער יודישער שטאָלץ, דער יודישער חן. אַרומגערינגעלט פֿון די שניהר און די טעכטער איז זי צו צום טיש. די זײַדענע קליידער האָבּען נאָכגעשאָרכט, די בּריליאַנטען און פּעריל האָבּען די אויגען פֿערבּלענדט און דרך־ארץ פֿערשפּרייט.

דער רבּי האָט גענומען דעם הויכען זילבּערנעם בּעכער, פֿול אָנגעגאָסען מיט ווײַן און האָט קדוש געמאַכט: ויברך אלהים את יום השביעי ויקדש אותו — און גאָט האָט געבּענטשט דעם זיבּענטען טאָג און האָט איהם געהײליגט.

און דער רבּי האָט איהם געהײליגט. די קדושה האָט צווישען

עולם איבער די קעפּ אַרומגעשוועבט, זי איז אַרויס דורך דאָס אָפענע פענסטער אין גאָט׳ס פּער׳סוד׳עטע וועלט אַריין, און אַליין, אַליין די גאַנצע וועלט פון וואָכעדיגען געהויבען, דערהויכט און פערשבת׳ט.

אין געסיל איז שוין פינסטער. די שטערן, טיעף איינגעזעצט אין טיעפען בלויען הימעל, זעהען אויס ווי שבת־ליכטלעך, וואָס געהען אויס אין אַ יודיש שטוב, ווען דער עולם איז אַרום טיש אויף די מעשה־ביכלעך איינגעשלאָפען. דאָ און דאָרט האָט זיך נאָך אין אַ פענסטער געברענט אַ שבת־ליכטעל, געהאַלטען ביים אויסגעהן, און פון אָפענעם פענסטער האָט זיך נאָך געהערט אַ פערשלאָפען, אויסגעהענדיג זמירות. דעם רבינ׳ס קדוש האָט זיך אויסגעשפּרייט אין אַלע פיער עקען וועלט און צווישען נאַכט, הימעל און ערד און איז פערשלאָפען געוואָרען פאַר מתיקות׳קייט... ווייט אין דער גאַס האָבען זיך געהערט טריט פון די יודישע שומרים, וואָס האָבען ביי נאַכט דאָס שטעדטיל געהיטען, אַז מען זאָל עס נישט אונטערצינדען...

פון דעם רבינ׳ס אָפענע פענסטער האָט דאָס זינגען הויך, ברייט און ווייט אין דער גאַס זיך אַ וועג געמאַכט.

צוויי ווייסע בערד, צוויי ווייס־גרויע האָהר־קעפּ האָבען זיך אין דער טונקעלער נאַכט געווייסט. געוועזען זענען עס ר׳ יחזקאל און ר׳ חיים צוריק געהענדיג פון רבינ׳ס קדוש.

פון דעם בית־המדרש׳ס פענסטער האָט נאָך אַרויסגעדרינגט אַ קליין, פערוויכערט ליכטעל, און אַ האַלב פערשלאָפען קול פון גאַניץ פערשלאָפענע יודען האָט זיך געלאָזט הערען.

זיי זענען אַריין אין בית־המדרש.

ביים טיש וועלכער איז קוים בעלויכטען שוין פון אַ אויסגעהענדיגער לאָמפּ, זיצט דער רב, אַרום בעלי בתים, פערמאַטערט פון אַ גאַנצער וואָך אַרבייט, און לערנט מיט זיי די סדרה פון דער וואָך:

— ואתחנן אל ה׳ בעת ההיא לאמור: „האָב איך מיך גע־בעטען ביי גאָט, יענער צייט, אַזוי צו זאָגען“...

אַ גרויס דעמפּיגקייט האָט געדריקט צווישען דיעם קליינעם, האַלב־פערשלאָפענעם עולם.

צווישען עולם האָט דער הויכער בלינדער לייב שוסטער אַרויסגעשטאַרט, אין הויך אויפ׳ן קול צוגעשנאַרכט...

די בעלי־בתים האָבען זיך פערזשעמט.

VIIII

צו מאָרגענס.

שבת אין דערפריה. די זוהן געהט אויף אויפ׳ן הימעל, און איבערן שטעדטיל ציהט זיך דער ליכטיגער טאָג. אַליין ווערט עס טאָג, פון שטעדטיל העלפט קיינער נישט צו. די געוועלבער זע־גען פערמאַכט, פערהאַקט, עס וועקט זיך קיינער נישט. קומט אַ פויער אין גאַס אַן צופאָהרען מיט זיין פוהר, זעהט עס קיינער נישט אָן, ער שטעלט זיך אָב די פערד פאַשען אין „האַלט שבת" אין מיטען גאַס... נישט וואו און נישט ווען ווייזט זיך אַ יוד אַ בעל־הבית פאַר דער טהיר, אין אַ פּאָר ריין־געוואַשענע גאַטקעס, און געגעצט פראַנק און פריי אין דער וועלט אַריין. דאָרט געהט אַ יוד, אַ חסיד צוריק פון מקוה און טראָפּענס וואַסער רינען איהם פון די נאַסע פאות אויף דעם פריש־געוואַשענעם קאָלנער פון העמד, וואָס פערלעגט זיך מיט אַ בעזונדער בעל־הבית׳ישקייט איבער׳ן קאָל־נער פון פאַלטאָ. אין מיטען מאַרק ווייזט זיך פּלוצלונג אַ הויכער, דאַרער יוד, מיט אַ לאַנגע, ברייטע באָרד, און עפענט אַ גרויס מויל אויף און ציהט אויס ווי אַ לאַנגען שנור:

— אין שו—ל—ל אַ—ר—ריין!

הויבען זיך אָן ווייזען יודענעס אין ווייס געפּרעסטע ספּאָדני־צעס, לויפען צו און קלאַפּען אין לאָדען אַריין: שרה׳לע, מען האָט שוין גערופען! האַקען זיך פרעגנטען אייזען, עפענען זיך לאָדען, און עס ווייזען זיך ווייסע שלאָף־מיצען פון די אויפגעעפענטע פענ־סטער. קוקען צום ע...אָרט׳ס זייגער, וואָס איז אויפ׳ן טהורעם פון שפּיץ ראַט־הויז: ווי שפּעט איז?

הויבען זיך אָן צו ווייזען אויסגעפּוצטע ווייבער. יודישע קינ־דער ליעבען זיך צו סטראַיען פון אין שבת צום ...ייטען; אין אַלעם

שעהנסטען וואס אַ יודענע האט, ־ וועט זי זיך אין דעם אויסצירען צו ווייזען זיך אין גאט'ס הויז. דעמאלסט פלעגען זיין די ברייט־זיידענע קליידער, וואס האבען זיך אנגעהויבען פון אויבען שמאל און זענען וואס ברייטער אראב געגאנגען, אזוי, אז די יודענע האט אויסגעזעהען, אז זי וואהנט אין דער קלייד מיט אַ האלב טוץ קינדערלאך. מען פלעגט זיך ליעב האבען צו סטרויען אין קארענקעס, ירושות פלעגט מען זיך איבערלאזען פון מאמע צו טאכטער, רעכטע קאלישער קארענקעס. יעדעס קאפטאנדעל איז ארום די ארבעל און ביים האלז־מויל געווען בעהאפטען מיט ברייטע, זיידענע קאראנקאווע פריזקעס. און אויפ'ן קאפ, אַ האלב אזא מין קאפעלושעל, צוויי בלימלעך אויפגעצויגען אויף צוויי דראטען, אויפגעפוצט אויף דער הויך, און ארומגעהילט מיט אַ טערקישען טוך, וואס מען פלעגט זיי רופען „שול טיכער". יונגע ווייבליך פון דער היינטיגער וועלט פלעגען טראגען קראגענדלעך אויף די העלזער מיט לאנגע צוויי שפיצען און פערבינדען מיט אַ לייפציגער זיידען שאלעכעל, און די צוויי אויסגעהאפטענע שפיצען פון שאלעכעל זענען געווען פערשלייפט אין אַ ברייטען שלייף איבער'ן הארץ. דאס פלעגט זעהר פאסען און פעראיידלען דאס ווייבליכע געשלעכט.

און אויף דעם גלאטען שייטעל אזא מין קאפעלוש פון שווארצע קאראנקעס מיט אַ לאנגע, שווארצע פעדער, וועלכע איז געווען פערבונדען מיט זיידענע צוויי בענדער איבער'ן האלז. מיידלעך, אנגעטהון שוין אין די שבת'דיגע אבגעגלאנצטע קאמאשלעך, איינגעוויקעלט אין פערשוילען, אין די ווייסע אונטער־קליידער, שטעהען אין די טהירען, אין די פענסטער איבער דער גאנצער גאס און מען קוקט נאך. די אויסגעפוצטע פיהלען, אז זיי געהען אויפ'ן פאראד. געהען זיי פאמעלאך, מיט אַ „מינעלע" און „הן'דעל", ווייסען, אז הונדערטע אויגען קוקען יעצט אויף זיי, בעטראכטען אלע זייערע מינעס, יעדע בעוועגונג, און אלץ, וואס איז אויף זיי ווערט אבגעאויגען און אבגעמאסטען אין הונדערטע מיילער.... די יונגלאך פאראויס, טראגענדיג דער מאמע, אדער דער מוהמע דעם סדור'ל מיט דער תחינה, פערבונדען אין אַ נאד־טיכעל. עס האבען זיך גלאזט יודען, בעלי־בתים, אין שבת'דיגע קאפאטעס, אין רייגע שטיוועל, מיט די קעלנער פון די געוואשענע העמדער. טייל אין טלית אנגעטהון, נאך טייל האבען די יונגלאך די טליתים מיט די חומשים

נאָכגעטראָגען. עס האָבען זיך געלאָזט חסידים אין אטלעסענע קאַפּאָטעס און שטריימלעך און ווייסע געפּרעסטע קראַגענדלאַך מיט ווייסענע שניפּסלעך (וועלכעס האָט צו־וויסען געגעבען פון בעל־הבית'ישקייט אין דער־היים) טייל אין מקוה, טייל פון דער מקוה. די גאַס איז וואָס אַמאָל בעלעבטער געוואָרען, היימישער און שבת'דיגער, די זון האָט זיך ליכטיג צוגאָסען איבער'ן הימעל, אַ פרישע, אַ ליכטיגע, אַ נייע אָנגעקומען אויף שבת. און זי האָט בעגאָסען מיט ליכט איין רייהע הייזער, און די צווייטע זייט איז אין שאָטען געלעגען. און אויף די בלעטער פון די בליהענדע בוימער פאַר דער טהיר האָט זיך נאָך דער נאַכט־טוי אויפגעהאַלטען.

נאָר די שול איז געבּליבען געשטאַנען וויסט, אַ חורבן, און אַרומגעצוימט מיט ברעטער, אַ קבר פון אַ שול.... און די איינציגע וואַנד, וואָס איז נאָך שטעהן געבליבען נאָך דער שרפה — אַ „כותל מערבי“, אַ מצבה אויף אַ שול. — און יודען געהען דורך, קרעכצען און געהען דאַווענען אין בית המדרש אַריין.

אין בית־המדרש האָט מען שוין געדאַווענט. דער שול־חזן האָט זיך אָנגעגרייט נייע „שטיקלאַך“ פאַר'ן עולם, וואָס קומט צום רבי'ן. דער חזן אַרום די משוררים, די יונגלאַך, די קוויטשערלאַך, וואָס אַ גאַנץ יאָהר טהוען זיי זיך אין די גאַסען אַרומוואַלגערען, קיינער קוקט נישט אויף זיי, היינט מיט איין מאָל זענען זיי גרויס געוואָרען, מאַכען פרעהלאַך, מאַכען ווייגען דעם עולם, און טראָגען זייער געבעט אין הימעל אַריין... ביי דער טהיר שטעהען די „מבינים“, דער הענטשקע־מאַכער מיט'ן געשווירען בערדעל און חברה, און „קריטיקירען“, דרעהען מיט די נעז פון צייט צו צייט, טאַפּען מיט די פיס, פערהאַלטען זיך די אויגען, און מיט אַמאָל גיבען זיי אַ פערדריי דעם קאָפּ, האָרכען זיך איין: אָט... אָט!... ר' יחזקאל מיט'ן חתן זענען געקומען אַ ביסעל שפּעטליך, נאָר עס פּאַסט אַזוי פאַר אַ חתן, פאַר אַ חסיד. מען האָט איהם מכבד געווען מיט מפטיר, ווייבער האָבען פון דער ווייבערשער שול אַראָבגעקוקט און איינגעהאָרכט זיך, ווי דער חתן זאָגט דעם „מפטיר“.

נאָכ'ן דאַווענען האָט ר' יחזקאל אַהיימגעבעטען דעם עולם אויף „קדוש“. אַלע בעלי־הבתים האָט מלכה'לע פערהאַלטען אין אַ צווייטער שטוב זאָלען איבערוואַרטען די פיש ביז חסידים וועלען קומען. איז געקומען עוזר'ל מיט ר' יצחק יודעל'ס און מיט זייערע מענשען,

מען האָט אָנגעהויבען צו האַפּען, צו רײַסען, נישט געוואוסט נישט ווען נישט וואו, אַוועקגעשטופּט די בעלי־הבתּים (די אָנגעהאָרעוועטע יודען זענען אײַנציגווײַז אַנטרינען געוואָרען...) חסידים האָבען אַ גרויס גערודער געמאַכט, אַלע אין אײנעם, יונג און אַלט, געשטופּט, געשטויסען זיך, אויסציהענדיג די הענד געהאַפּט וואָס מען האָט דערלאַנגט צום טיש. מלכּה׳לע האָט נאָר געקוואָלען פון נחת: אין איהר שטוב חסידים, למדנים, ווי עס לעבט, ר׳ יחזקאל איז אַליין אויך אַ שטיק חסיד געוואָרען. חסידים האָבען איהם געהאַפּט אין קאָן אַרײַן, געקלאַפּט איהם אין די פּלײצעס. מען האָט אָנגעהויבען צו זינגען, עס איז פרעהליך געוואָרען. מלכּה׳לע האָט געטײלט פיש, דער עולם האָט זיך געזעצט צום טיש, פון די גאַנצע שטאָדט האָט מען אָנגעהויבען צו ברענגען פאַר׳ן חתן „קוגעל״: „די מאַמע שיקט קאָהל פאַר׳ן חתן״ — האָבען די מיידלעך געזאָגט, אַרײַנברענגענדיג עפּעס אין אַ טעלער, פערשטעלט מיט אַ צווײטען און מיט אַ סערוועטעל אַרומגעהילט.

— אַ שײנעם דאַנק, זאָג די מאַמע, אַז אם ירצה השם, אַז דײַן חתן וועט זיצען בײַם טיש וועט מען מיט פלאַשען וויין אָבשיקען — האָט געקלונגען די אַנטוואָרט פון דער בעל־הבית׳טע.

דער טיש איז געוואָרען פערשטעלט מיט פערשידענע קוגלען, און לויט די קוגלען האָט מען דערקענט די בעל־הבית׳טע פון דעם קוגעל. „אַ בעל־הבית׳ישער לאָקשען־קוגעל״ — פון אַנ׳אַלטען בעל־הבית, וואָס פיהרט זיך אויפ׳ן אַלטען שטײגער. „אַ געלײגטען קוגעל״ מיט אַ סך ראָזשענקעס און געפילעכטס — פון אַ הײַנטוועלטיגער „מאַדאַם״, אַ האַלבער שטראָדעל שוין. „אַ טרוקען־מעהליגער קוגעל״, גוט דורכגעפרעגעלט אין שמאַלץ, מיט ווינציג ראָזשענקעס, נאָר אַ סך פעפער — פון אַ חסידישען טיש קומט ער אַראָב...

אין דער גאַס איז לעבעדיג, פרעהליך, דער עולם זיצט נאָך בײַ די טישען, פון טײל פענסטער הערט זיך דער יום־מנוחה — טײל בעלי־בתּים זענען אײַנגעשלאָפען אויף די סדורים, בײַ׳ם בענשען, דער יונגער עולם, אָדער די הדר־יונגלעך גנבענען זיך אַוועק פון טיש, לויפען אַרויס פאַר׳ן בענשען אויף דער גאַס אַרויס,

ארויף אויף דעם בארג, וואס איז הינטער דער שטאדט, שפאציר-רען מיט מיידלעך...

און דער שבת איז אויפ'ן בארג, דאס שטעדטעל שלאפט זיך געשמאק, אונטער דער מאמעס פארטוך — די מנוחה פון שבת. און הדר־יונגלעך האבען זיך אויף דעם בארג פערקליבען, אויף דעם שפיץ בארג שטעהען יונגען און קוקען דורך די פויסטען אויפ'ן שטעדטעל, מרגלים הייסט עס „שפירען אויס" דאס „ארט" מיט שפאקטיסען, בארג־אראב גליטשען זיך יודישע קינדער איינס נאכ'ן אנדערן, איינס נאכ'ן אנדערן, און צורייבען די שבת'דיגע קאפאט-קעלעך מיט די שבת'דיגע שטיוועל. ווייבער געהען שפאצירען אויפ'ן וועג, פאר'ן בארג, און שטעלען זיך אב, שרייען אויף דעם בארג ארויף: גזלנים, די שבת'דיגע קאפאטע! חיים, געהסט אראב, די געהסט? חברה הערען נישט און גליטשען זיך ווייטער איינס נאכ'ן אנדערן בארג אראב. באלד שרייט א יונגעל: דער רבי געהט, דער רבי! און חברה מאכען פליטה, ווייט אוועק...

און דארט ווייט, אונטער'ן בארג, ציהט זיך דער וועג אוועק, אט ווייזט זיך דאס וואסער'ל, וואס טיילט דאס שטעדטעל דורך. דארט איז די וואסער־מיהל, דאס ראד קלאפט אין וואסער, און עס פאטשט פון דערווייטען, און דארט, נאך דער וואסער־מיהל, געהען בית־המדרש־בחורים ווייט אויפ'ן וועג שפאצירען...

נאכ'ן טיש ביי ר' יחזקאל'ן. ר' יחזקאל, ווי דער דרך פון א בעל־הבית אום שבת, איז ארונטערגעקראכען אונטער דער דעק, מלכה'לע האט אויך דאס זעלבע געטהון.

לאה'לע, אנגעטהון אין א שבת'דיג קליידעל און א וויים שערצעל, איז אריין אין סאלאן און, ווי א היינט־וועלטיגע כלה, האט זי זיך ביים פענסטער אנידערגעזעצט, לעזען א מעשה־ביכעל. „ער" האט זיך איבערן סאלאן געדרעהט אהין און צוריק, שוין א ביסעל מעהר דרייסטער, צוגעוואוינטער. מען האט זיך געפיהלט „אונזער", האטש מען האט נאך קיין רעכט ווארט צווישען זיך נישט געהאט גערעדט. זי האט ווייטער געלעזען, און זיין „אנ-וועזענהייט" האט שוין נישט געשטערט, נישט געשעהמט; מען האט זיי דאך פאר חתן־כלה געמאכט. זי האט נאר נישט גע-רעדט, נאר געפרעהט זיך, איגעוועניג עפעס געפרעהט אין האר-

צען: עס איז איהר, פאַר איהר אַ חתן׳דעל. און זי האָט אין האַרץ זיינע טריט געצעהלט. זיי האָבען ס׳מאָל נישט געקוקט אויף זיך, טייל מאָל האָבען זיי פון זיך די אויגען נישט אַראָבגענומען, מען טאָר דען נישט? נאָר רעדען האָבען זיי נישט געהאַט וואָס צו רעדען, זענען זיי שוויַיגענדיגערהייט אין שטוב געווען.

— וויל אַברהם׳לע אפשר זאָדע־וואַסער טרינקען? — האָט זי איהם פלוצלונג אַ פרעג געטהון, שוין דריטטער אַביסעל.

— אַ שענעם דאַנק, — האָט ער איהר אָבגעענטפערט. און איהר קול האָט פאַר איהר אָבגעקלונגען, פאַר איהר, זי איז דאָך שוין מיט איהם אַ שטיקעל משפחה, וואָס, ניין?

האָט זי איהם אַ גלאָז זאָדע־וואַסער דערלאַנגט, פאַר איהם אַנידערגעשטעלט, נעהענטער צוגערוקט, האָט ער דאָס גלאָז אין דער האַנד גענומען, און האָט הויך אַ ברכה געמאַכט. האָט זי געפיהלט, ווי די ברכה געהער זיך שוין מיט איהר אָן, האָט זי אין דער שטיל „אָמן" אָבגעענטפערט. איז איהר עפּעס אַזוי גוט געווען, ווי זי וואָלט בשותפות מיט איהם די ברכה געמאַכט...

זענען זיי ווייטער שטיל געוואָרען. ער האָט זיך ווייטער אין דער שטוב געדרעהט אַהין און צוריק. ער האָט איהר געוואָלט דערצעהלען די מעשה פון לאָוויטשער בחור, פון זייער בית־המדרש, האָט ער זיך דערמאָנט, אַז זי איז אַ מיידעל, פון וואַנען ווייסט זי פון אַזעלכע זאַכען? האָט זי איהם געוואָלט דערצעהלען פון איהרע חברטעס — איז ער אַ יונגעל. האָבען זיי גאָר נישט געהאַט וואָס צווישען זיך צו רעדען. זענען זיי ביידע שטיל געשוויגען, נאָר געפיהלט, אַז עס איז זיי גוט אין איינעם, עפּעס זענען זיי זיך ביידע חתן־כלה, און ווייטער — פטור...

און פון דרויסען האָט די שבת־זונן דורכ׳ן אָפענעם פענסטער אַריינגעשיינט, אַרויפגעגאָסען ליכט אויפ׳ן שויבען־שענקעל און האָט בעלויכטען די זילבערנע לייכטער מיט די גלעזער. פון אָפענעם פענסטער, פון האַנגען דער פולער בוים בלעטער שאָקעלט זיך אַריין, האָט זיך געהערט דאָס געלעכטער, דאָס אַרומלאָבעסען פון די יונגען, וועלכע זיצען אויף דער באַנק פאַר זייערע פענסטער, און דאָ, און דאָרט שפּאַצירען אויסגעפּוצטע מיידלעך אין דער גאַס און וואַרפען אַריין אויגען אין פענסטער און ווילען האַפּען אַ בליק אויף לאה׳לעס חתן.

פלוצים קומט אָן אַנ׳אָנקומעניש״, אַ גֶעלויפִיג נעשרײַ הִילכט פון דערװײַטען; אין דער גאַס װערט אַ געלויף, מען האַפּט זיך פון די בענק אויף, און מען לויפט ערגעץ־װאו אין געסעל אַראָב. פון די אַרויסגעניינטע לײַלעכער, װאָס הענגען איבער די פֶענסטער, װײַזען זיך שלאָף־מיצען; אויף שװעל און טהירען װײַזען זיך װײַסע ספּאָדניצעס, קעפּ אין טיכער פערהילטע, און מען קוקט... און דאָס געלויפעניש, שװאַרצע קעפּ, װײַסע האַלקעס, קינדער, יונגלעך, מיידלעך, אײנער נאָכ׳ן צװײטען — קומען אָן נעהענטער אין געסעל אַרײַן. צװהיצטע יונגלעך, פון די פּנים׳לעך גיסען זיך אַנגסען שװײס, קומען אָן פאָראויס צו לויפען פון געלויפעניש, שרײַענדיג הויך: „געהאַפּט, גװאַלד, מען האָט זיי געהאַפּט!״ די „לוָיה״ קומט אָן אין דער גאַס. אין מיטען דער קעפּינער מאַסע יודען און װײַבער פיהרט מען ר׳ יחזקאל׳ס פערדס־יונג — נטע׳ן, אוי! דאָס זעלנעריש הימעל אַרונטערגעריסען! אויסגעריסענע האָר, רויטע, אויסגעריסענע אויערען, און װער עס האָט אַ האַנד און אַ פוס, פּאַטשט, קלאַפּט, צופּט. און ער האָט זיך אָבגעגעבען אַ קרבן, תּם׳עװאַטע, װי ער װאָלט אַליין נישט פערשטאַנען, װאָס דאָס איז. פון דער צװײטער זײַט — יענטע׳לען, מלכּה׳לעס דינסט. דאָס טוך אַרונטערגעריסען, די האָר צופּלאָשעט, דער קאַפּטאַן צוריסען, זי בעהאַלט דאָס רויטע פּנים צװישען די רויטע, גראָבע הענד. אַ יודינע געהט נאָך איהר און קלאַפּט איהר נאָכאַנאַנד מיט די פויסטען אין קאָפּ אַרײַן: „נחת האָב איך דערלעבט פון דיר, נחת!״ און מען פיהרט דאָס פּאָר־פּאָלק פאַר ר׳ יחזקאל׳ס פענסטער. און די גאַנצע גאַס אין איין קול: „געהאַפּט, גװאַלד, געהאַפּט!...״ ר׳ יחזקאל האַפּט זיך אויף אין דעם שלאָף־ראָק מיט די לאַצען און געהט אַרויס: פּאַטשען!...

— גװאַלד, אַנ׳עבֵרה!

אונזער „חתן״ „כּלה״ האָבען זיך פאַר בושה בעהאַלטען, װאו דער פעפער װאַקסט...

דאָס געסעל נאָכ׳ן מיטאָג האָט געלערענט. פון יעדען פענסטער זענען אַנדערע קולות אָנגעקומען צוזאַמען. ר׳ יחזקאל, װי אַ יוד אַ בעל־הבית, האָט זיך פּשוט אַנידערגעזעצט, װי זײַן שטייגער, צו ערשט די סדרה אָבגעלײענט, דערנאָך האָבען זיך אָנ־

געהויבען די איינגיקלעך צו שיינען, ר' יחזקאל האט פערהערט די סדרה, די באבע האט געטיילט שבת־אויבס, א בארנע מיט אן עפעל און א האנד אנגרעס, און האט געקוואלען פון נחת.

דער חתן איז געזעסען און געלערענט פון דער צווייטער זייט טיש, הויך, אויפ'ן קול, אין דער לאנגער גמרא, גערעדט צו זיך, געקריגעט זיך מיט זיך, און זיך אליין איבערגעבעטען. באלד האט ער זיך געגעבען א לאז אוועק, און ערגעץ־וואו פערבלאנדזשעט געווארען, און וואס אמאל זיך טיעפער און טיעפער פערטיעפט. ר' יחזקאל איז פערשעהמט געווארען מיט זיין ארים חומש פאר דער גרויסער גמרא, פאר דער הייליגער גמרא... אין זיין שטוב, אונטער זיין ארימען באלקען קריגען זיך ארום אזעלכע גרויסע תנאים „אביי און רבא”, ווי שען איז דאס, ווי גוט איז דאס!

פאר דער טהיר זענען געזעסען אויף די שטוהלען מלכה'לע מיט דער מחותנת'טע, די שנור און די טאכטער, אין זיידענס, אין סאמעטען, אין די גאלדענע קייטען, און האבען זיך אין די גאס צוגעקוקט צו די שפאצירענדע.

און די זונן ציהט זיך פאוואלע מיט רוהיגע, שבת'דיגע טריט ארונטער אונטער'ן שטעדטעל. יודען געהען אהיים שלש־סעודות עסען, געהען צוזאמען און שמועסען צווישען זיך. עס געהען די ווייבער שבת'דיג אנגעטהון מיט קינדערלעך, קינדערלעך און קינדערלעך אהן עין־הרע... וואס רייסען די מאמעס ביי די פאר־טיכער: „שבת־אויבס!” „שבת־אויבס!” די ווייבער מאכען זיך נישט הערען (שפאצירענדיג רוהיג), און פון אפענעם פענסטער קלינגט ארויס דעם חתן'ס קול און מאכט זיך ברייט זיין וועג, און פערשבת'ט דאס געסעל; די דורכגעהענדע שטעלען זיך אפ אויף א ווילע: דער חתן לערנט! דער חתן לערנט!

ל'אה'לע האט זיך אין דער שטיל מיט איהר גאלדענע קייט געשפיעלט: איהר חתן לערנט, א י ה ר ח ת ן...

ס'איז שוין פינסטער געווארען. דא און דארט האט שוין פון די פינסטערע פענסטערלעך ליכטלעך אנגעהויבען ארויסצודרינגען און בעלויכטען דאס פינסטערניש וואס איז אין שטוב. פון גאניץ ווייט קומט אין געסעל אנצושווימען א פערגעסענער ניגון, זינגענדיג ביים רבי'נס טיש צו „שלש־סעודות”, און שווימט דורך דאס געסעל אין אנאנדערע וועלט אריין. א בענקעניש פון בעהאל־

טענע פעלדער האָט געטוליעט דאָס געסעל. געוועלבלעך האָבען זיך געעפענט, און נישט וואו און נישט ווען איז אַ יודינע אין אַ טוך איינגעהילט דורך דער גאַס דורכגעלאָפען מיט אַ שטיל געוויין: „געוואלד, מיין מאַן איז מיר אַוועקגעפאַלען!“ טייל זענען געלאָפען אין דער אַפּטהייק אַריין נאָך זאָדע־וואַסער, טייל צו'ם רופא נאָך דער וואַרים־פלאַש, און דאָס „ווייבערישע יודעל“ איז פון שטיב צו שטוב אַרומגעלאָפען מיט'ן שמעק־פלעשעלע...

אַ שרעק איז דורכ'ן שטעדטעל דורכגעלאָפען, ווי דער מלאַך־המות וואָלט מיט זיינע פליגעל אין אויער געפאָכעט, מען האָט עס מורא געהאַט מיט'ן מויל איבערצוהזר'ען. אין האַרץ האָט עס געשניטען.

— די הדא־ל — —

און די לבנה האָט זיך געמאַכט אַ וועג צווישען די טונקעלע וואָלקען און איז אַרויסגעשוואומען אַזוי גוט, הערצליך, אַזוי „גוט־וואָכענדיג“...

דאָ און דאָרט זענען קופּקעלעך יודען געשטאַנען און האָבען די לבנה מחדש געווען...

און ערגעץ־וואו ווייט האָבען די זשאַבעס אין וואַסער געקוויטשעט, אָבער ווער ווייסט זיי דאָרט, וואָס דאָס זענען פאַר אַ לייט?...

IX.

ראָש חודש אֶלול.

דערווייל זענען אָנגעקומען די אֶלול טעג אין שטעדטיל אַריין.

געברענגט האָט זיי צו פיהרען דער וואָלען יוד, וואָס ווייזט זיך יעדעס יאָהר אין „די טעג“ אין שטעדטיל...

איין גאָט ווייסט, פון וואַנען ער איז אָנגעקומען און ווער ער איז. דער ערשטער ווינטער־שליה איז ער געווען... אין „די טעג“, ווען די בעל־הבית'טעס זיצען פאַר דער טהיר נאָכ'ן אָנבייסען און טיילען די קינדער צווייערס אין חדר אַריין, די זון בעהאַלט נאָך דאָס

געסיל, אבער זי הארימט עס שוין נישט — בעוויזט ער זיך פלוצלונג דער „וואלען־יוד“. ער האט געמוזט אנקומען פון ערגעץ־וואו ווייט, וואו עס מוז איצט ווינטער זיין, ווארום ער טראגט טיעפע קאלאשען, מיט קלעמבען וואל אונטערן ארעם, וואלענע זאקען צו שטריקען. א קליינער, א דארער איז ער, און טראגט אין די גרעסטע היצען א דיקען וואלענעם שאל אויפ׳ן האלז, א זכר פון ווינטער, א יוד מיט א סוד, וואס דער ווינטער, דאכט זיך, האט איהם אין שטעדטיל געשיקט, — אנזאגען עפעס. און דערזעהט מען איהם פלוצלונג אין שטעדטיל, גיט עס א קלאפ אין הארצען, און עס ערוועקט זיך א הרהור תשובה....

דער ערשטער ווינטער־פויגעל.

און נאך איהם האבען זיך אין שטעדטיל אנגעהויבען צו ווייזען אזעלכע מיני אורחים, וואס מען האט זיי א גאנץ יאהר נישט געזעהען, אורחים מיט זשיווע היט, מיט לאצען און קאפעטעס, געשניטען מיט א שניט פון א פרעמד לאנד. אורחים מיט פעקליך ציצות, מיט פערשידענע קמעות, און קינדערשע ביינדלעך, וואס האבען צו וויסען געגעבען, אז ערגעץ ווייט־ווייט איז פאראן א וועלט, זענען פאראן יודען... און דער וועג מיט די טאפאלען פיהרט אריין פיהרט ארויס, אונזער שטאדט אין דער וועלט אריין און פון דער וועלט ארויס... אורחים אין ביידלעך מיט „בלינדע יתומות“, מיט יודען אויף קלעצלעך, מיט וויסטע עגונות; יודען ארענטליכע מיט שענע בערד; נשרפים מיט כתבים אין די הענד. עס זענען אנגעקומען גרים אין שטעדטיל, יודען מיט גוי׳שקע פנימער, אבער גוים מיט יודישע סדורים׳לעך; האבען דערצעהלט פון זייערע טאטעס, אז זיי זענען גראפען און געגעראלען, און זיי האבען ליעב געקראגען די יודישע אמונה, צוליעב איהר אלעס אוועקגעווארפען, און האבען זיך גרויסער הייד געלאזט מל זיין. יודען האבען עפעס אין הארץ פאר זיי מורא געהאט: יודען און דאך נישט קיין יודען...

אין בית־המדרש־געסיל איז היימליך געווען; מוכר־ספרים׳ניקעס מיט ביידלעך זענען אנגעקומען צופאהרען, מיט פערשיעדענע ספרים, תחנות׳לעך און סדורים׳לעך, וואס שמעקען פון ווארשוי, פון בערדיטשעוו און פון „רייסען“ אויך. די הדר־יונגלעך האבען פון די פערדס עקען געריסען האהר, געפייניגט די פערדלעך און אויפ׳ן וועג ארויסגעפיהרט צו רייטען אויף זיי. די מוכר־ספרים׳ניקעס האבען אין בית־

המדרש געוואוינט, הינטער'ן קאסטען שמות, און טיי זיך געקאכט ווען יודען דאוונען. זיי האבען אויף לאנגע טישען די ספרים פערשפרייט, יינגלעך האבען פון די מאמעס טאשען געריסען אויף סדורימ'לעך, אויף ספרימ'לעך, און וועלכע יודישע מאמע וועט דעם ביסען פון מויל נישט אבשפארען און איהר יונגעל אויף א ספר'ל, אויף א סדור'ל א פאר גראשען נישט געבען?...

זענען אנגעקומען אין שטעדטיל אריין פערשידענע קראנקע צום רבי'ן צופאהרען: א יוד מיט א דבוק, וואס קרעהט פון איהם א האהן ארויס; א ווייבעל מיט א בויך-קוויטשער; פערשידענע יודען מיט פערשידענע חלאים, יעדער מיט אנ'אנדער פעקעל; און פלוצלונג — נאר איינער, א דין־תורה האבען מיט א געשטארבענעם, וואס לאזט איהם נישט ביי נאכט רוהען, און קומט איהם רופען צום בית־דין של מעלה; דאס גאנצע שטעדטיל קומט זיך צוזאמענצולויפען, הע־רען דעם טויטען רעדען פון הינטער דעם פארהאנג.

און אויף די אורחים ליגט עפעס א שטויב פערשפרייט, א שטויב פול מיט בעהאלטענע סודות, דער שטויב, וואס ליעגט איבער אלטע, הייליגע ספרים, און עס דאכט זיך, אז עס איז ערגעץ וואו פארהאן א יודישע וועלט, א יודיש לעבען, א גרויסער יודישער בית־המדרש און דאס גאנצע יודישע פאלק לעבט אין א גרויסען קאסטען שמות, בעהויכט מיט הייליגען שטויב, און אויף דעם ליעגט אויס־געגאסען דאס יודישע הנ'דעל — דאס יודישע היימליכקייט, בענקעניש...

א שענער, העלער טאג. די ווייבער זיצען ארום די שוועלען פאר זייערע טהירען און שטריקען זאקען און מאטלען גלאט אזוי אין דער וועלט ארײַן. פון ערגעץ וואו א הויף שווימט אין מארק ארויס דאס קול פון קליינע קינדערלעך, וואס זיצען אין חדר און לערנען די הייליגע תורה, און א יודענע דערמאנט זיך וואס אין דער תחינה שטעהט געשריבען: „אין זכות פון די קליינע, אונשולדיגע קינדערלעך, וואס האבען געטהון די העלולעך אויסשטרעקען..." די זון זעהט מען שוין נישט אזוי אין הימעל אן ווי אויף דער ערד, די שטראהלען בלאנדזען אין מארק ארום לאנגווייליג, ווי אונגעבעטענע געסט — און פלוצלונג דערהערט זיך א שופר בלאזען. דאס קול ציטערט אין דער לופט פון שטעדטיל און פערציטערט קליין און גרוים.

זענען די ווייבער פאר די שוועלען פון זייערע הייזער געזעסען, און דארט איינע האט זיך איהר ווייס שלייפעל, איהר ראש־חודש־אלול־בלימעל אויפגעציערט, זענען פוהרען פאר די טהירען אנגעקומען צופאהרען, און ווייטע מוהמעס, ווייטע שוועסטער־קינדער, וואס זענען ערגעץ אין דער פרעמד, זענען אנגעקומען מיט זייערע טיכער און שערעמעס אויף קבר־אבות, אויפצוזוכען זייערע טויטע טאטעס, זייערע טויטע מאמעס, אויפ'ן אלטען בית־הקברות.

און דאס בית־הקברות ליעגט אויסגעשפרייט א גאנץ יאהר אויפ'ן בארג, בעהאלטען איז יעדע מצבה הינטער איהר בוים. א נשמה הינטער א בוים, — און אלע קוקען זיי אין שטעדטיל ארונטער. יעדער רב פון זיין דור אין די סביבה פון זיינע בעלי־בתים פון זיין צייט אויף אנ'אנדערן פונקט פון „גוטען ארט". קים, לאז מען צעהלען די דורות, די טאטעס פון שטעדטיל! טייל נעמען פון די געשטארבענע הערען זיך נאך צווישען די לעבעדיגע. ווער עס האט זיין נאמען איבערגעלאזט אויף שטיינער און העלצער, ווער אויף א געסיל און ווער אויף א הויף: „ר' יוחנן'ס", „ר' משה'ס הויף", און ניי־קאזומער בויט זיך אויף נייע הייזער און עס שטעהען אויף נייע בעלי־בתים... שטיל איז אויפ'ן בית־עולם. פון ערגעץ הינטער א מצבה, וואס איז פערווארפען הינטערן פלויט מיאנטשעט א בייזע קאץ ארויס, פון ערגעץ וואו שיקט א משוגע'נער הונד זיינע שטאהל־קאצענע אויגען אהער. דער שטאדט־בכור מיט זיין הארעם ציגען בעלעקען די מצבות, און א שטילער, בייזער ווינד קלאפט די צווייגען פון די בוימער. דארט און דא זענען לעבעדיגע פערבארגען צווישען די מצבות און א שטיל געוויין געהט אויף פון צווישען דעם הויכען, ווילדען גראז, וועלכער פערשרפייט זיין בית־הקברות־געשמאק און מען ווייסט נישט, צי דאס געוויין קומט פון די טויטע אדער פון די לעבעדיגע... דארט פיהרט אסתר־חנה — די בית־הקברות־יודענע, די עלטעסטע פון דער שטאדט — א ווייבעל, און ווייזט אן איהר וואו איהר פאטערס ביינער רוהען. און דעם חזנ'ס „קוויטשערליך", צווישען איין „אל־מלא־רחמים" און דעם צווייטען, קלאפען אב פון די הויכע בוימער די קליינע עפעלעך, דאס וואס קעהר זיך פון קהל אן צו זיי...

און דענסטמאָל איז אָנגעקומען דער אֶרץ־ישׂראל־ייִד נאָך דעם אֶרץ־ישׂראל־געלד, וואָס איז געווען אין די פּושקעס, וואָס האָבען געהאַנגען אויף די טהירען בײַ די מזוזות אין יעדען ייִדישען הויז, און וואוהין יעדע מאַמע האָט צו ליכט־צינדען אַרײַנגעלעגט „ליכט־געלד".

ווי אַ שאָטען איז ער אָנגעקומען. אַ הויכער, דאַרער ייִד מיט אַ בלײַך יום־כּפּור'דיג פּנים, און וואָס אין זײַן הויכען, געקנײַטשטען שטערן איז געווען אַ טיפער סוד אויסגעגאָסען. דער סוד, פאַר וואָס מיר זענען אַזוי לאַנג אין גלות... דער סוד ווען משיח וועט קומען... אַ ייִד פון יענע ייִדען, וואָס מיר גלויבען, אַז זיי זענען ערגעץ־וואו דאָ, נאָר מיר ווייסען נישט וואו; אַ ייִד פון יענע ייִדען, וואָס דערזעהענדיג זיי, דערמאָהנען מיר זיך אָן עפּעס... אַ פערבאָרגען געטרײַשאַפט וועהט אין אונזערע הערצער, און מיר פיהלען זיך, אַז מיר געהערען צו זעמען...

אַן אֶרץ־ישׂראל־ייִד אין אַ ווײַסען, אַטלעסענעם האַלאַט מיט לאַנגע שוואַרצע פּאות. ער זיצט אין בית־המדרש, אין אַ בעהאַלטען ווינקעלע, אַרום איהם האָבען זיך צוזאַמענגעקליבען אַ פּאָר אַלטע ייִדען, ר' משה דוד „שמות־ייִד", וואָס האָט אויף זיך גענומען די מצוה די שמות אויפ'ן „גוטען־אָרט" מקבר צו זײַן. ר' ישעיה וואָלף, ר' נטע, די וואָס זיצען אויף דער עלטער אין בית־המדרש; אַלטע בעלי־בתּים פון דער חברה תּהילים, משה רבינו'ס לײַב־גוואַרדיע און דוד המלך'ס גוטע פרײַנד. זיי האָבען שוין לאַנג אין דער־היים תּכריכים אָנגעגרייט, מיט זעקלעך אֶרץ־ישׂראל־ערד. און די אַלטע ייִדען האָרכען אויס וואָס דער אֶרץ־ישׂראל ייִד דערצעהלט פון דער אַלטער מאַמען.

ייִדען קוקען אויף איהם. אין די קנײַטשען פון זײַן קאַפּאָטע האַלט זיך אֶרץ־ישׂראל־שטויב אויף, דער שטויב וואָס וועהט איבער די הייליגע קברים, איבער די מאַמע רחל'ס קבר. און דאָס האַלט אין זיך אויף אַ שטומען, ליעבען סוד, פון ווײַט...

פון זײַן פּעקיל האָט ער שטיקלעך קאַלך אַרויסגענומען, וואָס ער אַליין האָט אָבגעקרישעלט פון דעם כּותל המערבי: „אַליין דאָרט געווען, מעריב מיט אַ מנין ייִדען געדאַווענט". ייִדען נעהמען די קרישקעלעך קאַלך אין האַנד אַרײַן, טהוען זיך אָן די אייערנע ברילען, און בעטראַכטען: שטיקלעך קאַלך פון דעם „כּותל המערבי", פון בית־המקדש. פון בית־המקדש איז דאָס, דאָס שטיקעל קאַלך, פון

דענסטמאָל נאָך... דעם כהן גדול געזעהן, געזעהן יודען עולי־רגל זיין, קומען אָן מיט קרבנות קיין ירושלים...

פון זיין פעקיל נעהמט ער אַרויס ערד. ערד פון דער מאַמע רחל'ס קבר. דאָרט געוועזן, אויפ'ן וועג קיין אפרת, ווי עס שטעהט אין חומש, וואו יעקב אבינו האָט אונזער מאַמע רחל'ן בעגראָבען, אויפ'ן וועג קיין בית־לחם, פון קבר האָט ער ערד אַראָבגענומען.

און יודען בעקוקען די ערד פון די אַלטע קברים, פון דער מאַמע רחל'ס קבר, וואָס יעקב אבינו, אונזער טאַטע יעקב, האָט מיט זיינע אייגענע הענד בעגראָבען...

און אַ שטימע זאָגט אין האַרץ:

ואני, און איך האָב נישט אַזוי געטהון, בבואי מפדן, — און אין מיין טהון קומען פון פדן, מתה עלי רחל — איז דיין מאַמע רחל אויף מיר געשטאָרבען, בארץ כנען — מיינט מען אין ארץ־ישראל, בדרך — אויפ'ן וועג, בעוד כברת ארץ — עס איז נאָך געוועזן אַ תחום־שבת, לבוא אפרתה — אַריינצוקומען קיין אפרת, ואקברה שם: זאָגט רש"י: און דאָך האָב איך זי נישט אַריינגעבראַכט קיין אפרת, אַז איך זאָל זי בעגראָבען אין ארץ־ישראל; ביזטו דאָך בייז אויף מיר; זאָג איך דיר, אַז עס איז געוועזן על פי הדבור: אַז נבוזראדן וועט יודען אין גלות טרייבען, וועט די מאַמע רחל פון קבר אַרויסגעהן, און בעטען פאַר זיי רחמים. אַזוי ווי עס שטעהט אין פסוק: „קול ברמה נשמע" וועט גאָט זי טרייסטען, ווי עס שטעהט אין פסוק: ויש שכר לפעולתך: עס איז דאָ אַ בעלוינונג צו דיין מיה..."

און די אַלטע, תהלים'דיגע בעלי־בתים האָבען זיך פערבענקט... און נישט וואו און נישט ווען האָט אַ טרעהר־טראָפען אויף דעם ברילען־שייבעל געקאַפּעט...

עס איז געוואָרען פאַרנאַכט. פון אַנ'אַנדער לאַנד האָט אַ קאַלטער ווינד געוועהט אין גאַס. דאָרט און דאָ האָט זיך אַנ'אַלטער בעל־הבית געוויזען אין זיין ווינטער פאַלטאָ; ווינטער שוין געמאַכט, מיט אַנ'אַראָבגעלאָזטען קאָפּ אין בית־המדרש געגאַנגען, מנחה דאַוונען. שניידער־און שוסטער־געזעלען האָבען אַוועק־געוואָרפען די חול־המועד'יגע שטעקלעך, מיט וועלכע זיי האָבען שפּאַצירט אין די סעדער, אין

די גערטנער, און מיט „שענע מײדלעך“ ליעבעס געפּיהרט, — און זענען, ווי אַלטע, מיט די סדורים אין די הענד אין בית־המדרש געגאַנגען, אַ קאַפּיטעל תהלים זאָגען צווישען מנחה און מעריב. — „ראש חודש אלול“. פון די קלײנע געוועלבלעך פאַלען אַרויס גרויסע פאַסען ליכט פון קלײנע, רויכערדיגע לעמפּלעך און „פערפּרומען“ דאָס געסיל. דער הימעל אין אײן זײט ברענט אין אַרויטהעלען גהינום'דיג פײַער: מען ברענט, מען בראָט דאָרט די רשעים, און זײער שטראָמענדיג בלוט פאַלט אַרײן אין די פלאַקערס פײַער און גליהט און פלאַקערט. פון דער צווײטער זײט ציהט זיך אַ רוהיגער, פרומער, ערנסטער וואָלקען, — איבערלעגט זיך מיט אַן ערנסטער, פרומער מינע, וואָס ער טהוט, — גלײך ווי אין איהם וואָלטען פערטריקענט געוואָרען די טרעהרען פון די גוטע מלאָכים, וואָס ווײנען אויף די רשעים'ס בײזקײט. און ער נעהמט אַרום און בעשיצט דאָס שטעדטעל, ווי עס וואָלט געהײסען: אײך נישט! אין נאָס, צווישען די בוימער, איז לײדיג און לעער, עס ווײזט זיך נישט קײן בחור, נישט קײן בתולה, אַלטע, פרומע ווײבער רײבען די הענד אָן די טהירען פון זײערע געוועלבער, און פערגלײזען די אויגען צום הימעל און ענטפערען אָב אָמן נאָכ'ן קדיש, וואָס הערט זיך פון בית־המדרש אַרויס... דאָס בית־המדרש איז אָנגעשטאָפּט מיט יודען, יונג און אַלט. אין גאָט'ס הויז וועהט אַ וואַרימקײט. יודען האָבען זיך געגעבען אַ נעהם צוריק צום רבונו של עולם. אַ מגיד איז געשטאַנען אויף דער בימה און האָט יודען מוסר געזאָגט, און מיט זײן זינגענדיגען, מגידות'דיגען קול האָט ער יודען אויפגעמישט דעם יחוס, ווער זײ זענען, און וואָס זײ זענען, — אַז זײ זענען גאָט'ס קינדער, גאָט וויל זײ נאָר פּרובען און ער וואַרט יעדע מינוט, אַז יודען זאָלען צו איהם צוריקקעהרען; און האָט זײ אַ משל געגעבען מיט אַ בן־מלך, וואָס האָט זיך פערזינדיגט צו זײן טאַטען דעם מלך, און האָט זײ אויסגעטײַטשט אַ פּסוק פון ישעיה: „כה אָמר ה' — גאָט טהוט זיך אַזוי זאָגען: אי זה ספר כריתות אמכם — וואו איז זיך דער גט, וואָס איך האָב אײַער מוטער געגעבען?“

און יודען האָבען זיך געפיהלט קינדער, — פערוואָגעלטע קינדער אין גלות — פון זײער טאַטען אין הימעל. און נאָך דער דרשה האָבען זיך יודען געגעבען אַ נעהם צו'ם „מעריב“.

דערזעלבער וואַכענדיגער „והוא רחום", וואָס דערמאָהנט אָן דעם ווינטער־לאָמפּ, דאָס זעלבע יודעל „ר' אָשר־אַהרון־קל־והומר'ס" הייזעריגער ניגון (ר' אָשר האָט שוין זיין חזקה), נאָר דאָך איז עס נישט דער זעלבער „מעריב". עס לעבט עפּעס צווישען דעם שוואַרצען עולם, וואָס איז בעהאַלטען אין דער האַלב־טונקעלהייט פון בית־המדרש; אַ פערגעסען בענקשאַפט וועהט צווישען עולם, דאָס בענקשאַפט פון פערטריבענע פּרינצען צו זייער פאָטער דעם מלך... אַ גלאַנץ איז געפאַלען, אַ טונקעל־טרויעריגער גלאַנץ, אַ בעהאַלטענער גייסט, וואָס האָט יודען אַ בשותפות'דיגע נשמה געגעבען. און דער פּראָסטער, וואָכענדיגער „והוא רחום" איז אַנ'אַנ־דערער געוועזען, אַנדערע ווערטער גאָר. בורא יום ולילה, גולל אור מפני חושך וחושך מפני אור,—אַ נשמה האָט געלעבט צווישען דעם פּראָסטען, וואָכענדיגען עולם, די נשמה פון יודישען כלל, די פּראָסטע, די וואָכענדיגע פון דער חברה תהלים...

דער עולם איז געשטאַנען שמונה־עשרה. אין בית־המדרש איז האַלב־טונקעל, די ליכטלעך פאַר'ן עמוד האַלטען שוין אין צאַנקען, נאָר ערגעץ דאָרט, אין בעהאַלטענע ווינקעלעך, טוקען זיך טראָפּען ליכט אין אַרומיגע ימים פינסטערניש. אַ שטומע שטילקייט איז אַרום איבער די קעפּ געהאַנגען. דער איינציגער טלית צווישען די מענגע שוואַרצע קאַפּאָטעס האָט אויסגעזעהן ווי אַ לעבעדיגער צווישען טויטע שאָטענס: אַנ'עולם פון שוואַרצע שאָטענס בעווע־גען זיך אַהין און אַהער, ווי אַ סוד'דיגער ווינד וואָלט אין זיי גע־בלאָזען און געבויגט זייערע קעפּ אַהין און צוריק, ווי אַ ווינד וואָלט זאַנגען געלעגט... צווישען עולם איז קיין וואָרט, קיין הויך נישט געהערט געוואָרען. דאָ און דאָרט האָט זיך אַ „אוי, טאַטע!" אַרויס־געריסען פון אַנ'אַלטער, פערקרענקטער ברוסט. און דער שטומער עולם שאָטענס, ווי ער וואָלט מסכים געווען אויף דעם קרעכץ, האָט זיך אַהין און אַהער אין אַ בעהאַלטענעם סוד געשאָקעלט. אַ שטומע נשמה, געהילט אין אַ שוואַרץ ליילעך, האָט אין דער־שטיל צווישען עולם מתפלל געווען, און די תפלה איז אַ שטומע און אַ שוואַרצע געווען...

עס איז שוין נאַכט געוואָרען.

פון די טאַפּאָלען, וואָס זענען אויפ'ן „שוואַרצען וועג" צום בית־עולם צו, זענען די ניגונים פערשטומט געוואָרען, אַ פּנים די „הויכע דייטשען מיט די לאַנגע בייטשען" האָבען זיך צו פּר"ה שלאָפען געלעגט. און פון דאָרטען וועהען קאַלטע ווינדען. אין געסעל איז טונקעל, אַלין איז אין שוואַרצע לייליכער געהילט. די לאָדען זענען איבער די פענסטער פערמאַכט, און פון די לאָדען־שפּאַלטען דרינגען שטראַהלען ליכט פון די אָנגעצונדענע לעמפּעלעך אַרויס. יודען זיצען ביי דער אַרבייט שוין. עס הערט זיך אַ קלאַפּען פון אַ שוסטער'ס אַ העמעריל אויפ'ן שוסטער־שטיין, און דאָס קלאַפּען שלאָגט אָב אין געסעל, ווי עפּעס בעקאַנטעס, איינגעבאָרענעס, ווי די גריל אין אייוועץ... און דערמאָהנט דעם עולם אין די לאַנגע, פינסטערע ווינטער־נעכט ביי'ם ווערקשטאַטיל. אין האַרצען קלאַפּט עס מיט שרעק: „ביי־נאַכט".

אַרום דער שטאָדט און אין דער שטאָדט זענען די הייזלעך פערטרונקען אין ימים גרין־בעוואַקסענע בוימער פון די שטאָדט־סעדער, וואָס האָבען אין זיך דאָס שטעדטעל אַריין גענומען און געמאַכט עס פאַר אַ גרויסען בלומענטאָפּ. די בני־ישראל האָבען אין די סעדער גערודט, דאָ און דאָרט האָבען פון דעם טונקעלען גרינס פייערלעך אַרויסגעשיינט, און אַ רויך טראָגט זיך פון די סעדער: אַ סעדערין קאָכט אָב וועטשערע, און די ליכטלעך צווישען די טונקעלע גרעזער האָבען מיט אַ ליעבער, פרומער אימה פערסוד'עט דאָס שטעדטיל, און אין דער־שטיל געצויגען צו זיך. און דאָ און דאָרט זענען צווישען די טונקעלע גרעזער אַרויסגעפלויגען ברענענדיגע ווערימלעך, ווי פונקען פייער, ווי פערלאָרענע נשמות...

און גאָט'ס וועלט איז געווען ווי אַ פערליעבטע, צנועה'דיגע כלה, וואָס שפּאַצירט איינע אַליין ביי'ם עק וועג, אין געסעל אַראָב, צו'ם שוואַרצען וועג צו.

דער טונקעלער, שטילער הימעל האָט „קריאת־שמע" געלייענט איבער'ן שטעדטיל: „המפּיל שנה על עיני" — טהוט וואַרפען אַ שלאָף אויף מיינע אויגען, „ותנומה על עפעפּי" — און אַ דרעמעל אויף מיינע ברעמען...

X.

נאָך יום טוב.

אַריבער די ימים־טובים. דאָס שטעדטיל האָט זיך אָנגעפּאַסט אַ תענית און דערפאַר נאָך דעם געקראָגען אַ שמחת־תורה. אין דערפריה האָט נאָך אָרון ליב שוסטער מיט׳ן בלינדען אויג אָנגעטהון זיך פאַר אַ טערק מיט׳ן טלית אויפ׳ן קאָפּ, געטאַנצט אין שטעדטיל מיט׳ן ספר־תורה׳לע און געקלאַפּט אין טיש פון בית־המדרש מיט דער פויסט: „אונזער משה רבנו, אונזער...״ האָט זיך אָבער צוגעריקט די ערשטע נאַכט פון נאָך יום־טוב, אַ ווינטערדיגע חשון־נאַכט...

אַ שטומע, געשטאָרבענע נאַכט, — קיין היזעל, קיין ליכט. קאַלטע ווינדען בלאָזען און רייסען זיך אָהן אַנ׳אָנהויב, אָהן אַ סוף. דאָ און דאָרט מאַלט זיך אויס אַ שאָטען פון אַ שטעהענדיגען בוים, וועלכער בעוועגט זיך מיט אַ נאַקעטער צווייג און מאַכט אין דער נאַכט דעם איינדרוק פון אַ גלגול פון אַ געשטאָרבענעם בוים. דער שאָטען פון זיינע פאַנטאַסטישע, נאַקעטע צווייגען שיידט זיך אָב און שרעקט אין דער פינסטערניש פון דער נאַכט. אַרום און אַרום איז שטום, טויט און שוואַרץ. ווייט אין געסעל אַראָב, דאַכט זיך, געהט פאַמעליך דער שאָטען פון רחל־לאָה, די געשטאָרבענע מאַמע. זי געהט פאַמעליך אין איהרע ווייסע תכריכים און האָרכט זיך איין הינטער דעם לאָדען פון איהר שטוב, צי פייניגט נישט די שטיף־מאַמע איהרע קינדער... דאָ און דאָרט שפּיעלט זיך דער ווינד אָן אַנ׳אָבגעריסענעם בלעך, אָן אַ שילד ערגעץ פאַר אַ געוועלביל און קלאַפּט אַהין און אַהער. ערגעץ דאָרט, אין אַ פערלאָזטער רינע, טריפען טראָפּען וואַסער, און די טראָפּען קלאַפּען, בלאָנדזשענדיג אין דער רינע... ווייט אין געסעל הערט זיך אַ רעש׳ען פון אַ גרויסען־מילעכיל. די גרויסען פאַלען אויף דעם רייב־שטיין, און עס קלאָנגט זיך, האָט פּרעטענזיעס — ווייסט איין גאָט, אויף וואָס און אויף וועמען...

אין דער טויטער נאַכט הערען זיך איינזאַמע טריט, אָב-

קלאַפּענדיג אָן שטיינער. עס געהט שוין אַ יוד מיט'ן טלית־זעקיל אין בית־המדרש אַריין תהלים זאָגען, און אַ קאַלטער „גוט מאָרגען" קלאָגט אין געסעל. פון אַ הויכען פענסטער דרינגט אַ ליכטעל אַרויס, ווי עס וואָלט אין דער־לופטען געהאַנגען, און אַ שטיל קלאַפּען פון אַ נייה־מאַשין צורייסט די געשטאָרבענע נאַכט: אַ שניידער איז אויפגעשטאַנען צו דער אַרבייט. פון אַ הינטער־געסעל הערט זיך אַ וואָגען שפּאַנען, און ווער לויפט דאָס ווייט אין דער פינסטערער נאַכט אין געסעל...

די נאַכט ליגט נאָך טויט איבער'ן שטעדטיל, און דאָך הערט זיך שוין דאָס לעבען פון שטעדטיל, פון אונטער דער נאַכט וועקט עס זיך...

גרויער ווערט די נאַכט, און דער טאָג הויבט אָן אַרויסצוקוקען ווי דורך בעהויכטע ברילען. עס שניידען זיך אַרויס פון גרויען שטח שאָטענס פון הויכע הילצערנע געביידען, און ווי נייבעשאַפען נעהמען זיי ערשט אָן אויף זיך פליישׁ און ביינער... פון די פענסטער ווייזען זיך „מאָרגען"־ליכטלעך. אַ קאַלטער ווינד בלאָזט די בוימער אין געסעל, און עס דאַכט זיך, אַז די הילצערנע געביידען לאָזען זיך אויך בויגען נאָכ'ן ווינד... אין מיטען מאַרק שטעהען פויערשע פוהרען געשפּאַנט. יודען לויפען מיט פּעקלעך, קאַסטענס, מיט דרענגער און ברעטער. מען פאָהרט אויפ'ן מאַרק אינ'ם צווייטען שטעדטיל אַריין.

פון געסעל קומט אָנצופאָהרען ר' משה פעלצענמאַכער, ער פאָהרט אַרויס מיט די פעלצען־פעלעכלעך, צו וואַשען זיי אין טייך. דער נאַכט־טוי הויכט נאָך אויף זיין וואָגען. דער הימעל ווערט גרויער, אין אַ טלית זיך איינגעוויקעלט, און האַלט ערשט ביי „מה טובו". די הייזלעך שטייגען און שיידען זיך אָב אַלץ בולט'ער פון גרויסען שטח. דאָ און דאָרט פערלעשען זיך שוין די ליכטלעך אין די פענסטער, און ווי זיי וואָלטען פון זיך אַ סוד אַראָבגעוואָרפען, שטעהען זיי, ווי אָנגעקומענע פון אַנ'אַנדערע וועלט, מיט אונטערטעניגקייט: אָט אַזוי זעגען מיר, אַזוי זיי אַזהר זעהט אונז!...

בחורים, בעלי־בתי'שע קינדער אין וואַרימע פּאַלטען, מיט די תפילין־זעקלעך געהען אין בית־המדרש אַריין לערנען. ס'איז שוין גרויסער טאָג, און פון בית־המדרש שיינען נאָך אַלץ אַרויס אָנגעצונדענע ליכט. עס הערט זיך לערנען, דאַווענען, — וואָרים מוז

אינגעוויינינג זיין... איבער די דעכער, איבער די פלויטען ליעגט פערהויכט דער ווייסער מארגען־טוי, פריש, קאלט און שניידט פון דערווייטען — דער ערשטער ווינטער־הויך. פון טייל קוימענס געהט א רויך ארויס: א יודענע קאכט שוין דאס אנבייסען — דעם יעסענרינגען קרויט־בארשטש מיט קארטאפליעס, און איבער׳ן שטעדטיל פערגרויעט זיך א קאלטער תהינה־טאג...

טיילמאל האט זיך די זון פלוצלונג אין הימעל ענטפלעקט, ווי פון דער העלער הויט ארויסגעקראכען, א מינוט האט מען זיך אין הארצען געפיהלט, ווי דעם הוב עפעס אבגעפטר׳ט. באלד אבער האט א ווינד אין מארק געבלאזען, געהאפט דאס ביסעלע שטויב מיט די פאר שטרויען, וואס די דארפס־פוהרען האבען אין מארק איבערגעלאזט, מיט נאך שמאכטעס און לאכטעס, וואס דער גוטער יאהר ווייסט זיי, פון וואנען זיי האבען זיך אין מארק פערבלאנדזעט, און דער ווינד האט מיט זיי א טענצעל אין קאהן געמאכט. דאס שדים־טענצעל האט אין פנים ווי מיט ריטער פון א בעזים געשניטען, און ווי מיט א בעזים האט עס אין הארץ יעדעם שטיקעל האפנונג אויסגעקעהרט...

די סוכות שטעהען נאך כון נעכטען, דער ווינד נעהמט א ביסעל סכך אראב און טראגט עס אין מארק, און ווי פערשעמט בלייבען זיי שטעהן, די סוכות, בגלוי ראש, גארנישט — פיער לייריגע ווענד, צוזאמענגעקלאפט פון העלצלעך און ברעטלעך, אהן א דאך, אהן א שטיקעל סכך, צו וואס? און צו ווען? א שען פנים האט דאס!

און די דריי בוימער אין דער יודישער גאס שטעהען איינגעטונקט אין זייערע אבגעוועלקטע בלעטער. די בוימער מיט די נאקעטע צווייגען קוקען שטום און טויט, ברייט און וויט אין מארק אריין. טיילמאל זעגען זיי, ווי עפעס מסכים אויף וואס, שאקלען צו מיט א נאקעטער צווייג, וואס האלט נאך א בלעטעל אויף איהר שפיץ — א זכר פון זומער: אזוי, אזוי, מיינע קינדערלעך!

נעכטען איז שמחת־תורה געוועזען, און אן אלץ האט מען געהאט פערגעסען; אמאל אין יאהר פרעהליך זיין — איז מען פרעהליך געוועזען. האלב־שכור האט מען זיך שלאפען געלעגט, האט מען

זיך אויפגעהאַפּט אין דערפריה, האָט עס פון די בעטען געהויבען.— איבער יום־טוב האָט אַ יודישער קרעמער דאָס ביסעל מעהל פון זעקעל אויפגעגעסען, ביי אַ יודישען בעל־מלאכה איז דאָס העמע־ דיל מיט דער צוואַנג ערגעץ וואו פערפאַלען געוואָרען...

מען איז אין מאַרק געקומען מיט די שטעקעלעך, מוכן ומזומן אַ גראָשען געלד צו פערדינען. דער ווינד בלאָזט. אַ „בעל־יכול" דרעהט זיך אין מאַרק אַרום, אַריינגעקראָכען און צולעגט זיך אין זיין שאָפּען־פּעלץ, איינער נאָך אין זיין יום־טוב'דיגען, ויידענעם הוט (דער וואָכענדיגער איז איהם ערגעץ־וואו איבער יום־טוב פער־ פאַלען געוואָרען). יודען דרעהען זיך אַרום, קוקען אויס אויף אַ פּוהר ווי אויף משיח'ן. איינער איז אויפ'ן צווייטען ברוגז, פון דערוויי־טען, פאַר גאָרנישט אין דער וועלט... אויף דער שוועל פון די לייבישׂ עפּשטיינ'ס געוועלביל שטעהען מעקלערס, פריהרען אין די האַלאַט־ לעך און מאַכען דאָס געלעכטער פון זיך אַליין, זאָגען גלייכווערט־ לעך, עס הייסט, ווי זיי האָבען שוין גאָרנישט וואָס מעהר צו טהון. דער „בעל־יכול" קויפט אַ רעטעך אין גאָס ביי די שטעלען צו'ם מיטאָג. יודען קוקען איהם נאָך און קרעכצען, טייטען אויף איהם מיט די פינגער, אַלע קלערען איצט איין געדאַנק: נאָר ער אַליין וועט היינט מיטאָג עסען...

אין געסעל דערהערט זיך אַ געוואָלד. דער סטראַזשניק שלעפּט צוויי לייכטערלעך מיט די שבת־קאַלדרעס פאַר פּאַדאַטקעס, אַ יודענע לויפט נאָך, בעט זיך,— דער סטראַזשניק הערט נישט. יודען ציטערען אין די לייכטע האַלאַטלעך, און עס קלאַפּט אין די הערצער: אוי, אוי, דירה־געלד...

קינדער געהען נישט אין חדר אַריין. פון אַלטען חדר אַרויס און אין נייעם נאָך נישט אַריין, דרעהט מען זיך דערווייל פּוסט און פּאַס אַרום, און מען וואַרפט זיך דער מאַמען אין די אויגען. די מאַמעס שילטען, האַפּט מען אַ שטיק ברויט אין קעשענע אַריין און מען לאָזט זיך. אין קצבי'שען געסיל זענען אויסגעשפּרייט פעל־ צען־פעלכלעך צו טריקענען זיך אויף דער זון. אויף לאַנגע זעק איז פערשפּרייט ווינטער־אויבס, עפּעל, פלוימען, האַפּט מען הענד פלוי־ מען און מען לויפט אין שטאָדט־פעלד אַראָב, וואו די בהמות פּי־ טערן זיך. אַ שווערער טוי הויערט אויף אַלעם, נאָר עס שאַדט נישט, מען נעהמט צוואַמען צווייגען, שטענגלעך פון טערקישען

וויין, איבערגעבליעבען סך און מען מאַכט פייער, מען בראָט קאַרטאָפעל, מען וועצט זיך אַרום און מען פלעכט לולב־פינגערלעך (אָוועקגעגנב׳עט פון איבערגעבליבענעם לולב). דער רויך פון פייער גערט אויף און לעגט זיך שוואַרץ איבערן שטעדטיל, קינדער האָבען דאָס שטעדטיל איינגענומען...

מלמדים דרעהען זיך אין מאַרק אַרום, חנפנ׳ען די אָרימע בעלי־בתים. אָנגעגעסענע טאַטעס האָרכען אוים די גוטע רייד און שאָקלען צו מיט׳ן קאָפּ.. בחורים קומען אָן צופאָהרען פון דער־פרעמד מיט די קעסטלעך אויף די פלייצעס און נייע קאָפּאָטעס געמאַכט אויף יום־טוב, געהען אין די הייזער אַרום, שאַפען זיך טעג. מאַמעס בעלייטען זייערע בחורים׳לעך אויסער דער שטאָדט אַרויס, נאָכשלעפענדיג נאָך זיי די קעסטלעך, שיקען זיי אין דער פרעמד לערנען; קלערען אויף אַ תכלית.

דאָס גאַנצע שטעדטיל האָט פאַר עפּעס מורא. עס ציטערט, ס׳קלערט אויף אַ תכלית...

הינטער דער שטאָדט אַרויס שפּאַצירט אַ יוד אַ שניידער מיט אַ לאַנגער, געלער באָרד און פערלאָפענע אויגען מיט אַ הויכען, דאַרען נעזיל. אַ יונג, אָנגעטהון אין אַ נייעם „סאַקדראָק" — זיין זומער־לוין, געהט מיט איהם. דער שניידער זאָגט איהם גליקען צו, דער יונג שווייגט שטיל און דאַרט אויפ׳ן וועג לאָזט זיך שוין איינער מיט אַ פּעקעל אויף די פלייצעס ווייט אין דער וועלט אַריין, זוכענדיג ערגעץ אַ שטיקעל ברויט אין דער־פרעמד, און אַ מאַמע געהט נאָך און בענשט און וויינט...

פאַרנאַכט קומען אָן די פוהרען צו פאָהרען פון מאַרק, מיט פּעק, קאַסטענס, דרענגער און ברעטער. פון די געוועלבער דרינגען די לעמפּלעך אַרויס, די הימלען זענען בעהמאַרעט, ליגען געדיכט נאָהענט איבערן שטעדטיל, אַ קאַלטער רעגען קאַפּעט (אַזוי איז שוין אַז עס איז אַ מאַרק, מוז רעגענען) מיט איין מאָס, מיט איין כונה, אָדער גאָר אָהן כונה. די רינשטאָקעס ווערען ברייטער, פולער מיט וואַסער, נעהמען אַ האַלבע גאַס צו. מען קען שוין נישט אַריבער פון איין זייט גאַס צו דער צווייטער. מען שטעהט אויף די שוועלען און מען קוקט זיך אַריבער. דאָס וואַסער פון די רינשטאָקען קומט אַריין אין די געוועלבלעך, וועלכע ליגען מיט די שוועלען אין דער ערד איינגעקאָפּעט. יודען שאַרען אַרויס דעם אונגעבעטע-

נעם גאסט מיט לאפּעטעס, פּלעדער־ווישען. דורך איין טהיר געהט ער ארויס, דורך צוועהן צוריק אריין, און גולט ארויס שטיקער האלץ און ברעטלעך פון די געוועלבלעך און שווימט דערמיט אין געסיל. די ווייבער לויפען נאך: האפּט, האלט איין!

אין געסיל שפּאציערט אין בית־המדרש אריין גדליה יודעל'ס. דער טויט אליין, א יוד א סוחאטניק פון טאטען און זיידען, הויך ווי א יוד, און שמאל ווי א יונגעל, אזוי אז מען האט מורא, אז דער הויכער גוף זיינער זאל זיך נישט דורכברעכען. זיין דינער האלז איז מיט א דיקע פאטשיילע פערבונדען. ער האָרחעלט און קוקט מיט די גרויסע אויפגעריסנע אויגען. דאס שטעדטיל ווייסט, אז ער וועט שטארבען דעם חודש, דער ערגסטער חודש פאר סוחאטניקעס, און זיי קוקען אויף זייער גלייכען, וואס איז נאך היינט מיט זיי, און מארגען וועט ער שוין געהערען צו דעם סוד, וואס איז אזוי בע־האלטען פון אונז, און וואס מיר האבען אזוי מורא דערפאר. אין געסיל ווערט שטיל, אז גדליה יודעל'ס געהט דורך, מען הויבט אן אין די הערצער תשובה צו טהון, ווי דער מלאך־המות מיט זיינע ברייטע, שווארצע פליגלען וואלט דורכן געסיל דורכגעפלויגען. יונג־לעך שטעהען און סוד'ען זיך אין אויער, און ווייזען מיט'ן פינגער אויף איהם... און דאס געסיל האט דרך־ארץ פאר'ן טויט...

ביי נאכט זענען די בעלי־הבית'טעס געזעסען מיט די שכנות ארום דעם אייווען, אין וועלכען עס האט זיך געבראטען עפּעלעך פאר די יונגלעך, וואס לערנען אין חדר ביי־נאכט. די ווינטער־לאמפּ האט זיך אויפ'ן טיש געברענט, און די ווייבער זענען געזעסען ארום, די ווינטער־וועש פערריכט און מעשיות דערצעהלט. די יונגע קינדער, וועלכע לערנען אין די דרדקי־חדרים, האבען די בעהעלפערס שוין פון חדר געבראכט, און ביז די עלטערע וועלען פון גמרא־חדר קומען אין אנהויבען דאס גרויסע שפּיעל, זיצען זיי דערוויל ביים קליינעם קינדערשען טישעלע און שפּיעלען „הענגלעך". אין שטוב איז דער־וויל נאך שטיל. דורך די פינסטערע פענסטער קוקט אריין די פינס־טערע נאכט. אין דרויסען איז נאכט — און דא זענען מיר אין דער־היים, „ביי דער מאמע".

פון לאָוויטשער מארק איז אויך צוריקגעקומען מיט איהרע פעק און קאסטענס מלכה'לע, ר' יחזקאל גאמבינערס ווייב. ווי אַנ־אלטע בעל־הבית'טע איז זי געפאָהרען אויפ'ן מארק איינקויפען דעם אויסשטייער פאר לאה'לען, דער יונגסטער טאָכטער. אז זי איז געקומען מיט די פעק און די קאסטענס, זענען זיך צוזאמענגעקומען דאָס גאנצע הויזגעזינד, די גאנצע משפחה, און אלע נאָהענטע און וויטע בעקאנטע, שיינדעל און הינדעלע, און רחל־לאה מיט די מוהמעס, בעקוקען די זאכען, זאָגען מבינות, וויפיעל עס קאָסט, און ווינשעווען דער כלה. מלכה'לע האָט אויסגעפאקט דעם ציץ מיט'ן קאָרט, די טיכער און די געצויגענע ליילעכער, און פון יעדען שטיקעל בעזונדער זיין היסטאָריע דערצעהלט, די טרעפעניש'ען און די געשעהעניש'ען, ווי אזוי און ווי אַרום עס איז געוואָרען געקויפט, און די „שיעור'ן", וואָס האָבען זיך געטראָפען ווי די „האָהר" אויפ'ן קאָפּ. די ווייבער האָבען יעדע זאך בעזונדער געטאפט, געוואויגען און געמאָסטען און געגאנגען טרעפען, וויפיעל עס קאָסט און קיינמאָל נישט געקענט טרעפען: אָדער אַ ביסעל צו־פיעל, אָדער אַ ביסעל צו־ווינציג. אליין צו פערשטעהן, האָבען די ווייבער, ווי דער שטייגער איז (אזוי ווי זיי וואָלטען זיך אָבגערעדט פון פריהער) פונקט קאַפּויר געטראָפען, איינע ווי די צווייטע. אז איינע האָט געזאָגט בוי־דעם, האָט די צווייטע געמוזט פונקט טרעפען: קעלער. איז דאָרט אַרויסגעקומען אַ ביסעל מינעס, מיט מיילעכער־פערקרימעניש'ען, נו, נו... איז געקומען צוגעהן דער קאָלישער ווייבערשער שניידער (אַ שוואַרצער יונגערמאַן נאָך דער חתונה, וואָס דאָס וואויל־יונגקייט ליעגט איהם נאָך אויפ'ן פנים אויסגעגאָסען), דער מיט'ן אַכט־קאַנטיגען היטעלע, וואָס לייענט מעשה־ביכלעך, און וואָס אלע שבת טאַנצען ביי איהם יונגען מיט מיידען, און וואָס ער האָט אַ געוואוינהייט די ווייבער צו קיצלען הינטער די אָרימס, אז ער נעהמט זיי די מאָס, און וואָס טאַקי איבער דעם האָט ער שוין נישט איינמאָל געקראָגען אויסגעפּאַטשט פון אָרענטליכע בעלי־בתים. ער איז געקומען מיט'ן בוך, וואָס ער רופט עס „זשורנאַל", — אזא מין בוך מיט ווייבערשע מענטעלעך, — און האָט געוויזען, ווי מען טראָגט אין פאַריז קליידער מיט שמאָלע אַרבעל און אַרום האַלז אַזעלכע „פּרענזעלעך", איינס אויפ'ן צווייטען פערוואָרפען, און האָט דערצעהלט, ווי מען טראָגט אין פאַריז אַזעלכע מיני מאַנספערשוינענדיגע קאַפּעטעס מיט באַש־

ליקען פון הינטען. ער ווייסט, זאגט ער, ווי צו ארבייטען, ווי מען טראגט אין דער וועלט, נאר דא איז נישטא פאר וועמען. טאקע דערפאר וועט ער באלד נאך פסח פאהרען קיין לאנדאן, אויפ'ן ים, ער האט שוין אין דער־היים א „שיפס־קארטע" ליגען. און דאס אלץ האט ער „געשפראכען" אין אזא מין ניי־מאדנער שפראך, מיט דייטשע ווערטער, פון די ביכער ארויס. „אזא שניידער־יונג איז דאס, קיין יוד וועט שוין פון איהם נישט זיין"...

אין קיך שטעהען אויסגעשטעלט אלע קינדער, יונגלעך און מיידלעך (ערשט צוריקגעקומענע פון הדר, די ליכטלעך ברענען זיך נאך אין די לאמטערנעלעך). אין מיטען צווישען זיי שטעהט רחל־לאה די בעקערין און טיילט פון א גרויסער שירץ ארויס קליינע האניג־לעקעכלעך, לאנגע פלעצעלעך, געמאכט ווי פייגעלעך, וואס זי האט פאר זיי געבאקען, ווארום, אזוי איז שוין דער מנהג פון לאנג, צו טיילען די קינדער לעקעכלעך, אין דער נאכט, ווען מען גיט אוועק די אויסשטייער צו נייען.

XI.

דריי חופּות.

מזל־טוב, מזל־טוב! היינט איז לאה'לעס החונה.
א שטילע, קלארע טבת־נאכט.

נאך א פאר טעג, ווי דער שניי האט אהן אנ'אויפהער געשאטען אויפ'ן קליינעם שטעדטיל און בעשאטען עס פון קאפ ביז צו די פיס, איז אין א שעגעם פארנאכט די לבנה אנגעקומען. זי האט זיך געמאכט א וועג דורך די וואלקענס און האט דאס שטעדטיל ליכטיג געמאכט אזוי, אז די קינדער, וואס זענען אהיים געגאנגען פון הדר מיט די ברענענדיגע לאמטערנעלעך, האבען זיך מיט זיי מעהר נים בענוצט פאר א אילומינאציע, ווי אויך צו בעלייכטען דעם וועג. נאך דער לבנה זענען ארויסגעשוואומען די שטערען, יעדער איינציג־

וויז, פון די בעהאלטענע ערטער, וואו זיי ליעגען אין זייער רוה, און האבען זיך אלאז געטהון צווישען די גרויסע ריסען פון איין וואלקען און צווישען אין די עקען וועלט אריין. די שטערען האבען געשימערט און בעלויכטען די בערג שניי, וועלכע האבען געהויערט איבער'ן שטעדטיל און אין שטעדטיל, ווי סטאדעס ווייסע שעפסען, איינס ביים צווייטען...

אין שטעדטיל איז היימליך. די געוועלבלעך זענען אפען, די לעמפלעך שיינען ארויס, יונגעלעך האפען זיך אויף די שליטענס, וועלכע קלימפערען אין גאס. אין שטעדטיל איז א שמחה: דריי חופות! דער גביר פון שטעדטיל, ר' יחזקאל, מאכט התונה זיין יונגסטע טאכטער לאה'לען. ר' יחזקאל'ס פערד־יונג נאטע פיהרט אונטער די הופה יחזקאל'ס קעכין יענטען און דער בלינדער עקיבה גיט איין א ספר־תורה'לע. ביי ר' יחזקאל'ן וועט דער רב אליין מסדר קדושין זיין. אזוי פיעל הסידים, נגדים זענען אנגעקומען אויף דער התונה, מיט א מוזיק פון סאמע פידלען, און ר' נה בדחן אויך דא, — עס וועט זיין א לעבען!... אויך ביי נאטעס הופה וועט זיין ניט אבי ווי. נאטע וועט צודעקען יענטען דעם קאפ פאר כל־ישראל. ניט אומזיסט איז שוין אזא מנהג ביי די אלטע בעלי־בתים, התונה צו מאכען א דיענסט אין איין טאג, ווען מען גיט די יונגסטע טאכטער אוים. און היינט דער יום־טוב פון אריינגעבען דאס ערשטע מאל א ספר־תורה אין הברה תהלים!

דאס גאנצע שטעדטיל איז פול מיט מהותנים און מהותנת'טעס, מען ראמפעלט ארום אויף שליטענס, וועלכע קלינגען מיט די גלעקלעך אין אלע גאסען. יונגען האפען זיך פון הינטען ארויף, און עס איז א ליארים און געטומעל. עס בעווייזען זיך הסידים אין זיידענע היט, סאמאטענע היט, אין שטריימלעך און ספאדקעס, געקנייטשט אין דרייען, טיילען זיך כבודים אין דער גאס. עס בעווייזען זיך יודען אין אויסגעשמירטע שטיוועל מיט אייל, אין שבת'דיגע, טוכענע קאפאטעס מיט'ן שניט פון הינטען; מהותנת'טעס מיט בריי־טע שטערענטיכער, מיט האר'ן־בערטלעך, מהותנת'טעס מיט הויכע הויבען, מיט שלייפעלעך און זיידענע ברייטע קליידער, ברוגז'דיגע מוהמעס שטעהען פאר די טהירען, אנגעטהון מיט די קיטעלעך, מיט די בראשקעלעך און ווארטען אויף דעם שליטען, וואס מען האט ארויסגעשיקט נאך די התונה־געסט (א ניי־מאדישער אויפטהו), האטש

זיי האבען איינינע טריט נאר אריבערצוגעהן. מיידלעך, בעלי־בתי'שע קינדער (א פאר טאג נאך פאר דער התונה זענען זיי שוין ארומגעגאנגען מיט קליינע צעפלעך, וועלכע זיי האבען זיך געפלאכטען, כדי די האהר זאלען זיין „געקארבט"), זענען אויסגעציערט אין ווייסע קליידלעך, אין בלויע סטענגעס און מיט ווייסע שיכלעך. אין די הענד האלטען זיי סאמעטענע בייטעלעך אויף טאנץ־געלד. עס געהען צום חתן בחורים אין אטלעסענע קאפאטעס, אין סאמעטענע הית, ביייל אין משפחה שטריימלעך, וואס איז א צייכען, אז דער בחור האלט ביי א שדוך טהון. עס בעוויזען זיך יונגלעך אין קאפעלעך און מיידלעך מיט אויסגעצוואגענע קעפלעך, וואס געהען מיט די מאמעס אויף די התונה. די מוזיק הערט זיך שוין אין געסיל. מען טאנצט, דאס גאנצע שטעדטיל קומט אן אויף איין פלאץ און מען טאנצט אין שניי. יונגען קנעטען קוילען שניי, און גרייטען זיך אן, ווען מען וועט חתן־כלה צו דער חופה פאר'ן שול־הויף פיהרען... און די לבנה שטיפט אויך ארום, בעגיסט מיט ליכט דעם שניי, וואס ליעגט ווי א ווארימער דעק איבערן שטעדטיל. ליכטיג, היימליך איז ווי בייטאג. די שטערען ווינקען אראב, דער שניי פינקעלט ארויף, בריליאנטען פליהען אין אויר ארום, און די הייזלעך שטעהען אין די ווייסע קאפקעלעך אויפ'ן קאפ, און שליטענס ראמפלען, גלעקלעך קלינגען, רוישען, און יונגען האפען זיך אויף פון הינטען אויפ'ן ברעטיל.

אין נאס האט זיך געהערט פידלען שפילען חסידישע, לאנגע, אויסגעצויגענע נגונים. ר' שלמה לינשעצער'ס פידעלע וויינט אין דער גאס, און עס האט זיך אוועקגעלאזט אויף א שטיינער. די שטערען אין הימעל, די ווייסע וועלט ארום און ארום שווייגט און הארכט זיך איין. חסידים זינגען זיסע נגונים. פון די פענסטער ווייזען זיך ליכט און לאמפען. אויפ'ן געסיל ווערט העל, ליכטיג. ווייבער שטעלען זיך פאר די טהירען מיט אנגעצונדענע קיהן־העלצלעך. די פייערען צופלאקערען זיך. מען פיהרט דעם חתן מיט דער כלה צו דער חופה פאר'ן שול־הויף. עס הויבען אן געהן חסידים אין שווארצע שטריימלעך — א ים שווארצע סאמעטענע הית, אטלעסענע קאפאטעס. עס שיטען זיך ווייבער אין בלאנקענדיגע שטערנטיכער און מיט בריליאנטען, וואס זענען איינגעזעצט ווי שטערען. ברייטע, זיידענע קליידער רוישען. כפול־שמונה'דיגע הבדלות פלאקערען אין די הענד. שווארצע סאמעט טוקט זיך אין זיידענע, העלע קליידער, ווי שווארצע שטרא-

מען וואסער אין ווייסען שניי. דער רבי איז אין א ווייסען האלאט אין מיטען, און די שווארצע סביבה איז ארום איהם. די לאוויטשער רבי'צען אין דעם ברייטען שטערנבאנד טאנצט פאר חתן־כלה, שיט ראזינקעס און מאנדלען, קליינע הדר־יונגעלעך, מיידעלעך האפען די ראזינקעס, וואס פאלען איינע נאך דער אנדערער. די שמשים מיט רציעות טרייבען פונאנדער די קינדער, מאכען א וועג. עס ווייזען זיך חתן־כלה. זיי גערען ביידאמען. פערדעקענדיג זיך די אויגען מיט די נאזטיכליך. די מחותנים געהען פון ביידע זייטען. ר' יחזקאל אליין איז אין א שטריימעל, אין שיך און זאקען גלייך מיט'ן מחותן. די מחותנת'טעס פיהרען די כלה אונטען ארום. דאס אלץ ווארפט אנ'אריסטאקראטישען גלאנץ, הסידיש און נגידיש. און די פידלען שפיעלען און די הסידים זינגען מיט און די הבדלות לויכטען מיט...

נאך דעם ערשטען צוג האט זיך געוויזען דער צווייטער־נאטע פיהרט יענטע'ן אונטער דער הופה. פון פארענט איז געלאפען א יונג און האט געטראגען די שוהל־לאמטערנע מיט די אויסגעשניטענע לייבען און בערען, וואס יעדער פון זיי האט זיך געברענט אין אנ'אנדערן קאליר. עס האט זיך געהערט יעקעל מיט די ארומגעבונדענע באקען'ס בעמבע: בים־באם, בים־באם! עס האט געהילכט און געקלונגען דאס געטעל. א יונג האט ערגעץ־וואו דערפאקט דעם שטאדט־גרענער, וואס הענגט אויפ'ן קלאץ פאר דער קאזע, און האט אנגעהויבען צו גרענערן. יודען בעלי־עגלות האבען ארויסגענומען די שטולקאצען פון די וועגען און חתן־כלה בעגלייט. רהל־לאה די מוהמע האט זיך מיט א מחותן א בעל־עגלה ביי די הענד אנגענומען און האבען פאר חתן־כלה געטאנצט. און די בעמבע קלאפט־צו, און די יונגען פייפען־צו, האפען קוילען שניי, קנעטען זיי פעסט און לאזען אין די קעפ. דער חתן פיהרט די כלה־נאטע זעהט אוים אין זיין שבת־היטעל, ווי גאר אנ'ארענטליכער מענש, נאר די אויגען ווינקען לאבעסוואטע פון הינטער דער הופה ארוים... די כלה יענטע, אנגעטהון אין אפתר'לס שבת־קליידעלע, וויינט הויך אויפ'ן קול. דער שטאדט־רב געהט צווישען די מחותנים בעלי־עגלות, וואס זענען אין קארטענע האלאטלעך, אין אויסגעשמירטע שטיוועל און אין שווארצע שבת'דיגע טיכער־היט. דא און דארט שפרינגט ארוים א מחותנת'טע אין א ברייט קלייד מיט באנדען, און מיט א שלייפעלע אויפ'ן קאפ, פערלעגט די הענד אויף די זייטען

און, אָנגעהמענדיג אַ פערזאָרגטען מחותּן ביי די באַקעס, טאַנצט זי מיט איהם אויף איין אָרט און זינגט:

און וואָס איך האָב געוואָלט
האָב איך אויסגעפיהרט.
זאָל איך אַזוי לעבען,
זאָלען מיינע שונאים צופּלאַצט ווערען!

און יעקעלס בעמבע מיט די געשוואָלענע באַקען באָמבעלט צו: בים־באָם! בים־באָם!

נאָך דעם צווייטען צוג איז אָנגעקומען פון אַ הינטער־געסעל דער דריטער פון דער „חברה־תהלים". די טראָמייטערס האָבען פאַראויס פאַר זיי אַ וועג אויסגעשאַלט אין שטעדטיל. וואָס איז? צי איז משיח אין שטעדטיל געקומען? אויף די פערד רייטען פערשטעלטע יודען. דאָרט רייט אַ טערק מיט אַ טלית אַרומגעבונדען אויפ'ן קאָפּ, אַ מכשפה אין אַ קיטעל רייט אויף אַ בעזעם אין דער הויך, עס קומען אָנצולויפען ווילדע ברואים און פיהרען דעם שטאָדטס־בכור אין אַ קאַפּאָטע אָנגעטהון. האַלאָוועשקעס אין סמאָלע געטונקט, אין פייער געצונדען און צום הימעל געוואָרפען. שראָט און שטיינער געקלאַפּט, די קנאַקען געהען אין הימעל אויף. צי ווילען זיי ירחו'ס מויערן איינגעהמען? שוואַרצע מאַסען יודען, ימים שוואַרצע סאַמעטענע היט און קאַפּאָטעס, מיט די קינדער אויף די הענד, מיט נגונים אויף די ליפּען, טאַנצען אַרום דעם בלינדען עקיבא, וועלכער האַלט דאָס קליינע ספר־תורה'לע און האָפּצעט דערמיט בלינדערהייט: אונזער ספר־תורה'לע, אונזער ספר־תורה'לע! קיין וואַרים לעבעל עסען האָט דער סגי־נהור קיינמאָל ניט געהאַט, אויף אַ שטיין איז ער געשלאָפען, אין די הייזער געגאַנגען, אַ גראָשען צו אַ גראָשען צוגעלעגט, און אויף דער עלטער אַ ספר־תורה'לע זיך געלאָזט שרייבען, אַ ספר־תורה'לע, אַ קינד, אַ קדיש נאָך זיך. און יודען, די חברה תהלים האָפּצען מיט איהם און זינגען מיט איהם: „אונזער ספר־תורה'לע, אונזער ספר־תורה'לע!" מיט גלעקלעך עס בעהאַנגען, מיט אַ העמדעל בעניידט, מיט אַ בלעכענעם כתר'ל אויף די עץ־החיים'לעך האָט דאָס ספר־תורה'לע טויזענד חן: „אונזער ספר־תורה'לע!" אהרון לייב דער שוסטער האָט די קאַפּאָטע פון זיך אַראָבגעוואָרפען, דעם פעלדשער'ס קאַפּעלושיל זיך אָנגעטהון, מיט פעדערן עס נאָך בעפּוצט, געהאַפּט דאָס ספר־תורה'לע און אַ טענציל

אין קאָהן דערמיט געמאַכט. דער בלינדער עקיבא פּאַטשט מיט די הענד: זיין קינד, זיין יורש, זיין מצבה נאָך איהם. ער קושט עס. יודען מיט די קינדער אויף די הענד טאַנצען אַרום דעם ספר־תורה׳־לע, קושען עס, האַלזען עס: אונזער ספר־תורה׳לע, אונזער ספר־תורה׳לע! און די גלעקלעך קלינגען מיט, און די פייערלעך קנאַקען מיט, און די טראָמפּייטען שאַלען מיט, און די יודען מיט געזאַנג, מיט געוואַלדען, טאַנצען צו, שפּרינגען צו, און יונגען קנעטשען קוילען שניי, און שיסען צו, און וואַליען צו...

אויף דעם הויף פון דער שוהל, וועלכע איז געווען אַרומגערינגעלט מיט אַ נידריגען פּלויט פון שוואַרצע, האַלב־פערברענטע ברעטער, זענען די דריי חופּות אָנגעקומען. הינטער אַ ווייסען צודעק שניי, וועלכער האָט געגרייכט ביז צו׳ם פּלויט, איז די חורבה געלעגען צוגעדעקט. די בעשנייטע חורבה האָט געקוקט מיט איהר ווייסער קאַפּקע אויפ׳ן קאָפּ אין הימעל אַריין; די לבנה האָט זי מיט ליכט בעגאָסען.

ביי דער חורבה האָבען זיך די דריי חופּות אָבגעשטעלט. די נגונים פון די אַלע דריי חופּות האָבען זיך נישט אויסגעמישט, נישט געשטימט אינאיינעם. יעדער ניגון פון יעדער כלי איז זיך זיין בעזונדערן וועג געגאַנגען, פאַר זיך, און האָט בעזונדער אָבגעקלונגען. און עס האָט זיך געדאַכט, אַז די נגונים האַלטען צווישען זיך מלחמה, איין כלי מיט דער צווייטער. די אידעלע, חסיד׳ישע פידלען, די בעל־עגלה׳ישע בעמבע און די בעל־הבית׳ישע טראָמפּייטען האָבען זיך געקריגט, און איינע האָט די צווייטע געוואָלט גובר זיין...

הינטער דער שטאָדט איז די וועלט אַרום און אַרום אין ווייסען געווען בעדעקט. שטיל און רוהיג איז געווען אַרום, ווי אויף אַ גרויסען בית־עולם. אין דער לופטען איז וייט געהאַנגען אַ נישט־בעשטימטע ווייסע המארע, וואָס האָט צוזאַמענגעוועבט הימעל און ערד. די לבנה האָט איינע אַליין אַרומגעשפּאַצירט אין דער ווייסער, שטומער אונענדליכקייט. אויפ׳ן ווייס־בעשנייטען באַרג איז אַלץ נאָך געלעגען אויסגעשפּרייט דער בית־עולם, און צווישען זיינע מצבות, האָבען קוים פון הינטער דער ווייסער דעק אַרויסגעשטאַרט,

האט די לבנה ארומגעשפאציערט, און וואו נישט וואו און וועו נישט ווען א הויכע מצבה מיט ליכט בעגאסען. הינטער דעם פלויט פון בית־עולם איז דער שווארצער טייך געגרונען, דער טייך, וואס מען זאגט וועגען איהם אין שטעדטיל, אז ער רינט פון משה רבנו׳ס שטיין ארויס, און וואס זיין וואסער איז א רפואה צו קראנקע אויגען. נאר דער טייך אליין האט זיך נישט געלאזט צודעקען הינטער דער ווייסער צודעק. דא און דארט האבען זיך אין זיין שווארצין וואסער שטיקער שניי געגענאיבער דער לבנה גענעצט, וואס האבען אויסגעזעהן ווי ווילדע ברואים, ווי זיי זיצען אויף די אייער... ווייט הינטערן בית־עולם האט דער שווארצער טייך, אין געשטאלט פון א שווארצער רינגע, אין דער ווייסער אונענדליכקייט זיך פערבלאנדזעט, און מען האט נישט געוואוסט, וואו זיין סוף איז.

איינער אליין, מיט דעם פעקעל אויף דער פלייצע און מיט׳ן שטעקען אין דער האנד, איז דער וואנדלער געגאנגען איבער׳ן וועג, וואס פיהרט פארביי דעם בית־עולם. צווישען די הויכע, וויים־בעשנייטע טאפאלען, וועלכע האבען אין ליכט פון דער לבנה אויסגעזעהן ווי ווייסע עדות. דא איז אלץ רוהיג און שטיל געוועזן, געלעבט זיין טויט לעבען. אלט־קאזומער האט פון דערווייטען פערנומען די נגונים פון די פידלען, די צוריסענע טענער פון די געזאנגען און דאס ווייטע שאלענדיגע עכא פון די טראמייטען און פון דער בעמבע. נאר דא האבען זיך די נגונים נישט געקריגט, נישט איינער געוואלט דעם צווייטען גובר זיין. שטיל און רוהיג, ווי פון א בעהאלטענער וועלט, האבען די טענער אהער געבלאנדזעט, און האבען זיך דא אינאיינעם אויסגעמישט, צוזאמענגעקלונגען: יעדער האט געגעבען זיין טאן אין ניגון, די חסידי׳שע פידעל, די בעל־הבתי׳שע טראמייט, די בעל־עגלה׳שע בעמבע, און עס איז איין ניגון געווארען פון איין שטעדטיל...

און דער וואנדלער צוזאמען מיט דעם ניגון האבען זיך אינאיינעם מיט דער שווארצע וואסער־רינגע ערגעץ ווייט אין דער ווייסער אינענדליכקייט פערבלאנדזעט...